

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ANJA MORIC

USODA KOČEVSKIH NEMCEV
OHRANJANJE IDENTITETE KOČEVSKIH NEMCEV

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ANJA MORIC

Mentor: red. prof. dr. Janko Prunk

USODA KOČEVSKIH NEMCEV
OHRANJANJE IDENTITETE KOČEVSKIH NEMCEV

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2007

ISKRENA ZAHVALA

Staršema, sestrama in starima staršema za pomoč in podporo pri študiju.

Mentorju red. prof. dr. Janku Prunku za napotke in usmeritve pri pripravi diplomskega dela.

Gospodu Ludwigu Krenu za sodelovanje in vso pomoč.

Vsem kočevskim Nemcem, s katerimi sem se pogovarjala in tistim, ki so izpolnili anketni vprašalnik.

Gospodu Janezu Tanku za mnenje in predloge.

USODA KOČEVSKIH NEMCEV: OHRANJANJE IDENTITETE KOČEVSKIH NEMCEV

Na Kočevskem se je skozi 600 letno zgodovino od naselitve nemških kolonistov pa do njihove izselitve v letih 1941 in 1942 oblikoval zanimiv in edinstven jezikovni otok, katerega posebnost je bilo svojstveno nemško narečje kočevskih Nemcev. Do pojava nacizma v tridesetih letih, so kočevski Nemci in Slovenci živeli bolj ali manj složno. V želji po priključitvi k nemškemu rajhu, so se kočevski Nemci v letih 1941-42 preselili na spodnjo Štajersko. Po vojni so morali zapustiti tudi to preselitveno območje. Danes tisti, ki niso podlegli močni preselitveni propagandi še vedno živijo v Sloveniji, ostali pa so se naselili v Avstriji, Nemčiji, ZDA in Kanadi. Diplomaska naloga skuša s pomočjo analiziranih vprašalnikov prikazati ohranjanje identitete kočevskih Nemcev v današnjem času in ugotoviti, katera vrsta identitete se med njimi najbolj ohranja. Zanimalo nas je tudi, kakšno vlogo imajo pri tem kočevska društva, v katera se združujejo Kočevarji doma in po svetu.

Ključne besede: Kočevski Nemci/Identiteta/Društva/Kulturna dediščina.

DESTINY OF GOTTSCHEER GERMANS: KEEPING OF THE GOTTSCHEER GERMANS' IDENTITY

In the Kočevje region there has been 600 years of history between the occupation of the land with the Gottscheer colonists and their retreat from the land in 1941 and 1942. In the meanwhile, an interesting and unique linguistic island was established. Its speciality was unique German dialect of Gottscheer Germans. To the phenomenon of Nazism, the Gottscheer Germans and Slovenian people have been living more or less in harmony. Because of their wish of joining the German Reich, the Gottscheer Germans left the Kočevje region and moved to the lower Štajerska. After the war they were also forced to leave this area. Some of them still live in Slovenia, while others moved to Austria, Germany, Canada and the United States. In this diploma work I tried to introduce the keeping of Gottscheer Germans' identity in the present time and also tried to find out which sort of identity is kept the most. I was also interested in the role of the Gottscheer associations, in which the Gottscheer Germans worldwide and Slovenia are trying to unite.

Key words: Gottscheer Germans/Identity/Associations/Cultural legacy.

KAZALO

1. UVOD	7
2. METODOLOŠKI OKVIR.....	9
2.1 STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA.....	9
2.2 UPORABLJENE METODE.....	9
2.3 CILJ DIPLOMSKE NALOGE	11
2.4 TEZA.....	11
3. ZGODOVINA KOČEVSKIH NEMCEV	12
3.1 KOČEVSKI NEMCI NA SLOVENSKEM OD NASELITVE DO NASTANKA SHS.....	12
3.2 KOČEVSKI NEMCI OD LETA 1918 DO 1941	14
3.2.1 ZAKONSKA UREDITEV MANJŠINSKIH PRAVIC MED VOJNAMA	15
3.2.2 POLITIKA »REASIMILACIJE«.....	16
3.2.3 GOSPODARSKI POLOŽAJ.....	18
3.2.4 ŠTEVILO KOČEVSKIH NEMCEV	20
3.2.5 POLITIČNO ŽIVLJENJE KOČEVSKIH NEMCEV	21
3.2.6 VPRAŠANJE RECIPROCITETE.....	21
3.2.7 NACIZEM.....	23
3.3 PRESELITEV	24
3.4 POVOJNA USODA NEMCEV NA SLOVENSKEM	29
3.4.1 RAZPRAVE O POVOJNI USODI NEMCEV NA SLOVENSKEM	29
3.4.2 ODLOK AVNOJA	31
3.5 UMIK KOČEVSKIH NEMCEV IN IZGON.....	33
3.6 KOČEVSKI NEMCI NA OBMOČJU KOČEVSKÉ PO VOJNI.....	35
3.7 ZAPLEMBA NEMŠKEGA PREMOŽENJA	35
3.7.1 ZAPLEMBA IMETJA KOČEVSKIH NEMCEV, KI SO SE V LETIH 1941 IN 1942 PRESELILI NA SPODNJO ŠTAJERSKO	36
4. KULTURNA DEDIŠČINA KOČEVSKIH NEMCEV	38
4.1 KULTURNA DEDIŠČINA PRED PRESELITVIJO SKOZI DELO SCHWALMOVE KULTURNE KOMISIJE.....	38
4.2 MATERIALNA DEDIŠČINA.....	40
5. ZDRUŽEVANJE KOČEVARJEV V DRUŠTVA.....	41
5.1 DRUŠTVA V ZDA, KANADI, AVSTRIJI IN NEMČIJI.....	41
5.2 DRUŠTVA V SLOVENIJI.....	45
5.3 LUDVIG KREN O AKTIVNOSTI DRUŠTEV	46
6. IDENTITETA KOČEVSKIH NEMCEV	48
6.1 IDENTITETA	48
6.2 SKUPINSKA (DRUŽBENA) IDENTITETA	48
6.3 TERITORIALNA IDENTITETA.....	49

6.4	ETNIČNA IDENTITETA (ETNIČNOST) IN NACIONALNA IDENTITETA	52
6.5	KULTURNA IDENTITETA.....	59
6.5.1	ČLANSTVO V DRUŠTVIH	60
6.5.2	MEDSEBOJNI STIKI KOČEVSKIH NEMCEV	61
6.5.3	KOČEVARŠČINA.....	63
6.5.4	POZNAVANJE IN OHRANJANJE KULTURNE DEDIŠČINE, ŠEG IN NAVAD.....	68
6.5.5	PRISPEVEK DRUŠTEV K OHRANJANJU KULTURNE IDENTITETE....	71
7.	ZAKLJUČNE MISLI IN SKLEP	73
8.	LITERATURA IN VIRI.....	76
8.1	SEKUNDARNI VIRI.....	76
8.2	PRIMARNI VIRI	80
8.2.1	INTERNETNI VIRI.....	80
8.2.2	OSTALI VIRI	81
9.	PRILOGE.....	82

1. UVOD

Na območju Kočevske¹ so se skozi stoletja odvijale najrazličnejše in pogosto zelo tragične človeške zgodbe in usode. V 14. stoletju so tja Ortenburžani naselili koloniste, ki so se nato skupaj z rojaki Slovenci, 600 let borili z negostoljubnostjo okolja. Deželo so v 15. in 16. stoletju pestili turški vpadi, gospodarska kriza v tridesetih letih dvajsetega stoletja pa je povzročila množična izseljevanja prebivalstva. Po razpadu Avstro-ogrske je oblast v Sloveniji uvedla politiko asimilacije Kočevarjev. To je povzročilo, da so le-ti v tridesetih letih tako množično postajali pristaši nacizma. Po priključitvi Kočevske k Italiji, so bili razočarani, zato se je večina v letih 1941–1942 odselila na novo naselitveno območje ob Savi in Sotli, od koder je okupator izgnal slovensko prebivalstvo. Po vojni so kočevski Nemci ostali brez domovine in tudi brez lastnine. Začasno so jih nameščali v taboriščih v Avstriji, kasneje pa so se naselili v Avstriji, Nemčiji, ZDA in Kanadi.

V stoletjih bivanja Kočevarjev na Kočevskem se je oblikovala njihova svojstvena kultura. Njen najbolj specifičen element je bilo staro nemško narečje kočevarščina. Ohranjale so se tudi šege in ljudska verovanja, ki jih je bilo na drugih nemških območjih težko najti. Povojna usoda kočevarskih vasi in tudi sakralne kulturne dediščine, je tragična. Mnogo vasi je bilo uničenih med vojno ali pa so kasneje opustele. Zaradi nacionalističnih razlogov in ideološke (ateistične) nestrpnosti je bilo po vojni nasilno odstranjenih mnogo cerkva, kapelic in nemških pokopališč.

Kako pa je s po svetu raztresenimi kočevskimi Nemci v današnjem času? Ali se med njimi še vedno ohranja njihova Kočevarska identiteta? Katera oblika identitete se v največji meri ohranja? Na taka in podobna vprašanja bom skušala odgovoriti v pričujočem diplomskem delu.

V prebrani literaturi sem močno pogrešala podatke o sedanjem življenju Kočevarjev. Sicer je dostopne nekaj literature, ki skuša ohraniti njihove življenjske pripovedi, vendar se le-te nanašajo predvsem na čas pred preselitvijo. O tem kaj se s kočevarsko identiteto dogaja v današnjem času lahko sklepamo le s pomočjo podatkov, objavljenih na spletnih straneh kočevarskih društev, kar pa je za objektivni prikaz stanja absolutno premalo. Med Kočevarji

---

¹ Izraz Kočevska bom v diplomskem delu uporabljala za območje, na katerem so do leta 1941-42 živeli kočevski Nemci (Kočevarji). Nemški jezikovni otok je meril okoli 800 kvadratnih kilometrov. Na severu se je razprostiral od dolenskih obronkov nad Krko, na jugu pa do pobočij nad Kolpo. Na vzhodu je mejil na pobočja nad Črmošnjiško dolino in zahodna pobočja Kočevskega Roga nad Belo krajino, na zahodu pa na zahodna pobočja Travlanske gore (glej Frenc 2005: 17–28).

po preselitvi ni bila opravljena nobena raziskava, zato sem se relevantne informacije odločila pridobiti s pomočjo ankete.

Najprej bom prikazala zgodovinsko usodo kočevskih Nemcev, nato pa bom s pomočjo anketnega vprašalnika, na katerega so odgovarjali Kočevarji iz Slovenije, Avstrije, Nemčije, ZDA in Kanade, skušala opredeliti katere vrste identiteto Kočevarji najbolj ohranjajo. Definirala bom tudi pomen kočevarskih društev za ohranjanje te identitete. V diplomsko delo bom vključila pripovedi in mnenja nekaterih kočevskih Nemcev, saj so dragocen vir informacij o njihovem življenju in občutenju tako njihove preteklosti kot tudi sedanjosti.

2. METODOLOŠKI OKVIR

2.1 STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA

Diplomsko delo je razdeljeno na uvod in dva vsebinska dela. V uvodu so kratko opredeljena zgodovinska dejstva iz kočevarske zgodovine ter definirani cilji diplomskega dela. Prvi del zajema natančen kronološki pregled zgodovinskih dogodkov od naselitve kočevskih Nemcev v 14. stoletju pa do njihove preselitve v letih 1941–42. Poznavanje zgodovinske usode Kočevarjev je predpogoj za razumevanje drugega dela, v katerem se ukvarjamo z vprašanjem njihove identitete. Pojasnila sem kaj vse lahko pod pojmom identiteta pojmuje in kratko predstavila oblike identitete: skupinska, teritorialna, kulturna, etnična in nacionalna identiteta. Nato sem na podlagi rezultatov pridobljenih z anketnimi vprašalniki skušala prikazati, katera oblika identitete se med kočevskimi Nemci v današnjem času najbolj ohranja in kakšna je pri tem vloga kočevarskih društev. Pomagala sem si s pogovori z nekaterimi predstavniki teh društev in z intervjujem s kočevskim Nemcem gospodom Ludwigom Krenom. Na koncu sem v zaključku strnila ugotovitve in potrdila oziroma zavrnila hipotezo, postavljeno v uvodu diplomskega dela.

2.2 UPORABLJENE METODE

V prvem delu sem uporabila zgodovinsko in opisno metodo ter z analizo sekundarnih virov predstavila zgodovinsko usodo kočevskih Nemcev. Pri tem sem se opirala predvsem na strokovno literaturo s tega področja. Navedla sem tudi nekatere relevantne podatke pridobljene v župnijskem uradu v Stari Cerkvi in nekatere podatke v obliki zapisanih spominov, ki mi jih je zaupal gospod Ludwig Kren².

---

² Ludwig Kren se je rodil 17. decembra 1920 v Stari Cerkvi pri Kočevju. Po končani realni gimnaziji v Kočevju je šolanje nadaljeval na privatnem učiteljskišču v Novem Vrbasu, po začetku vojne pa na učiteljskišču v Gradcu. Družina Kren se je iz Stare Cerkve v Cerklje izselila 11. januarja 1942. Od aprila 1942 do aprila 1942 je v naselitvenem območju Kočevarjev – v Veliki Dolini pri Brežicah opravljal učiteljski poklic. Nato je bil mobiliziran v nemško vojsko. Družino Kren so 1. junija 1945 izgnali v Avstrijo. Po vrnitvi iz ujetništva, je bil nameščen za učitelja v občini Slovenji Plajberk (Windisch Bleiberg), kasneje pa je kot predmetni učitelj in ravnatelj služboval na glavnih šolah v Borovljah (Ferlach) in Celovcu (Klagenfurt). Je pisec vrste člankov o zgodovini in kulturi Kočevarjev, mnogo let pa je bil urednik mesečnika Gottcheer Zeitung (1971–1996). Danes z ženo Rozi prebivata v Žihpoljah (maria Rain) blizu Celovca. Gospoda Krena sem spoznala leta 1998, ko sem kot gimnazijka pisala raziskovalno nalogo o kočevskih Nemcih. Najino sodelovanje je preraslo v (družinsko) prijateljstvo, saj še danes ohranja stike.

V drugem delu sem želela ugotoviti v kolikšni meri kočevski Nemci doma in po svetu v današnjem času ohranjajo svojo identiteto. Uporabila sem kvalitativni metodi: vprašalnik in intervju. Mnogo informacij sem pridobila tudi v povsem neformalnih pogovorih z nekaterimi Kočevjarji. Pri sestavljanju anketnega vprašalnika sem upoštevala predloge gospoda Ludwiga Krena, o primernosti vprašanj pa sem se posvetovala z dvema profesorjema s Fakultete za družbene vede. Anketni vprašalnik sem prevedla v nemški in angleški jezik. Maja 2007 sem ga poslala na naslove kočevskih Nemcev v Avstrijo, Nemčijo, ZDA in Kanado. Naslove mi je večinoma posredoval gospod Kren, ki je mnogo vprašalnikov dal v izpolnjevanje svojim osebnim znancem. Napisal je prijazno spremno pismo, v katerem je svoje rojake spodbujal k sodelovanju. V veliko pomoč sta mi bila tudi gospa Eleanor Zach tajnica Gottscheer Relief Association v New York-u in gospod John Kroisenbrunner, ki sta anketo posredovala še drugim Kočevjarjem v ZDA in Kanadi. Njihove odgovore sem prejela pretežno preko elektronske pošte. Kočevske Nemce, ki živijo v Sloveniji sem večinoma obiskala osebno. Ta izkušnja se mi je še posebno vtisnila v spomin. Poleg rešenih vprašalnikov, sem pridobila mnogo koristnih in zanimivih informacij ter drugačen – bolj oseben vpogled v zgodovinsko dogajanje. Nekaj vprašalnikov je svojim rojakom v Sloveniji posredoval gospod Hans Ivan Jaklitsch³. Informacije o društvih Kočevjarjev, ki delujeta v Sloveniji, sem pridobila od predstavnikov teh dveh društev. Z gospodom Erikom Krischem⁴ sem se večkrat pogovarjala po telefonu, z gospo Doris Debenjak⁵ pa sem komunicirala preko elektronske pošte. Na splošno lahko rečem, da so se Kočevjarji pozitivno odzvali. Z izjemo redkih v Sloveniji živečih Kočevjarjev, so bili navdušeni nad tem, da se nekdo zanima zanje. Poleg izpolnjenih anket sem prejela tudi kar nekaj prijaznih pisem, v katerih so mi ponudili svojo pomoč tudi v prihodnje.

Do konca avgusta 2007 sem prejela 105 izpolnjenih vprašalnikov. Največ se jih je vrnilo iz Avstrije – kar 43, iz ZDA 25, Slovenskih je bilo 16, tistih iz Nemčije 13, iz Kanade 7 in ena iz Latvije.

Anketirance sem glede na starost razdelila v dve skupini. Na tiste, ki so stari do vključno 65 let in na stare 66 let in več. Za tako razdelitev sem se odločila, da bi razločila tiste, ki so se rodili pred preselitvijo leta 1941 in januarja 1942 in tiste, ki so bili rojeni po preselitvi. 59 % ali 62 anketiranih oseb je bilo starih 66 let ali več, 41 % ali 43 oseb pa do 65 let.

---

³ Hans Ivan Jaklitsch je bil prvi predsednik Društva Kočevjarjev staroselcev. Nasledil ga je August Gril.

⁴ Erik Krisch je predsednik Slovenskega kočevskega društva Peter Kosler iz Ljubljane.

⁵ Doris Debenjak je tajnica Društva Kočevjarjev staroselcev in desna roka predsednika Društva Kočevjarjev staroselcev Augusta Grila.

Spolna sestava anketiranih je bila precej izenačena, namreč 51 (48,6 %) moških in 54 (51,4 %) žensk.

Večina anketiranih, natančneje 65,7 % je bila rojena v Sloveniji. Od tega jih je bilo 79,7 % rojenih pred preselitvijo (oz. starih 66 let ali več).

2.3 CILJ DIPLOMSKE NALOGE

Z diplomskim delom sem želela prikazati (zgodovinsko) usodo kočevskih Nemcev, predvsem pa kako le-ti v današnjem času ohranjajo svojo identiteto. Prikazala sem vrste identitete in skušala ugotoviti, katero teh vrst kočevski Nemci v današnjem času najbolj ohranjajo. Zanimalo me je tudi, kakšen je pomen kočevarskih društev za ohranjanje identitete Kočevarjev.

2.4 TEZA

Izmed vseh vrst skupinskih identitet: teritorialna, etnična, narodna itd., kočevski Nemci danes najbolj ohranjajo svojo kulturno identiteto, pri čemer imajo najpomembnejšo vlogo kočevarska društva.

3. ZGODOVINA KOČEVSKIH NEMCEV

3.1 KOČEVSKI NEMCI NA SLOVENSKEM OD NASELITVE DO NASTANKA SHS

Slovenci so do 13. stoletja z notranjo kolonizacijo poselili vsa dostopna in za kmetovanje primerna območja okrog Kočevske, kasneje pa so začeli prodirati tudi v njeno notranjost, ki je bila za poljedelstvo manj ugodna. Sodeč po starih slovenskih krajevnih imenih, so Slovenci pred nemško kolonizacijo naselili okoli 30 naselij, preostalo Kočevsko ozemlje pa so začeli naseljevati šele Nemci (Simonič 1971: 6).

Leta 1247 je plemiška družina Ortenburžanov dobila od oglejskega patriarha v fevd veliko območje na jugu Kranjske in s tem tudi Kočevsko. V prvi nemški kolonizaciji na Kočevskem v 30. letih 14. stoletja je grof Oton Ortenburški na tem območju iz gospodarskih razlogov (da bi povečal svoje imetje) naselil nemške koloniste s svojih posestev na Koroškem, med katerimi so bili verjetno v manjšem številu tudi koroški Slovenci (Ferenc 2005: 31).

Po Simoniču naj bi glavna nemška kolonizacija potekala v letih od 1349 do 1363 z naseljevanjem kolonistov iz Frankovske in Turingije⁶. Precej težje dostopnih območij, ki so ostala neposeljena tudi po glavnem valu kolonizacije, je bilo poseljenih po letu 1400, ko naj bi se končala zunanja kolonizacija in začela notranja, za katero je bilo značilno predvsem krčenje gozdov in nastajanje novih naselij. Kočevski kolonisti so bili zadnji nemški poljedeljski naseljenci v naših krajih. Nato so Nemci prihajali v mesta, trge in večje vasi le kot obrtniki, rudarji, trgovci, uradniki in rokodelci (Simonič 1939: 61). Slovenska in nemška kultura sta se v tistem času več ali manj stapljali v skupno kočevsko. Izoblikoval se je samosvoj in zanimiv pogovorni jezik – kočevščina.

Oton Ortenburški je na Kočevskem naselil toliko kolonistov, da si je dal sezidati gosposki dvorec v Mahovniku, kot se je tedaj imenovalo mesto Kočevje in na pristavi postavil kapelo svetega Jerneja. Leta 1339 je oglejski patriarh Bertrand dovolil ustanovitev cerkvene ekspoziture v Kočevju. Imena Kočevje se tedaj uradno še ni uporabljalo. Mesto Kočevje se prvič imenuje Gotsche v listini iz leta 1363 in je leta 1377 postalo trg. Ko so Ortenburžani slovensko ime Hočevje ali Kočevje prevzeli od Slovencev, so ga v uradni pisavi po svoje prikrojili in se naziva Mahovnik niso več posluževali (Simonič 1971: 8).

---

⁶ Dialektologija naj bi trditev o naselitvi kolonistov iz Turingije ovrgla (glej Kundegraber 1995: 76).

Po izumrtju Ortenburžanov leta 1420 je po dedni pogodbi iz leta 1377 Kočevska prišla v last Celjskih grofov, leta 1456, ko je bil umorjen zadnji Celjan Ulrik, pa je posestvo prišlo pod Habsburžane.

Zaradi turških vpadov je bila Kočevska večkrat oropana in požgana. Leta 1469 so Turki kočevski trg popolnoma sežgali, zato ga je dal leta 1471 Friderick III. ponovno pozidati, vendar na drugem – desnem bregu Rinže. Kočevje je povzdignil v mesto in mu dal mestne pravice (Simonič 1939: 68). Isti cesar je leta 1492, z namenom gospodarske pomoči zaradi turških pustošenj obubožanim krajem, podelil pravico krošnjarjenja, to je pravico do svobodne trgovine z lastnimi izdelki (Ferenc 2005: 37).

Po izumrtju Celjskih grofov so Habsburžani dajali podedovano kočevsko gospostvo v najem plemiškim družinam Thurn, Ungnad in Blagay. Leta 1641 so zemljiška gospostva na Kočevskem kupili Turjaški grofje. Ti so bili 1791 povzdignjeni v vojvode, Kočevska pa v vojvodino. Leta 1809 so Kočevsko zasedli Francozi. Pod njihovo upravo je ozemlje ostalo do leta 1813. Oblast so prevzeli francoski grofje Blagayevi, ki so deželo upravno razdelili na distrikte, kantone, občine in podobčine. Kočevje je leta 1811 postalo del obsežnega kantona. V tem času se je v Banat izselilo 56 kočevskih družin. V terezijanski in jožefinski dobi, je bilo kočevsko ozemlje vključeno v Ljubljansko gubernijo in v okrožje Novo mesto. Gubernije so sredi 19. stoletja nadomestili z deželnimi namestništvii, namesto okrožij pa so uvedli okrajna glavarstva, katerim so bile podrejene občine. Taka upravna razdelitev se je ohranila do začetka 2. svetovne vojne. Ozemlje kočevskih Nemcev se je leta 1854 razdelilo v kočevski, novomeški in črnomaljski okraj (Ferenc 1993: 23).

Število Kočevjarjev je prvič uradno podala etnografija avstrijske monarhije iz leta 1857, in sicer naj bi bilo nemških prebivalcev 22.898. Navedeno število naj bi doseglo višek pred vdorom kuge na Kočevsko leta 1855, ko naj bi prebivalstvo močno upadlo (Simonič : 1971 39).

Leta 1869 je na Kočevskem prebivalo 19.067 prebivalcev. Do naslednjega štetja, leta 1880, je prebivalstvo znova naraščalo, saj je bilo glede na jezik, ki ga je prebivalstvo običajno uporabljalo, naštetih 18.958 Nemcev (89%) in 1968 Slovencev (9%). Naslednja tri štetja so pokazala upadanje prebivalstva. Leta 1910 so našteli 17.016 (86%) Nemcev in 1243 (6,5%) Slovencev, ostalo (4,6%) pa so bile osebe brez podatka o občevalnem jeziku – Hrvati, ki so delali v gozdu in v premogovniku. Delež Nemcev je bil pri vseh štirih štetjih med 81% in 91% (Ferenc 2005: 50–51).

Prebivalstvo je tako močno upadlo, ker so zaradi agrarne krize, ki je zajela Kočevsko konec 19. stoletja, ljudje začeli množično odhajati na delo v druge evropske države in v ZDA. Ferenc (1993: 27) pravi, da je bilo pred 2. svetovno vojno v ZDA več kočevskih Nemcev, kot jih je bilo takrat na Kočevskem. Naseljevali so se predvsem v New Yorku (Brooklyn), Chichagu, Clevelandu in Pittsburgu. Posledično je bila leta 1936 zunaj mesta Kočevja opuščena že vsaka tretja do četrta hiša.

Emigranti so se ob prihodu v ZDA lahko zatekli v več zavetišč. Prvo kočevarsko društvo v Ameriki - »Prvo avstrijsko podporno društvo« - je bilo ustanovljeno leta 1889. V večjih mestih so Kočevarji poselili cele ulice in so nudili pomoč in posredovanje dela novim priseljencem (Trdan 1996: 62).

Narodni prerod med kočevskimi Nemci se je začel v drugi polovici 19. stoletja. Politično življenje je usmerjal časopis »Gottscheer Bote«, ki je izhajal v Pavličkovi tiskarni v Kočevju in je postal temelj kočevske konservativno – kmečke struje, ki jo je vodila duhovščina. Na nasprotni strani pa so izhajale Gottscheer Nachrichten, pod vodstvom liberalno – radikalne struje, ki je združevala pristaše nemške obrambne organizacije Südmarke. Kočevski Nemci so pred 1. svetovno vojno imeli svojega poslanca v kranjskem deželni zboru. Leta 1907 so nemški poslanci za volitve v državni zbor na Dunaju dosegli potrditev posebnega nemškega volilnega okraja na Kranjskem. Pri tem so se sklicevali predvsem na gospodarsko moč nemškega prebivalstva. Tako so lahko volili svojega poslanca v deželni in državni zbor.

V predvolilnem času so se pojavila nasprotja med pripadniki kmečke in liberalne struje. Strankarsko so se opredelile ne le vasi, ampak tudi gostilne, bolnišnice, kovačije... Ta razcep se tudi po volitvah leta 1907, na katerih je zmagala liberalna smer (knez Auersperg), ni končal, pač pa so se nasprotja med kočevskimi Nemci še poglobljala. Kočevarji so v političnem smislu ponovno nastopili enotno šele leta 1918, ko se je njihov položaj v novi državi zelo poslabšal (Trdan 1996: 3–17).

3.2 KOČEVSKI NEMCI OD LETA 1918 DO 1941

Kočevske Nemce je razpad Avstro–Ogrske zelo prizadel, saj so imeli v avstroogrski monarhiji privilegiran položaj, z nastankom jugoslovanske države pa se je ta situacija povsem obrnila. Januarja 1918 so nemški duhovniki v resoluciji izrazili zahtevo po avtonomnem območju s pravico do samoodločbe. Maja 1918 se je kočevska delegacija odpravila v Baden na sprejem

k avstrijskemu cesarju Karlu in ministrskemu predsedniku dr. Seidlerju (Trdan 1996: 106–108). Oktobra 1918 je Nemški narodni svet za Kočevsko izrazil željo po priključitvi Kočevske Avstriji. Če to ne bi bilo mogoče, so želeli ustanovitev neodvisne republike. Novembra 1918 je 20 kočevskih občin poslalo prošnjo Narodni vladi SHS, da bi se na Kočevskem ohranil status quo ante glede narodnih pravic Nemcev. Prosili so, da bi se v uradih pri občevanju z nemškimi strankami uporabljal nemški jezik ter zahtevali pravico do samoodločbe in samouprave (Ferenc 2005: 60–61).

Marca 1919 je Nemški narodni svet za Kočevsko izročil ameriški komisiji na Dunaju memorandum, v katerem je zahteval ustanovitev neodvisne države Kočevske pod protektoratom ZDA ali katerekoli nenemške velesile. Zahtevo je utemeljil s tem, da je bila Kočevska več kot 500 let samostojno upravno telo, ki so ga razdelile šele avstrijske upravne reforme v petdesetih letih 19. stoletja. Na Kočevskem naj ne bi živelo skoraj nič Slovencev (manj kot 6 %) in tudi jezik uradov, šol in cerkva naj bi bil od nekdaj nemški. Nemški narodni svet si je želel, da bi Kočevska tudi v prihodnje ostala nemška. Obliko (samostojna država ali kanton po švicarskem zgledu), v kateri naj bi se to zgodilo pa je prepustil odločitvi mirovne konference (Svoljšak 1995: 103–105).

3.2.1 ZAKONSKA UREDITEV MANJŠINSKIH PRAVIC MED VOJNAMA

Svet pariške mirovne konference je Nemcem v Kraljevini SHS kot mnogim drugim manjšinam v srednji Evropi zagotovil minimalno manjšinsko varstvo. Z mirovno pogodbo z Avstrijo, sklenjeno 10. oktobra 1919 v Saint-Germainu, je Kraljevina SHS⁷ zagotovila nemški manjšini v kraljevini, in s tem tudi kočevskim Nemcem, minimalno manjšinsko varstvo. V 51. členu se je Kraljevina SHS zavezala, da bo ščitila manjšine, ki se po rasi, veri ali jeziku razlikujejo od večine prebivalstva. Podobne obveznosti do manjšin na svojem ozemlju je sprejela tudi Avstrija (Cvirn 2002: 114).

Kraljevina SHS je morala, tako kot Poljska, Romunija, Grčija in Češkoslovaška, z zavezniškimi silami podpisati posebno mirovno pogodbo o zaščiti narodnih manjšin, ki pa manjšinam v Kraljevini ni zagotavljala skupinske, pač pa le osebno zaščito. Z njo je zagotavljala vsem državljanom enake državljanske in politične pravice, enak dostop do javnih služb, častnih položajev in poklicev ter svobodno uporabo jezika manjšin v javnem življenju.

---

⁷ Kraljevina SHS je nastala 1. decembra 1918 z združitvijo Države SHS in Kraljevine Srbije in Črne Gore. 3. oktobra 1929 se je preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo.

Manjšinam je bilo dovoljeno, da lahko na lastne stroške ustanovljajo in upravljajo dobrodelne, verske in socialne ustanove, šole in druge vzgojne zavode, kjer lahko svobodno uporabljajo svoj jezik in izpovedujejo vero. Država se je zavezala, da bo v krajih, kjer živi dovolj pripadnikov manjšine, na ljudskih šolah uredila javno manjšinsko šolstvo v jeziku manjšine. Nekdanji ogrski, avstrijski in bolgarski državljani so lahko pridobili državljanstvo Kraljevine SHS na podlagi domicila ali domovinske pravice – njih samih ali njihovih staršev – na območjih, ki so prišla v okvir Kraljevine. Polnoletnim osebam je bila ponujena možnost, da optirajo za vsako drugo državljanstvo, ki jim je bilo na voljo. Osebe, ki so se za to odločile, so morale v roku 12 mesecev prenesti svoj domicil v državo, v katero so optirale in so lahko obdržale premoženje, ki so ga imele v Kraljevini. Kljub temu da se je Kraljevina SHS obvezala, da bo člene iz te manjšinske pogodbe priznala kot temeljne zakone in je njihovo uresničevanje priznala kot mednarodno obveznost, pa pogodba ni prišla niti v vidovdansko ustavo iz leta 1921 niti v oktroirano ustavo iz leta 1931. Na manjšine se je nanašal samo 16. člen vidovdanske ustave, ki je manjšinam načeloma zagotavljal pravico do šolstva v maternem jeziku, pod pogoji, ki jih določi zakon. Vse do druge svetovne vojne so se določila pogodbe zelo pomanjkljivo izvajala (Cvirn 2002: 114–116).

3.2.2 POLITIKA »REASIMILACIJE«⁸

Oblast v Sloveniji je v prvih letih po razpadu monarhije uvedla mnogo ukrepov proti nemški manjšini (politika »reasimilacije«): ukinjali so nemške privatne šole in reducirali nemški pouk na manjšinske oddelke pri državnih šolah, ukinili so večino nemških društev, omejili so rabo nemščine v vsakdanjem življenju, omejili pa so tudi posedovanje zemljiške posesti v obmejnem pasu (Cvirn 2002: 112).

Že novembra 1919 je Narodna vlada SHS v Ljubljani kočevskim Nemcem sporočila, da je slovenščina uradni jezik za celotno slovensko območje in zahtevala, da se na Kočevskem uraduje izključno v slovenskem jeziku (Ferenc 2005: 63).

Jugoslovanske oblasti so razpustile Nemški narodni svet za Kočevsko in večino nemških društev.

---

⁸ Izraz asimilacija pomeni »*vkjučevanje v določeno okolje s prevzemanjem njegovih značilnosti, lastnosti.*« (SSKJ1994: 23). Izraz »reasimilacija« je Janez Cvirn uporabil za določitev politike, ki jo je oblast v Sloveniji izvajala po razpadu Avstro–Ogrske. Kot pravi, se je v Sloveniji »*v prvih letih po razpadu monarhije nadaljevala uveljavljena politika »reasimilacije« nekdanjih izgubljenih sinov /.../*« (Cvirn 2002: 112). Dejansko bi bilo bolj smotno ta proces imenovati politika asimilacije.

Oblast je začela v vaseh, v katerih so živeli tudi Slovenci, ustanavljati slovenske šole in ukinjati nekatere nemške. Slovenščina je postala učni jezik na vseh šolah, nemščina pa je bila kot obvezni učni predmet odpravljena, ostala pa je kot neobvezni učni predmet. Večinoma so bile nemške osnovne šole na Kočevskem preurejene tako, da so slovenske razrede obiskovali učenci slovenske narodnosti, če je bilo zadostno število (40) nemških otrok pa so odprli nemške vzporednice z nemškim učnim jezikom. Kjer je bilo v šolah zadostno število le nemških učencev, je nemščina ostala učni jezik, slovenščina pa je bila uvedena kot obvezni predmet (tri ure tedensko od tretjega šolskega leta dalje). Leta 1919 so imele štiri šole od 32 šol na Kočevskem samo slovenski učni jezik, 17 šol je imelo samo nemški oddelek, na enajstih šolah pa so uredili 15 slovenskih in 21 nemških oddelkov (Ferenc 2005: 78–80).

Da bi dodatno zmanjšali število nemških učencev, so v šolah začeli analizirati imena učencev. Če je imel kateri izmed otrokovih prednikov (stari starši, starši) slovensko ali le slovensko zvoneče ime, je moral ta otrok obiskovati slovensko osnovno šolo (Petschauer 1984: 108). Na podlagi te imenske analize otrok s slovensko zvonečim priimkom ali iz mešanih zakonov niso priznavali za pristne Nemce in niso smeli obiskovati nemškega pouka. Leta 1925 je prosvetni minister znižal spodnjo mejo za odprtje manjšinskih oddelkov na osnovnih šolah na 30 učencev (prej 40), vendar pa to ni bistveno spremenilo položaja, saj imenske analize še niso ukinili. Tudi Zakon o narodnih šolah iz leta 1929 je zahteval enako število otrok, a je izjemoma dopuščal tudi 25 otrok pristne nemške narodnosti. Leta 1930 je bilo po protestih nemških poslancev vpisovanje otrok na podlagi imenske analize ukinjeno, odločujoče merilo za vpis v nemške razrede na osnovnih šolah pa je postal družinski občevalni jezik, o katerem so se izrekli starši. Formalno–pravno so se pravice nemške manjšine večale, dejansko pa je število nemških oddelkov na Kočevskem upadlo oz. so bili ukinjeni. V letih 1935 do 1940 so ukinili 15 nemških oddelkov. Banske oblasti so namreč leta 1936 zahtevale, da komisije za vpis v manjšinske šole, otroke slovenskega rodu in iz družin, v katerih doma govorijo slovensko, obvezno vpišejo v slovenske oddelke (ne glede na željo staršev). Ponovno so kot merilo uporabljali imensko analizo. Dosledno so morali upoštevati tudi najmanjše število za manjšinske oddelke na osnovni šoli – pred tem je bilo mnogo oddelkov z manj kot 25 učenci (Ferenc 2005: 78–86).

Januarja 1919 so na gimnaziji v Kočevju odpustili vse predavatelje nemške narodnosti, s postopnim ukinjanjem nemških oddelkov, pa je gimnazija do leta 1923 v celoti postala slovenska. Vse nemške šole so bile poslej podvržene slovenski inšpekciji (Ferenc 2005: 64).

Mnogo nemških učiteljev in uradnikov je zapustilo Kočevsko in večinoma odšlo v Avstrijo, saj je Narodna vlada v Ljubljani dala Nemcem na Slovenskem pravico, da lahko zaprosijo za avstrijsko državljanstvo (glej Trdan 1996: 120).

Nekoliko drugačno je bilo stanje v cerkvenem življenju. Čeprav je banska uprava sporazumno s škofijskim ordinatom izdala odlok, naj v cerkvah na Kočevskem pri državnih mašah dovolijo molitve in petje v istem jeziku, v katerem poteka pouk na pripadajoči šoli, se je slovenščina pozno in malokdaj uporabljala v cerkvah na Kočevskem. Slovenska maša je bila marsikje le enkrat mesečno (Ferenc 2005: 94).

O narodnostnem boju, ki se je pojavil tudi v cerkvi, pričajo pisma, ki sta jih predstavnika Slovencev fare Stara Cerkev, Alojzij Hočevar in Jernej Fabjan, pisala Škofijskemu ordinaristu v Ljubljano. V pismu z dne 30. 9. 1928 sta ga prosila, da jima sporoči, ali je prošnji glede slovenskega bogoslužja ugodeno in kdaj se bo pri maši pridigalo v slovenskem jeziku. Župniku je bilo potem naročeno, naj od decembra 1928 naprej vsak mesec eno nedeljo poteka slovenska služba božja, to je ena sveta maša in popoldansko cerkveno opravilo. 14. maja 1937 je Škofijski ordinat župniku naročil, naj uporablja slovenski obrednik za Slovence pri vseh obredih. Maja istega leta so se pritožili tudi veroučitelji, da se tudi otroke nemško govorečih staršev sili učiti molitvene formule v slovenskem jeziku, na kar je Škofijski ordinat odločil, da naj se otroke poučuje v jeziku, v katerem družina doma moli (Župnijski urad Stara Cerkev).

3.2.3 GOSPODARSKI POLOŽAJ

Do 2. svetovne vojne je na Kočevskem prevladovalo kmetijstvo, obrtna dejavnost in pa krošnjarstvo. Krošnjarji so se preživljali s prodajo lesenih izdelkov, sadja, tekstila in loterijskih igric od vrat do vrat. Zdoma so bili po več mesecev ali celo več let. Krošnjarila naj bi kar polovica moških (Ferenc 2005: 47). Fran S. Finžgar (1957: 102) je zapisal:

»Kočevjarji so bili krošnjarsko ljudstvo. Jesen je kar vse moške vzela. Odšli so v razna mesta – prav do Berlina. Mnogo so zaslužili in moram priznati, da je bila tedaj v Kočevju – zlasti v mestu samem – resnična blaginja. Po krčmah si dobil najboljše prigrizke, kakor jih tudi Ljubljana ni nudila. Ko so se na pomlad vračale lastovke – havzirarji – sem nekajkrat opazoval tole: Žena je držala za plug, otroci so vodili vole, mož pa je v cilindru in črni salonski suknji stopal po razoru za ženo, kadil smotko in se pogovarjal. Za kmečko delo niso bili ustvarjeni.«

Pomembno je bilo tudi izrabljanje gozda. V obdobju med obema vojnama je tu delovalo več kot 20 žag⁹, katerih lastniki so bili večinoma Nemci. Po izgradnji železnice Ljubljana-Kočevje leta 1893 se je razmahnila industrializacija. Leta 1892 so začeli pridobivati premog na dnevnem kopu v Kočevju. Leta 1896 je Kočevje dobilo elektriko in vodovod. Število delavstva v Kočevju se je močno povečalo po prvi svetovni vojni. Število rudarjev (večinoma so bili Slovenci) se je iz leta 1890, ko jih je bilo le 36 do leta 1921 povečalo na 1015. Mnogo delavcev so zaposlovali še lesna industrija, gradbeništvo in opekarne. Po letu 1921 so v Kočevju zgradili dve tekstilni tovarni. Zaposlenost je bila na industrijsko slabo razvitemu območju Kočevske za polovico manjša od slovenskega povprečja, saj je bilo zaposlenih le pet oseb na sto prebivalcev. Število zaposlenih v industriji se je zaradi svetovne gospodarske krize, ki je povzročila zaprtje ali krčenje lesne industrije, še bolj zmanjšalo. V mestu Kočevje je bilo leta 1934 okoli 700 brezposelnih. Takrat je skoraj povsem prenehala tudi prodaja lesa. Natančni podatki o trgovini in obrti na Kočevskem med vojnama ne obstajajo, vendar sta bila značaj in lastništvo trgovskih obratov nemška. Zlasti veliko je bilo gostiln (Ferenc 2005: 97–104).

Kot navaja Ferenc je število živine od druge polovice 19. stoletja upadalo, saj naj bi v primerjavi z letom 1880 v letu 1921 vzredili le še dve tretjini glav goveda, približno 80% ovc in samo 30% koz, za tretjino pa je poraslo število prašičev. Vzrok za upad števila živine naj bi bila odsotnost moških, ki so večinoma krošnjari in pa opuščanje paše na prostem. Zaradi vedno šibkejše delovne moči na kočevskih kmetijah je kmetijstvo vseskozi nazadovalo (Ferenc 2005: 95).

Pokojna Maria Marintsch je s pomočjo svojega sina Ludwiga Krena pred smrtjo zapisala spomine, v katerih pripoveduje tudi o kmetijstvu v času med obema vojnama (Ludwig Kren 1998):

»Imeli smo malo strojev. V prvih letih smo žito mlatili še s cepci, rezali slamo s slamoreznico, kasneje pa so prišle v vas razne naprave. Les se je obdeloval ročno, z dolgimi gozdnimi žagami, gnoj smo nakladali z vilami... Bila sem sama za vse, kajti moj mož je krošnjaril na Čehoslovaškem, a brez večjega uspeha. Kljub temu sem pridno delala. Lotila sem se celo žganjekuhe. Svinjereja je bila pomembna gospodarska panoga, saj je vsaka hiša imela več svinj. Prekajeno meso smo jemali s

---

⁹ prva je bila ustanovljena leta 1844.

seboj v gozd na delo. Sušili smo ga novembra in decembra, ko so bile temperature nižje. Dan kolin je bil poseben praznik v kmečki hiši, takrat se je posebno dobro jedlo...«

Nemška vlada je v tridesetih letih začela z gospodarsko pomočjo Kočevski. Pripravili so načrt obnove kočevskega gospodarstva, predvsem kmetijstva. Nemčija je od zime 1936/37 vsako leto približno 300 krošnjarem dovolila krošnjarenje in ponujanje iger na srečo v svojih deželah.¹⁰ Del sredstev pridobljenih s krošnjarenjem so namenili za naložbe v kmetijstvo. Od leta 1936 se je v Ulmu vsako leto strokovno izobraževalo okoli 25 kmetov. Novi načini paše, izboljšanje krmljenja živine in nov način gnojenja so omogočili povečanje staleža živine. Pospeševali so sadjarstvo, mlekarnstvo in domačo obrt. Nemški strokovnjaki so na Kočevskem prirejali razne izobraževalne tečaje in poleg tega vplivali na Kočevarje tudi v nacionalnem smislu (Ferenc 2005: 95–97).

3.2.4 ŠTEVILO KOČEVSKIH NEMCEV

V popisu prebivalstva leta 1921 so na Kočevskem našeli 17.874 oseb, kar je kazalo na največji upad števila prebivalstva med posameznimi štetji (zadnje je bilo leta 1910). Upadanje se je v naslednjih desetih letih ustavilo, saj je popis leta 1931 našel 18.002 prebivalca. Znižalo se je tudi število kočevskih Nemcev, in sicer za 26 %. Le-ti so se večinoma izseljevali zaradi gospodarskih razlogov. Slovenska in nemška stran se nikakor nista mogli strinjati glede izida štetja iz leta 1931, drug drugemu so namreč očitali nekorektnosti. Ferenc je primerjal število Nemcev pri nemških in pri slovenskih štetjih s številom optantov leta 1941 in ugotovil, da se je število Nemcev na Kočevskem gibalo med 11.500 in 12.500 oseb. Pred preselitvijo so leta 1940 tudi voditelji kočevskih Nemcev našeli 12.498 pripadnikov nemške narodnosti (Ferenc 2005: 89–105).

---

¹⁰ Krošnjarenje v deželah naslednicah Avstro–ogrske ni bilo več dovoljeno.

3.2.5 POLITIČNO ŽIVLJENJE KOČEVSKIH NEMCEV

Nemci v Kraljevini SHS so se lahko politično organizirali šele, ko je potekel opcijski rok. V Kočevju je bilo v volilne imenike vpisanih okoli 13 % prebivalcev. Oblasti so najprej dovolile ustanovitev konservativne in katoliške Kočevske kmečke stranke – Gottscheer Bauernpartei, novembra 1921. Ta je kot osrednja politična organizacija kočevskih Nemcev delovala do uvedbe diktature, ko je bila tako kot druge stranke, ki so bile ustanovljene na narodnostni osnovi, ukinjena. Stranka se je pridružila leta 1922 v Žombolju ustanovljeni Stranki Nemcev – Partei der Deutschen des Königreiches der Serbien Kroaten und Slowenen. Kočevski Nemci so se lahko skupščinskih volitev udeležili šele leta 1923, nato pa so sodelovali na vseh naslednjih šestih volitvah v Kraljevini SHS. Stranka je zaradi visokega volilnega praga pri skupščinskih volitvah sklepala volilne sporazume s slovenskimi strankami. Tako ni nikoli kandidirala s svojo listo, ampak je vedno podpirala nenemško listo – prvič Narodno radikalno stranko, nato pa vse do uvedbe diktature SLS. V tridesetih letih so glasovali za kandidate vladne liste ne glede na to, kdo jo je predstavljal. Vse do zadnjih parlamentarnih volitev pred 2. svetovno vojno leta 1938, so liste, ki so jih podpirali kočevski volivci na vseh volitvah dobile največ glasov v kočevskem okraju. Na edinih volitvah v oblastne skupščine leta 1927 so kočevski Nemci za poslanca skupščine v Ljubljani izvolili župnika Josefa Eppicha. Tudi v občinskih svetih so bili kočevski Nemci močno zastopani. Kočevska kmečka stranka je na prvih občinskih volitvah septembra 1924 dobila v kočevskem mestnem svetu deset sedežev od 25 (Ferenc 2005: 71–74).

3.2.6 VPRAŠANJE RECIPROCITETE¹¹

Na položaj nemške narodne manjšine v Sloveniji je vplivalo vprašanje reciprocitete glede na položaj slovenske narodne manjšine na Koroškem. Prosvetni minister Svetozar Pribičević je že leta 1924 razpust Kulturbunda¹² opredelil kot odgovor na narodnostno zatiranje Slovencev

---

¹¹ Reciprociteta pomeni recipročnost. Recipročnost pa je: »dejstvo, da je nekaj povezano s čim enakim, ustreznim kot povračilo: sporazum o pravicah manjšin temelji na recipročnosti.« (SSKJ 1994: 1148) Načelo reciprocitete je »načelo, po katerem priznava država drugi državi ali njenim državljanom določene pravice, ugodnosti s pogojem, da jih tudi druga država priznava njej oziroma njenim državljanom.« (SSKJ 1994: 1148).

¹² Schwäbisch-deutscher Kulturbund ali švabsko nemško prosvetna zveza je bila osrednja kulturna organizacija, ki je povezovala Nemce v Jugoslaviji med obema vojnoma. Ustanovljena je bila junija 1920 v Novem Sadu. Prizadevala si je za ohranitev nemške nacionalne identitete, za izdelavo manjšini ustreznega šolskega programa, vzgojo nemških učiteljev in duhovnikov, ustanavljanje prosvetnih vzgojnih ustanov, skrb za socialne in

na Koroškem. Leta 1934 je župnik Josef Eppich, predstavnik kočevskih Nemcev, na pobudo banske uprave Dravske banovine in ljubljanske škofije odpotoval na Dunaj in v Celovec, kjer je sporočil, da bi izboljšanje položaja koroških Slovencev koristilo tudi kočevskim Nemcem. Predstavniki obeh manjšin so leta 1937 sprejeli skupne smernice, da se ukinejo kakršnikoli napadi na manjšino na kulturnem, gospodarskem in političnem področju, da se uradništvu in učiteljem posredujejo brezpogojne smernice glede zadržanja do manjšine, da se v smislu medsebojnega razumevanja cenzurirajo vsi članki v deželnih listih in da je kriterij narodne pripadnosti družinski jezik (Biber 1966: 103–104). Predstavniki kočevskih Nemcev in koroških Slovencev so nato vsak svojo spomenico naslovili na odgovorne v Sloveniji in na Koroškem. Kočevski Nemci so med drugim zahtevali ustanovitev nemškega narodnega sveta kot narodno-politične organizacije v Dravski banovini, zmanjšanje minimalnega števila otrok za odprtje manjšinskih oddelkov v šolah na 15, pouk nemščine na državni realni gimnaziji v Kočevju pa naj bi potekal od prvega razreda in v enakem obsegu kot pouk slovenščine. Država naj bi dovolila še zasebno poučevanje nemščine in delovanje privatnih otroških vrtcev, delovanje krajevnih organizacij Kulturbunda in drugih nemških društev ter uporabo nemških krajevnih imen. Država naj bi Nemcem vrnila del zaplenjenega društvenega premoženja, predvsem nemška dijaška domova v Kočevju in v Mariboru ter strokovno šolo in Marijin dom v Kočevju. Hkrati pa naj bi razdružila tiste velike občine, ki so nastale zaradi slovenskih nacionalnih teženj. Kočevski Nemci so zahtevali še odpravo uredbe pravosodnega ministrstva in odredbo banske uprave iz leta 1936, ki sta ustanovili posebne komisije za izdajanje dovoljenj za nakup in prodajo zemljišč v 50-kilometerskem obmejnem pasu. Po predložitvi obeh spomenic so kočevski Nemci in koroški Slovenci čakali na odziv oblasti v Beogradu in na Dunaju (Cvirn 2002: 131–141). Ni dokumentacije, ki bi pričala o tem, ali so se kočevski Nemci o teh svojih zahtevah pogovarjali s predstavniki banske uprave in o stališču, ki so ga zavzele oblasti. Kot pravi Biber, verjetno do temeljitih pogovorov sploh ni prišlo, zaradi zaostritve odnosov med Jugoslavijo in Avstrijo ob vprašanju manjšinske politike (Biber 1966: 119–120).

---

gospodarske ustanove. Organizacija je bila večkrat prepovedana (v letih 1924, 1929, 1934 in 1936) ter obnovljena (1927, 1930, 1939) (Ferenc 2005: 74).

3.2.7 NACIZEM

Nacistično gibanje se je v Sloveniji in tako tudi na Kočevskem začelo zelo hitro širiti zlasti po letu 1933, kar je povzročilo zaostritev odnosov v manjšinski politiki.

Širitelj nacističnega gibanja je bila najprej dijaška zveza Deutsche Studentenschaft, Aussenstelle für Südslawien, ki je v ta namen na Kočevsko pošiljala študente Münchenske univerze. Tako so zlasti po letu 1935 na Kočevsko prihajali mnogi uniformirani nacistični mladinci. Nacistične ideje pa so širili tudi kočevski krošnjari, ki so prodajali svoje izdelke v Nemčiji. Po Hitlerjevem prihodu na oblast so namreč v Nemčiji obiskovali nacistične tečaje, doma pa vohunili za naciste in širili nacistične ideje (Biber 1966: 109–114). Že spomladi 1933 so se na nekaterih hišah na Kočevskem začeli pojavljati kljukasti križi, kočevski Nemci pa so skupinsko v zasebnih prebivališčih poslušali nemška poročila in Hitlerjeve govore (Cvirn 2002: 134).

Glavni nosilci velikonemške propagande v Sloveniji so bili Kulturbundi, zaradi česar so jih oblasti od leta 1934 ukinjale. Ukinitve skupin Kulturbunda na Kočevskem leta 1936 je bila posledica dejavnosti dveh nacističnih agitatorjev Walterja Neunteufela in Volkerja Dicka, pri katerih so oblasti našle sezname denarnih prispevkov za širjenje nacistične propagande, seznam kočevskih mladincev, ki so se šolali v nacističnih tečajih doma in v Nemčiji ter navodila za politično šolanje kočevskih krošnjarjev (Biber 1966: 112–117). Volker Dick je na Kočevskem izbiral krošnjarje, ki so smeli odpotovati v Nemčijo, za kar pa so potrebovali tudi posebno dovoljenje enega izmed voditeljev kočevskih Nemcev Hansa Arka.

Ker je staro konservativno vodstvo Kočevarjev izgubljalo ugled in vpliv med svojimi sonarodnjaki, je decembra 1938 vodstvo prevzela nova, radikalnejša, nacistično usmerjena skupina, ki je vdano izpolnjevala navodila iz Nemčije (Ferenc 2005: 109).

Po nemški priključitvi Avstrije 13. marca 1938 je nacifikacija nemške manjšine na Kočevskem še hitreje napredovala. Od leta 1939, ko je Hitler okupiral Češko, so naraščale javne množične manifestacije. Številni kočevski Nemci so Hitlerjev 50. rojstni dan proslavili s kresovi in praznovanji. Kočevar Martin Sturm je Hitlerju 13. aprila celo poslal naslednji telegram: *»Mi Nemci Kočevske in južne Štajerske zaupamo Vam, naš firer, da nas boste priključili rajhu in mi bomo v slehernem trenutku izpolnili našo dolžnost«* (Nečak 2004: 354).

Leta 1939 je bila dovoljena obnova Kulturbunda na Slovenskem. Takrat so namreč oblasti na Koroškem odobrile pravila in delovanje Slovenske prosvetne zveze (Ferenc 2005: 109–110).

Od jeseni 1939 je vodstvo kočevskih Nemcev ustanovilo 25 krajevnih skupin Kulturbunda, enako število Šturmov (enota v velikosti čete), enako število oboroženih oddelkov Volksdeutsche Mannschaft,¹³ 25 skupin mladinske organizacije in 7 delno oboroženih vodov varnostne službe. Velika večina kočevskih Nemcev se je v Kulturbund vključila pred okupacijo aprila 1941. Leta 1940 naj bi ta štel 5413 članov, mladinska organizacija pa 1199 članov. Že leta 1941 pa je Kulturbund štel 8553 članov, mladinska organizacija 2994 članov in Volksdeutsche Mannschaft 1705 članov (Ferenc 1993: 29).

Oktobra 1939 so voditelji kočevskih Nemcev poslali spomenico banski upravi Dravske banovine in vladi v Beogradu, v kateri so zahtevali naj se nemški narodni skupini prizna status javnopravne korporacije z lastnim statutom. Zahtevali so še odstranitev slovenskih učiteljev iz kočevskih šol, vrnitev premeščenih nemških učiteljev, ukinitve imenske analize pri vpisu nemških otrok v šole, lastni nemški šolski inšpektorat, svobodno uporabo nemškega jezika pri občeivanju z oblastmi, pisanje nemških imen po nemškem pravopisu, svoboden razvoj Kulturbunda, ukinitve uredbe o omejitvi trgovanja z nepremičninami, novo upravno razdelitev na Kočevskem in ukinitve cenzure Gottscheer Zeitunga (Nećak 2004: 354–355).

3.3 PRESELITEV

Začetek druge svetovne vojne 1. septembra 1939 so Nemci na Slovenskem doćakali idejno strnjeni v nacistićni miselnosti, borbena razpoloženji, z občutkom večvrednosti do Slovencev in dobro ilegalno organizirani (Biber 1966: 166).

Hitlerjeve in Mussolinijeve enote so 6. aprila 1941 napadle Jugoslavijo. Hitler je tedaj v skladu s smernicami za razdelitev Jugoslavije razkosal tudi Slovenijo. Nemćija je prevzela nadzor nad vso slovensko Štajersko, severnim delom Dolenjske, Gorenjsko, Mežiško dolino, Dravogradom, občino Jezersko in severozahodnim delom Prekmurja. Madžarska je dobila večino Prekmurja in zasedeno Medžimurje, Kraljevina Italija pa večino Dolenjske, Notranjske in Ljubljano.

Hitler je preselitev oz. »umik nemške predstraže« naznanil 6. oktobra 1939. S Himmlerjem sta na ta naćin Źelela regulirati biološki primanjkljaj¹⁴, s katerim naj bi se sooćal nemški

---

¹³ Ustanovno listino Kulturbunda so spremenili, tako da je vsak ćlan star od 18 do 50 let avtomatićno postal ćlan Mannschafta (Petschauer 1984: 120).

¹⁴ Dr. Friedrich Burgdörfer, predsednik bavarskega drŹavnega statistićnega urada, je izraćunal, da bo nemška populacija v 70. letih 20. stoletja opazno upadla. To naj bi se zgodilo zaradi skoraj dva milijona moŹ padlih v prvi svetovni vojni in njihovih nerojenih potomcev, ki tako manjkajo v nemški populacijski piramidi. Primanjkljaj naj bi se moćno povećal tudi zaradi moŹ, padlih v drugi svetovni vojni (Petschauer 1984: 121–122).

narod. Na ozemlju nekdanje Habsburške monarhije, vključno z nemško manjšino na Čehoslovaškem, je živelo približno deset milijonov Nemcev. Nemce iz Čehoslovaške in iz baltskih provinc so že priključili rajhu. Le še Nemci iz Jugoslavije, Madžarske in Romunije (skupno okrog 2,5 milijona) so še vedno čakali na preselitev (Petschauer 1984: 122).

Kot navaja Ferenc (2005: 117–120), se je v nemških krogih na Štajerskem in v Kočevju že spomladi 1939 razpravljalo o priključitvi Južne Štajerske z okrožjem Maribor k rajhu in tudi že preselitvi Kočevarjev v Južno Štajersko. Tako stališče je zastopal predvsem pokrajinski obmejni urad NSDAP za Štajersko, vendar Kočevarji niso bili navdušeni nad tem predlogom, svojo domovino so bili pripravljene zapustiti le v skrajnem primeru. Na sestanku 6. novembra 1939 je vodstvo kočevskih Nemcev zavzelo stališče, da dejstvo, da Kočevska sodi na italijansko vplivno območje še ne more biti argument, ki bi v zadostni meri utemeljeval odselitev.

Italijanska okupacija leta 1941 ni ugajala ne Slovencem ne Nemcem na Slovenskem. Kočevski Nemci in Nemci iz Ljubljane so se zaman zavzemali za nemško okupacijo teh dveh ozemelj. Voditelji kočevskih Nemcev so se odločili za preselitev. 23. aprila 1941 so se sestali s Himmlerjem v Brucku na Muri in le-ta jim je napovedal preselitev na naselitveno območje ob Savi in Sotli. Način preselitve, ki so ga določili je pomenil izjemo pri preseljevanju Nemcev, saj so druge skupine nemških preseljencev morale najprej v taborišča Volksdeutsche Mittelstelle, šele od tam so jih naselili v rajh. Ta predlog preselitve je 26. aprila 1941 predstavnikom kočevskih Nemcev potrdil tudi Hitler ob svojem obisku v Mariboru (Ferenc 2005: 123).

Nacisti so z ozemlja ob Savi in Sotli, ki so ga obljubili kočevskim Nemcem, nameravali izgnati veliko večino slovenskega prebivalstva, Hrvate in druge pa odstraniti s pomočjo medvladnih sporazumov. Nato bi tam strnjeno naselili nemško prebivalstvo in ustvarili nemški branik, kočevski Nemci bi tako postali nekakšni obrambni kmetje, ki bi s plugom in mečem varovali jugozahodno mejo nemškega rajha. Vodstvo kočevskih Nemcev, ki se je 13. in 14. maja 1941 v glavnem štabnem uradu državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Berlinu natančneje dogovorilo o času in načinu preselitve, je svoje rojake o predvideni preselitvi obvestilo šele 22. maja 1941 v glasilu Gottsheer Zeitung (Ferenc 2005: 123). Preselili naj bi se po žetvi, septembra ali najkasneje oktobra 1941.

Pogodbo o preselitvi nemških državljanov in volksdeutscherjev iz Ljubljane in Reške pokrajine so podpisali v Rimu 31. avgusta 1941. Določala je, da lahko nemški državljani in

volksdeutscherji za pridobitev nemškega državljanstva odpotujejo v nemški rajh. Ko zapustijo italijansko ozemlje, izgubijo tudi italijansko državljanstvo. Visoki komisar za Ljubljansko pokrajino in nemški pooblaščenec za preselitev bosta 30. septembra 1941 pozvala vse, ki se želijo preseliti, naj jima izročijo izjavo o preselitvi. Izjava, ki jo poda družinski poglavar, velja tudi za ženo in mladoletne otroke. Kočevski Nemci lahko svoje imetje prodajo sami pred preselitvijo in izkupiček naložijo v Banca d' Italia, ki jim ga bo prenakazala po določbah nemško–italijanske obračunske pogodbe iz leta 1934. Če tega ne morejo storiti pred preselitvijo, naj zadevo uredi njihov zaupnik ali nemški poblaščenec za preselitev po odselitvi. Preseljenci lahko vzamejo s seboj vse svoje premičnine in tretjino živine, najmanj pa eno glavo živine.

Vodstvo kočevskih Nemcev je med majem in oktobrom 1941 pridobilo za preselitev več kot 95% svojih rojakov ali 12.147 oseb, čeprav so se sprva zlasti starejši ljudje težka odločali za odselitev z zemlje svojih prednikov. Tudi nemški duhovniki so bili razdvojeni. Od šestih so se za preselitev odločili trije. Vodstvo je ostro nastopalo proti nasprotni propagandi in pomislekom. Svarilo je, da bodo Nemci, ki se ne bodo preselili, narodnostno izginili v Slovenstvu in celo grozilo s koncentracijskem taboriščem. Najpomembnejši razlogi pri odločanju za preselitev so tako bili: močna propaganda, želja po boljši zemlji in možnostih preživetja in strah pred osamelostjo sredi slovenskega prebivalstva ali celo pred prisilno preselitvijo na Sicilijo ali celo Afriko (Ferenc 1993: 31–37).

Avgusta 1941 je Jože Šeško, čigar mati je bila Kočevarica, v imenu okrožnega vodstva Komunistične stranke z letakom skušal prepričati kočevske Nemce naj se ne preselijo:

»/.../ oni vas želijo preseliti na posestva in hiše, katere je narodno – socialistični vodja ukradel slovenskim delavcem in kmetom, njih pa brez vsega pognal v tujino. Oni vas hočejo prisiliti, da se preselite na naropana posestva in vso jezo pregnanih slovenskih kmetov zvaliti na vas /.../«

Dejal je, da je celo preseljevanje zločin proti kočevskemu ljudstvu in svaril:

»Ko bo nemška armada po zaslugi Hitlerja premagana in uničena, zrušen nemški imperializem, vas bodo zakoniti lastniki te zemlje, na katero vas hočejo sedaj preseliti, iz teh ukradenih domov prepodili. Na Kočevskem bodo tedaj drugi naseljenci in vi boste ostali praznih rok, brez zemlje, brez denarja in brez hiš. Tako prihodnost vam pripravljajo kočevski voditelji, Hitlerjevi agenti.« (Troha 2004: 4–7)

Moralne pomisleke o preselitvi kočevskih Nemcev na ozemlje izgnanih Slovencev v Posavju in Obsotelju je vodstvo zavrnilo, češ da bodo izgnani Slovenci dobili odškodnino, ki je bila jeseni leta 1941 res obljubljena, a je slovenski izgnanci niso nikoli dobili (Ferenc 2005: 126). Kot navaja Ferenc, so nacisti nameravali tamkajšnje Slovence izgnati, tudi v primeru, da se kočevski Nemci ne bi odločili za preselitev. Že aprila 1941 so namreč predvideli naselitev nemških preseljencev iz vzhodne in jugovzhodne Evrope v zasedenih slovenskih pokrajinah (Ferenc 2005: 126).

Kočevski Nemci naj bi se preselili še jeseni 1941, vendar se je preselitev zavlekla zaradi nemirov v jugoslovanskih pokrajinah, ki so onemogočile nadaljnje izganjanje Srbov in Slovencev. Himmler je moral za 37.000 slovenskih izgnancev iz Posavja in Obsotelja poiskati novo območje, kamor naj bi jih izgnali. V prvi polovici oktobra je ukazal, naj jih začasno nastanijo v preselitvenih taboriščih Volksdeutsche Mittelstelle v devetih nemških pokrajinah, nato pa naj bi tiste med njimi, ki bodo sposobni za ponemčenje naselili v Vzhodni Evropi (T. Ferenc 2002: 154). Novi skrajni rok za izročitev opsijskih prijav je bil tako 30. november, rok za dokončno izvedbo preselitve pa 20. januar 1942 (Ferenc 2005: 133).

Oktobra 1941 so na posebnem vlaku Osrednjega vselitvenega urada, ki so ga pripeljali na kočevsko železniško postajo, optante zdravstveno, rasno in politično pregledali in ocenili. 571 oseb so sklenili preseliti v Stari rajh - Nemčijo, 11.110 oseb na Štajersko, 66 osebam pa so odvzeli možnost preselitve. Večina pregledanih kočevskih Nemcev (78,2 %) se je ukvarjala s kmetijstvom, zato preseneča podatek, da je kočevarsko vodstvo določilo 577 družin (2061 oseb), ki na naselitvenem območju ne smejo dobiti zemlje; odrekli so jim torej pravico do kmetovanja (Ferenc 2005: 136).

Preseljevanje je potekalo od 14. novembra 1941 do 22. januarja 1942. Takrat se je na naselitveno območje ob Savi in Sotli preselilo 2833 kočevarskih družin z 11.509 osebami. Odšli so s 135 vlaki z železniških postaj Kočevje, Stara Cerkev, Ortnek, Črnomelj in Semič.

Ob prihodu v novo domovino so bili kočevski Nemci razočarani. Ludwig Kren je povedal: *»Gledali smo hiše in ljudi, ki so bili od tam nasilno izseljeni. In kaj stori človek, ko vidi, da nekaj ni več njegovo? Zažge, uniči, pobije vse kar more! In v take hiše so poslali naše ljudi. Večer je tukaj! Januar, zima je! »Tukaj boste spali!« »Kje pa je luč?« Ni bilo nikakršne razsvetljave, ne petroleja, ne sveč. To je bil jok in stok, nekaj strašnega!«* (Rogan, Moric: 2001: 52).

Na naselitvenem območju ni bilo dovolj nastanišč, preseljence pa so spravljali v razne dvorane, gostilniške sobe, barake itd. Zamuda pri izganjanju Slovencev iz Posavja in Obsotelja in tudi zamuda pri preseljevanju kočevskih Nemcev je preprečila, da bi se preseljenci takoj naselili na posestvih izgnanih Slovencev. Kočevski Nemci so bili prisiljeni živeti v zimskih nastaniščih in šele čez nekaj mesecev so jih poslali na začasna posestva.

Nacisti so kmalu po preselitvi ukinili dotedanje vodstvo kočevskih Nemcev, skrb za nemške naseljence pa je prevzelo nacistično vodstvo v Brežicah. Kočevski Nemci so bili za tri leta oproščeni vojaške obveznosti, morali pa so v t. i. Kočevski samozaščiti ali v Šturmih SS varovati naselitveno ozemlje (Ferenc, Godeša 2004: 197).

Večina kočevskega jezikovnega otoka je po izselitvi kočevskih Nemcev ostala skoraj brez prebivalcev; tam je ostalo le okoli 5000 ljudi, večinoma Slovencev. Da bi nepremičnine na izseljenem območju obvarovala pred propadanjem, sta se zavod Emona in italijanska civilna uprava odločili, da bosta skrb za živino in obdelovanje nemške posesti najprej zaupali slovenskim najemnikom, predvsem tistim, ki so se tja preselili iz drugih zasedbenih območij. Štiri dni po odhodu zadnjega transporta nemških izseljencev iz Kočevske (26. januarja 1942), je začela delovati komisija za ponovno obljudenje Kočevske, vendar pa je bilo zanimanje za sklenitev najemniškega razmerja na Kočevskem zelo majhno. Večinoma so se prijavljali kmetje ali poljedelci z malo zemlje s sosednjih območij, da bi tako izboljšali svoje gospodarske razmere. Emonino prizadevanje za ponovno oživitev Kočevske so popolnoma zavrnili: partizanski odgon živine iz Emoninih hlevov, odgon večine Emonine plemenske živine v Italijo, odlok partizanskega vodstva o dodeljevanju in upravljanju zemlje izseljenih Kočevarjev in nastanek svobodnega partizanskega ozemlja v Ljubljanski pokrajini, ko je bila okupatorjeva postojanka na nekdanjem nemškem jezikovnem otoku, le še v Kočevju (Ferenc 2005: 199–203).

Zaradi nemirnih razmer, ki so onemogočile obljudenje Kočevske s slovenskimi zakupniki, so Emonini uslužbenci začeli razmišljati, da bi na to območje naselili Italijane. Kočevsko so predvideli kot južni del strnjene italijanskega kolonizacijskega območja, ki bo naseljeno z italijanskimi ljudmi. Naseliti so nameravali le bolj rodovitna območja, druge površine pa bi prepustili širjenju gozda, saj so nameravali uvažati les iz Slovenije. Po italijanski ofenzivi, ki je uničila skoraj sto kočevskih vasi in zaselkov, pa se je Emonino gospodarjenje osredotočilo le na tri doline in na sečnjo gozdov ob cestah in železnici (Ferenc 2005: 203).

Po kapitulaciji Italije septembra 1943 je bila Kočevska, z izjemo mesta Kočevje, do konca vojne v partizanskih rokah. Upravnik Emone je postal nemški pooblaščenec za preselitev Wollert. V Himmlerjevem glavnem štabnem uradu državnega komisarja za utrjevanje nemštva so pomislili tudi na ponovno poselitev Kočevske z Nemci, saj niso vedeli, kam naj naselijo več kot pol milijona nemških preseljencev (Ferenc 2005: 204). Vendar pa Wollert zaradi nemirnih razmer leta 1944 ni bil več naklonjen ponovni poselitvi Kočevske.

3.4 POVOJNA USODA NEMCEV NA SLOVENSLEM

3.4.1 RAZPRAVE O POVOJNI USODI NEMCEV NA SLOVENSLEM

O povojni usodi Nemcev in drugih tujcev na Slovenskem sta še med vojno razpravljala dva nasprotujoča si tabora na Slovenskem, protirevolucionarni v Ljubljani (Mačkovšek) in partizanski na osvobojenem ozemlju.

Janko Mačkovšek, strokovnjak Manjšinskega inštituta v Ljubljani, ki se je ukvarjal s preučevanjem narodnostnih vprašanj in njegovi sodelavci, so med letoma 1941 in 1943 izdelali več študij o prevzemu oblasti in povojni ureditvi Slovenije, v katerih so zavzeli stališče, da na slovenskem področju ne sme ostati noben tujec, da je treba t. i. tujerodce razlastiti in nato izgnati, z zaplenbo njihove lastnine pa ustanoviti sklad za poravnavo realno povzročenih škod. Predvideli so tudi zakon o razlastitvi, s katerim bi zasegli premoženje v lasti tujih državljanov sovražnih narodnosti (Nemci, Italijani, Madžari, Bolgari), ki so imeli jugoslovansko državljanstvo. Menili so, da mora biti državno ozemlje brezpogojno nacionalno čisto, brez vseh državno nezanesljivih manjšin ali pripadnikov tujih narodnosti. Mačkovšek in sodelavci so v enem izmed elaboratov izrazili tudi zahtevo po očiščenju slovenskega ozemlja, saj so zahtevali popoln in brezkompromisen izgon vseh Nemcev iz Slovenije, ki bi smeli s seboj odnesti le osebne predmete in premoženje v protivrednosti 500 din. Preostalo premoženje naj bi se zaplenilo v korist Urada za separacije. Pojavila se je torej ideja o kolektivni odgovornosti vseh Nemcev (T. Ferenc 2002: 160–162).

V partizanskem oziroma narodnoosvobodilnem gibanju so o usodi Nemcev in drugih tujerodcev začeli najprej razmišljati na Štajerskem, kjer je julija 1944 oblastni komite KPS za Štajersko sklenil izgnati vse nemške koloniste s slovenske zemlje.

Prvi natančnejši predlog o ravnanju z Nemci je 2. septembra 1944 na seji študijske komisije pri predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta podal predsednik komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za Slovenijo dr. Makso Šnuderl. Po njegovem mnenju so bili Nemci večinoma člani Kulturbunda in so v skladu z bivšimi jugoslovanskimi zakoni zagrešili veleizdajo, zaradi česar jih je treba izgnati čez mejo v Gradec. Sodelavec Šnuderlove komisije Ivo Pirkovič je že tedaj opozoril, da je treba kočevskim Nemcem iz Posavja in Obsotelja po nemški kapitulaciji preprečiti vrnitev na njihove stare kočevske domove (T. Ferenc 2002: 164).

Fran Zwitter, Luka Sienčnik, Lojze Ude in Lav Čermelj so na pobudo študijske komisije izdelali elaborat o odnosu do tujerodcev ob prevzemu oblasti in po njem, ki so ga predložili 25. novembra 1944. Študijski komisiji so se stališča te študije zdela premila, zato je za izgon določila tudi vse Nemce, ki so delali proti narodnim interesom ne glede na njihovo pripadnost kateri od narodno-socialističnih organizacij, pa tudi Nemce, ki so se na območju Slovenije naselili po 6. aprilu 1941. Predviden je bil izgon skoraj vse nemške manjšine (T. Ferenc 2002: 164).

Isti strokovnjaki so novembra 1944 na seji študijske komisije, na kateri so bili prisotni tudi nekateri člani izvršnega odbora OF ali predsedstva SNOS, predložili dopolnjen predlog o ravnanju s tujci, ki je predvidel izgon vseh Nemcev, ne glede na njihovo članstvo v nacističnih organizacijah, razen tistih, ki so sodelovali v NOB. Vendar predsedstvo SNOS tega sklepa ni izoblikovali v odlok (T. Ferenc 2002: 164). Verjetno zato, ker je medtem 21. novembra 1944 predsedstvo AVNOJ-a že sprejelo Odlok o zaplembi imovine nemškega rajha in njegovih državljanov na ozemlju Jugoslavije. Druga razlaga pa navaja, da zaradi Kardeljevega stališča, češ da naj se vprašanje izгона rešuje brez formalnega odloka (Repe 2002: 195). Isti odlok AVNOJ-a ni omenjal Italijanov, Furlanov in Madžarov, kar je začudilo načelnike odsekov in predsednike komisij predsedstva SNOS (Ferenc 2005: 268).

Oba tabora, protirevolucionarni in partizanski, sta svoj odnos do Nemcev gradila na kolektivni odgovornosti večine Nemcev na Slovenskem. Vendar pa so predlogi študijske komisije poudarjali izgon vseh tujerodcev s slovenskega ozemlja in so zaplembo premoženja Nemcev razumeli bolj kot posledico izгона, medtem ko je zaplemba pri avnojskem odloku osnovni namen, saj le-ta izгона nemškega prebivalstva sploh ne omenja (Ferenc 2005: 268).

3.4.2 ODLOK AVNOJA

Z Odlokom o prehodu sovražnega imetja v državno svojino, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasegi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile¹⁵, so hotele jugoslovanske oblasti obračunati z Nemci. Sprejet je bil na zasedanju AVNOJ-a v Beogradu 21. novembra 1944.

Za usodo »Nemcev« je najpomembnejši njegov 1. člen, ki pravi, da z dnevom, ko pride ta odlok v veljavo, pride v državno last vsa lastnina nemškega rajha in njegovih državljanov na ozemlju Jugoslavije; vse premoženje oseb nemške narodnosti z izjemo Nemcev, ki so se borili v NOB in partizanskih odredih Jugoslavije ali so državljani nevtralnih držav in se med okupacijo niso vedli sovražno; vse premoženje vojnih zločincev in njihovih pomočnikov ne glede na njihovo državljanstvo, imetje vsake osebe, ki je bila s sodbo državljanskih ali vojaških sodišč obsojena na izgubo imetja v korist države (Nećak 2004: 360).

Po navodilih Predsedstva AVNOJ-a in Komisije za upravo narodne imovine iz junija 1945 so za pripadnike nemške narodnosti šteli (Prinčič 2002: 293):

- jugoslovanske državljane, ki so se med okupacijo opredelili za Nemce, ne glede na to ali so pred vojno nastopali kot Nemci ali pa so veljali za asimilirane Hrvate, Srbe ali Slovence,
- jugoslovanske državljane, ki so se v predvojnih popisih prebivalstva opredelili za pripadnike nemške narodnosti,
- člane Kulturbunda,
- vse, ki so prostovoljno sodelovali z nemškimi policijskimi, vojaškimi ali enotami SS,
- državljane držav, ki so v vojni sodelovale z Nemčijo.

Jugoslovanske oblasti so sprejele še nekaj zakonov, ki so se nanašali na premoženje Nemcev v Jugoslaviji. *Zakon o konfiskaciji imovine in o izvršitvi konfiskacije*¹⁶ z dne 9. junija 1945, *Zakon o agrarni reformi*¹⁷ z dne 23. avgusta 1945, *Zakon o prenosu sovražnikovega premoženja v državno lastnino, o sekvestaciji premoženja odsotnih oseb*¹⁸ z dne 6. avgusta 1946.

---

¹⁵ Ur. l. DFJ, št. 2/25, 06. 02. 1945.

¹⁶ Ur. l. DFJ, št. 40-359/45, 12. 06. 1945.

¹⁷ Ur. l. DFJ, št. 64-605/1945, 23. 08. 1945.

¹⁸ Ur. l. DFJ, št. 63-450/1946, 06. 08. 1946.

Posebej pomemben je zadnji omenjeni zakon, ki je poddržavil vse premoženje oseb nemške narodnosti, ne glede na njihovo državljanstvo (Nećak 2002a: 253–255). Omenjeni Zakon o agrarni reformi je določil, da obdelovalna zemlja, last nemškega rajha in pripadnikov nemške narodnosti, zaplenjena po odloku predsedstva AVNOJ–a z dne 21. novembra 1944, pride v Zemljiški sklad agrarne reforme in kolonizacije (Nećak 2004: 364).

AVNOJ je 5. avgusta 1945 sprejel amnestijo¹⁹, v skladu s katero so bili poleg drugih izjem izvzeti tudi člani Kulturbunda. To je pomenilo, da amnestija ni zajela večine obsojencev nemške narodnosti in njihovih domnevnih ali dejanskih slovenskih simpatizerjev (Nećak 2002b: 112).

25. avgusta 1945 je bil sprejet najpomembnejši zakon, po katerem so sodili jugoslovanskim Nemcem. To je bil *Zakon o kaznivih dejanjih zoper narod in državo*.²⁰ Julija 1945 so ga uskladili z novo ustavo in je dejansko veljal za nazaj. Nemcem se je sodilo večinoma po 3. členu, ki je kot kazniva dejanja opredelil nasilno odpravljanje narodnega predstavništva Jugoslavije ali zavezniških držav, škodovanje vojaški sili, obrambni sposobnosti ali gospodarski moči Jugoslavije; razne vojne zločine; službo v sovražnikovi vojski, itd. (Repe 2002: 198).

Praktično vsem Nemcem na Slovenskem je bila odvzeta volilna pravica z *Zakonom o volilnih imenikih*²¹ avgusta 1945. Brez volilne pravice so ostali pripadniki vojnih formacij okupatorjev in njihovih pomagačev, ki so delovali proti NOV, jugoslovanski armadi ali armadam zaveznikov; člani Kulturbunda in člani njihovih družin; tisti, ki so bili v politično-policijski službi okupatorjev; tisti, ki so okupatorju prostovoljno nudili vojaška in gospodarska sredstva in tisti, ki so bili obsojeni na izgubo narodnih časti oz. političnih in državljskih pravic (Repe 2002: 200–201).

Prav tako so bile praktično vsem Nemcem odvzete tudi državljske pravice, kar je določal *Zakon o državljanstvu demokratske federativne Jugoslavije*²² iz avgusta 1945. Državljanstvo je bilo odvzeto vsem pripadnikom tistih narodov, katerih države so bile v vojni proti Jugoslaviji, ki so se med vojno ali v zvezi s tem že pred vojno s svojimi neloyalnimi nastopi

---

¹⁹ Ur. l. DFJ, št. 56/1945, 05. 08. 1945.

²⁰ Ur. l. DFJ, št. 56/1945, 03. 08. 1945.

²¹ Ur. l. DFJ, št. 59/1945, 11. 08. 1945.

²² Ur. l. DFJ, št. 64/1945, 28. 08. 1945.

proti narodnim in državnim interesom pregrešili zoper svoje dolžnosti jugoslovanskega državljana. Izjeme, ki se jim državljske pravice niso odvzele, so bili tisti, ki so kot partizani in vojaki sodelovali v NOB, tisti, ki so bili že pred vojno asimilirani kot Slovenci, Hrvati ali Srbi, tisti, ki so pod okupacijo zavrnili, da bi se izrekli za pripadnike nemške narodnostne skupine, tisti, ki so sklenili zakon z osebami ene od južnoslovanskih narodnosti ali z osebami židovske, slovaške, rusinske, madžarske, romunske ali druge priznane narodnosti. Nemci, ki so hoteli obdržati ali ponovno pridobiti državljanstvo ali volilno pravico, so morali zanj zaprositi in dokazati, da so med vojno aktivno podpirali narodnoosvobodilno gibanje, oziroma, da niso delovali proti njemu (Repe 2002: 200–201).

Mitja Ferenc (2005: 291–298) ugotavlja, da na Kočevskem politična opredelitev Nemcev, ki so jo oblasti raziskovale po koncu vojne, za pridobitev volilne pravice ni bila pomembna. Na volilnih seznamih je namreč moč najti osebe, ki so bile označene kot nasprotniki OF, ne najdemo pa nekaterih pristašev NOG. Večina Nemcev na Kočevskem je leta 1945 in 1946 imela volilno pravico in ohranila jugoslovansko državljanstvo. V volilne imenike so bile večinoma vpisane starejše osebe (v KLD Kočevje je bila njihova povprečna starost 51 let) in pa osebe iz narodnostno mešanih družin. Konec septembra 1945 je bilo med 2598 vpisanimi volilnimi upravičenci 42 oseb nemške narodnosti. Od tega je bilo 35 rojenih na Kočevskem. 17 kočevskih Nemcev so iz volilnega imenika črtali konec leta 1945 in v začetku leta 1946, po nasilni izselitvi iz države. Konec avgusta 1945 v Kočevju in okolici v volilni imenik niso vpisali približno 20 kočevskih Nemcev, čeprav so bili med vojno nevtralni.

3.5 UMİK KOČEVSKIH NEMCEV IN IZGON

Kot že rečeno, sta se po drugi svetovni vojni oba nasprotujoča si politična tabora strinjala s popolnim izgonom nemške manjšine iz Slovenije. Po vojni je vse ravnanje proti Nemcem vodila izključno OZNA, saj notranje ministrstvo in njegovi organi za to niso bili pristojni (Ferenc 2005: 271).

Neposredne priprave kočevskih Nemcev na umik iz Posavja in Obsotelja so se pričele v začetku maja 1945. Predvideli so umik z vlaki in z vozovi. Vsak dan naj bi se na pot odpravila ena kolona vprežnih voz (T. Ferenc 2002: 167). Še pred koncem vojne sta iz Posavja odpeljala dva vlaka z nemškimi naseljenci, ki pa Avstrije nista mogla več doseči. Ljudje so nato prebivali v vlakih ali na postajah do konca maja. Nekaj transportov vprežnih voz so

partizani že pred Celjem obrnili nazaj od koder so prišli, potem pa so jih v Brežicah in Krškem nastanili v zasilna taborišča, do poletja 1945, ko so jih spravili v Avstrijo (Ferenc 2005: 273-274). Kočevske Nemce so na poti proti Avstriji večkrat ustavljali in jih pošiljali nazaj v Posavje in Obsotelje. Partizani so mnogokrat zasegli vse uporabno imetje, ki so ga Nemci vozili s seboj. Mnogo je bilo primerov, ko so moške pobrali z vlaka in jih odpeljali v taborišča OZNE (T. Ferenc 2002: 166-169), kjer so jih uporabljali za razna dela.

V brežiškem okraju so za izgon kočevskih Nemcev ustanovili »izselitveno komisijo«, ki je do 27. maja 1945 odposlala dva transporta Nemcev ali 1470 oseb proti Celju in Mariboru. Odvzeli so jim vse imetje, razen kolikor so lahko v culah nesli s seboj. Tamkajšnji odbor OF je poročal, da bodo po zadnji okrožnici, ki so jo prejeli 27. 5. 1945, vse za delo sposobne moške obdržali kot ujetnike – dali jih bodo v logor, od koder bodo hodili na delo (T. Ferenc 2002: 172).

Večino Nemcev so iz Slovenije izgnali prek baz v Spodnji Štajerski, kjer je bilo zanje tudi največ ujetniških in preiskovalnih taborišč. Spomladi in poleti 1945 so šli vsi transporti kočevskih Nemcev prek Maribora, in sicer prek repatriacijske baze Studenci. Komisija mariborskega vojnega področja za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev je v svojem poročilu navedla, da je 26. maja 1945 poslala v Avstrijo 2000 kočevskih Nemcev. Za čas od 28. do 31. maja 1945 pa je omenjena komisija poročala: *»Kočevarje, cca. 4500 po številu, smo prek Pesnice pri Mariboru poslali do avstrijske meje. Ker je bil promet z vlakom nezadosten, je večina potovala proti meji peš.«* (T. Ferenc 2002: 174–175). Zdravstveno stanje izseljujočih se Kočevarjev je bilo zelo slabo. Med njimi so se širile bolezni (davica), saj so bili na poti brez hrane, vode in prevoznih sredstev. Od 22. maja do 23. junija 1945 je šlo skozi bazo v Studencih 3017 kočevskih Nemcev (T. Ferenc 2002: 175–178).

S popolnim izgonom drugih Nemcev je OZNA začela julija 1945. Nemce, osumljene vojnega hudodelstva med 2. svetovno vojno, ki so ostali doma, je OZNA zaprla v zapore in taborišča. Nekatere med njimi je usmrtila brez sodne obravnave, nekatere pa je postavila pred vojaška sodišča. Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev je za vojne zločince razglasila nekaj sto Nemcev iz Slovenije, med njimi tudi kočevske Nemce. Sodišča so jih precej obsodila v odsotnosti, da so lahko zaplenila njihovo lastnino (Ferenc 2005: 274–279).

Posavje in Obsotelje je bilo do srede poletja 1945 že brez nemških kolonistov, tja so se iz Nemčije vračali slovenski izgnanci. Kočevski Nemci so tako ostali brez domov. Začasno so jih nameščali v taboriščih na avstrijskem Koroškem in Štajerskem, kasneje pa so se naselili v Avstriji, Nemčiji, ZDA in Kanadi.

3.6 KOČEVSKI NEMCI NA OBMOČJU KOČEVSKE PO VOJNI

Po preselitvi je na Kočevskem ostalo okoli 600 kočevskih Nemcev. Ferenc ugotavlja, da je v začetku maja 1942 Dolenjski odred partizanov iz treh vasi na lastno pobudo pregnal kočevske Nemce (Ferenc 2005: 269). Navodila izvršnega odbora OF z dne 27. 5. 1942 so določila, da je treba s Kočevske pregnati še preostale Kočevarje. S seboj bi lahko vzeli po 25 kg prtljage in 200 lir na osebo. Vendar je le iz enega vira razvidno, kako so nižji odbori OF izvajali ta navodila. Krajevni NOO Spodnji Log je 17. 6. 1942 zapisal, da nihče nima pripomb glede dveh tam še živečih Kočevark, zato nihče ne predlaga njune izselitve. Ni znano, koliko kočevskih Nemcev, ki so ostali na Kočevskem, je bilo usmrčenih – poroča se o osmih žrtvah (Ferenc 2005: 270).

V prvih tednih po osvoboditvi so se nekateri izseljeni kočevski Nemci skušali vrniti na Kočevsko, vendar so jih oblasti pošiljale nazaj na Štajersko. Ferenc (2005: 281–287) opozarja, da je prve mesece po vojni sovraštvo do vseh Nemcev povzročilo izselitve nekaterih družin kočevskih Nemcev, katerih otroci so bili partizani ali aktivisti OF. V nekaj primerih so se ti vrnil iz vojske, njihovi starši pa so že bili izseljeni v Avstrijo.

Po navedbah Zdravka Trohe (2003: 91) naj bi bilo izmed 300 do 310 kočevskih Nemcev, ki se niso izselili, 56 mož in fantov partizanov in pa 27 aktivistov oziroma aktivistk, deklet, žensk OF in mladine. Kot pravi, naj to še zdaleč ne bi bili vsi podatki. Večina kočevskih Nemcev je šla v partizane prostovoljno in do kapitulacije Italije. Tri kočevske Nemce so leta 1942 internirali Italijani, a so se ob kapitulaciji Italije vsi trije pridružil IX Korpusu NOV in padli v boju.

3.7 ZAPLEMBE NEMŠKEGA PREMOŽENJA

Nova oblast je poddržavljanje nemškega premoženja opravičevala z gospodarsko – strateškimi, materialnimi, etično – moralnimi, narodno – obrambnimi in ideološkimi razlogi. Z zaplembo je pridobila sredstva potrebna za ohranitev gospodarstva in to še preden so se v mednarodnih institucijah končale razprave o vojni odškodnini. Z odlokom predsedstva AVNOJ z dne 21. novembra 1945 je bila odvzeta lastnina osebam, ki so nacionalno pripadale državi, ki je bila glavni okupator. Ta odlok je pomenil kolektivno kazen in je imel predvsem namen nadomestiti veliko škodo, ki so jo nemške okupacijske oblasti povzročile za časa vojne. Poleg

tega je imel namen tudi onemogočiti gospodarski in politični vpliv domačega in tujega nemškega kapitala (Ferenc 2005: 307–308).

Podržavljanje nemške lastnine je potekalo v dveh fazah. Prva je bila faza zavarovanja oziroma dejanskega zajemanja, druga pa faza pravnega zajemanja.

V fazi zavarovanja so na podlagi zbranih podatkov izdali začasne odredbe in popisali lastnino, ki so jo nato izročili predstavnikom ministrstev. Okrajne oblasti so napisale ovadbe za Nemce, ki naj bi jim lastnino zaplenili. Kot razlog je zadostovala navedba, da so se leta 1941 odselili v Nemčijo ali pripomba, da je imenovani bil član Kulturbunda (Ferenc 2005: 309).

3.7.1 ZAPLEMBNA IMETJA KOČEVSKIH NEMCEV, KI SO SE V LETIH 1941 IN 1942 PRESELILI NA SPODNJO ŠTAJERSKO

Kočevskih Nemcev, ki so se v letih 1941 in 1942 preselili na Spodnjo Štajersko, je bilo okrog 95 %. Okrajne zaplembne komisije so v začetku septembra v tajnem procesu v Novem mestu, Kočevju in Črnomlju na podlagi potrdil in mnenj upravnih oblasti reševale zadeve. Delo z zaplembami emonskega premoženja se je osredotočilo v okrajni upravi narodne lastnine v Kočevju, ki je imela popis celotnega emonskega premoženja. Tej komisiji je bila zaupana izdaja zaplembnih odločb in pridobitev lastninskih podatkov za celotno območje.

Med okupacijo je bilo nemško imetje prodano Emoni, zato je jugoslovanska oblast z odlokom predsedstva AVNOJ-a februarja 1945 proglasila za nične vse pravne posle, ki so jih v času okupacije jugoslovanskega ozemlja opravili okupatorji²³. Razveljavljeni so bili sporazumi o prodaji premoženja kočevskih Nemcev oziroma sporazum med Italijo in Nemčijo o prodaji in prenosu premoženja optantov v nemško državo, akt o ustanovitvi družbe Emona in pooblastila, ki jih je le-ta dala Nemškemu preselitvenemu uradu za nakup in prodajo nepremičnin nemških priseljencev (Prinčič 2002: 291–297). Z neveljavnostjo pravnih poslov imetje optantov ni izgubilo značaja nemštva in je tako prešlo v državno last. Premoženje so zaplenili vsem optantom ne glede na motiv preselitve, izjeme naj bi upoštevali samo pri aktivni udeležbi v NOG. Glede zaplemb premoženja osebam nemške narodnosti, ki so ostale na Kočevskem so oktobra 1945 sklenili: *»da je treba vsakemu Kočevjarju, ki je opcijo opustil, šteti to opustitev v dobro in ga ni kratko in malo istovetiti z osebo nemške narodnosti«* (Ferenc 2005: 319). Koliko Nemcev je ostalo po osvoboditvi na Kočevskem je težko ugotoviti, saj se

---

²³ Ur. l. DFJ, št. 4/51, 13. 02. 1945.

mnogi iz političnih razlogov niso več opredeljevali kot Nemci. V letih 1945 in 1946 so oblasti s Kočevske izselile nekaj več kot 40 oseb nemške narodnosti iz okraja Kočevje, ki se niso preselile na Štajersko in jim zaplenile imetje. Večino so namreč označili za simpatizerje nemških oblasti in kulturbundovce. V novomeškem delu jezikovnega otoka pa so nasprotno kočevske Nemce označili kot nesovražne NOB in celo za aktivne udeležence NOB (Ferenc 2005: 320). V vseh treh okrajih so do konca januarja 1946 izdali 110 zaplenbnih odločb na prvi stopnji Nemcem, ki so ostali na Kočevskem. V 26 primerih so bile pritožbe ugodno rešene, kar je pomenilo ustavitev postopka in vrnitev zavarovanega premoženja.

Imetje ameriških Nemcev, ki so se že pred vojno izselili in pridobili ameriško državljanstvo, so v primerih, ko je bilo le-to zaplenjeno in je bila ugotovljena napaka, vračali lastnikom.

Veliko večino zaplemb pri kočevskih Nemcih so predstavljala kmečka posestva. Podatki za oktober 1946 navajajo 2774 zaplenjenih emonskih posesti s površino 52.421 ha, podatki za januar 1947 pa 44.163 ha, saj naj bi bila prej površina pretirano ocenjena (Ferenc 2005: 325). Koliko trgovinskih, gostinskih in obrtnih lokalov je bilo zaplenjenih na Kočevskem ni znano. Nemško premoženje ni bilo v celoti nikoli ocenjeno. Razprave o premoženju optantov in izseljencev s Kočevskega so trajale do sredine petdesetih let. Leta 1949 je Ministrstvo za pravosodje LRS zahtevalo, da se mora to premoženje prenesti v splošno ljudsko premoženje ne glede na to, ali je bil v zemljiški knjigi kot lastnik vpisan Kočevar ali Emona (Prinčič 2002: 307).

Leta 1951 sta začela veljati ukaz o prenehanju vojnega stanja z Nemčijo in ukaz o prenehanju vojnega stanja z Zvezno republiko Avstrijo. Določala sta, da se od njune uveljavitve za Avstrijo in Nemčijo ter njune državljane ne bodo več uporabljali predpisi, ki so izhajali iz vojnega stanja z Nemčijo. S tem je postal neveljaven 1. člen prve točke odloka AVNOJ-a o prehodu sovražnega imetja v državno last.

Dokončno je jugoslovanska stran začela reševati lastninsko vprašanje z Avstrijo leta 1955 z avstrijsko državno pogodbo, ki je Jugoslaviji dala pravico, da zapleni, zadrži ali likvidira avstrijsko premoženje, pravice in interese, ki so v FLRJ. Avstrijska vlada se je obvezala, da bo državljanom, ki jim bo odvzeto premoženje, plačala odškodnino (Prinčič 2002: 297–298).

Republika Slovenija je z osamosvojitvijo sprejela zakon o denacionalizaciji, katerega pomen je bil poprava krivic tistim, katerih premoženje je bilo podržavljeno s povojnimi in revolucionarnimi ukrepi. Vrnitev premoženja je vezana na jugoslovansko državljanstvo posameznika v obdobju, ko je bilo premoženje podržavljeno. Upravičenci so bili tudi tisti, ki so bili internirani ali se borili na strani protifašistične koalicije. Niso pa upravičeni tisti, ki so

dobili odškodnino za odvzeto premoženje od tuje države. Če je bilo premoženje podržavljeno kot posledica odvzema državljanstva, velja, da je bilo podržavljeno jugoslovanskemu državljanu - to je pomembno za položaj tistih pripadnikov nemške narodnosti, ki so se ob koncu vojne izselili iz Jugoslavije, bodisi prostovoljno ali pa so bili izgnani. Leta 1997 je ustavno sodišče odločilo, da imajo tujci priložnost, da dokažejo, da med okupacijo niso bili nelegalni. Če jim to uspe, si lahko pridobijo državljanstvo in s tem pravico do vrnitve premoženja (Ferenc 2005: 330–336).

4. KULTURNA DEDIŠČINA KOČEVSKIH NEMCEV

Kulturno dediščino kočevskih Nemcev bom predstavila zelo na kratko, v obsegu, ki se mi zdi potreben za razumevanje drugega dela diplomske naloge. Jezik oziroma dialekt, ki je izjemno pomemben del kulturne dediščine Kočevarjev bom, zaradi boljše preglednosti, podrobneje predstavila pri poglavju o kulturni identiteti.

4.1 KULTURNA DEDIŠČINA PRED PRESELITVIJO SKOZI DELO SCHWALMOVE KULTURNE KOMISIJE

Himmler je sredi priprav kočevskih Nemcev na preselitev julija 1941 ukazal, naj esesovska Raziskovalna in učna skupnost Dediščina iz Berlina poskrbi za varstvo njihovih tvarnih in duhovnih kulturnih dobrin ter za prenos le-teh na novo naseljitveno območje. Katere kulturne predmete in dobrine smejo Kočevarji vzeti s seboj je določala pogodba o preselitvi Nemcev iz Ljubljanske in Reške pokrajine, ki sta jo podpisali Nemčija in Italija. Tako so smeli odpeljati razno arhivsko gradivo, listine, slike kipe in risbe, ki se nanašajo na nemško zgodovino, kulturo in rodoslovje, dovoljena je bila izdelava in izvoz fotografij, filmov, risb in fotokopij teh predmetov (Ferenc 2005: 205–225). Vodja skupnosti »Dediščina« dr. Wolfram Sievers, je to nalogo zaupal posebni kulturni komisiji, za vodstvo katere je bil določen dr. Hans Schwalm. Sestavljalo jo je osem delovnih skupin za različna področja: za popis kmečkih hiš, narečja in jezikovno geografijo, šege in ljudska verovanja, ljudsko pesništvo, umetnostne in zgodovinske predmete, fotografiranje matičnih knjig, film, za fotografiranje arhivskega

gradiva (Ferenc 1993: 41). V Schwalmovi kulturni komisiji je bilo skupno 35 oseb, med njimi osem ali celo več Slovencev.

Kulturna komisija je na Kočevskem in v Ljubljani delovala od oktobra 1941 do junija 1942. Žal ni uspela v celoti uresničiti svojega načrta, zaradi zavlačevanja podpisa pogodbe o preselitvi in zavlačevanja italijanskih oblasti pri izdaji viz. Schwalmovi sodelavci so zaradi tega lahko v Kočevje prispeli šele 6. novembra 1941, le osem dni preden je odpeljal prvi transport kočevskih Nemcev. Poleg tega so delo oteževale hude zimske razmere, pomanjkanje delovne pomoči domačinov, preseljevanje in pomanjkanje ustreznih prostorov.

Decembra 1941 je bilo posnetega okoli tri kilometre filmskega traku preseljevanja kočevskih Nemcev, ki se danes še vedno išče po nemških filmskih arhivih.

Odpeljali so dve »tipično germanski« leseni hiši iz Starega Loga in Gotenice, ki naj bi ju ponovno postavili na novem naselitvenem območju. Hiši so uskladiščili v Brežicah v tamkajšnji cerkvi sv. Roka, a njuna usoda od tedaj naprej ni znana. Iz muzeja, ki so ga kočevski Nemci uredili v Kočevju, so bili v Brežice odpeljani razni hišni predmeti, poljedeljsko orodje, sakralni predmeti in noše, vendar je tudi usoda teh predmetov neznan. Komisija je v Posavje odpeljala tudi gradivo nemškega bralnega društva, pevskega društva, gledališkega društva in knjižnico s približno 500 zvezki.

Delovna skupina dr. Richarda Wolframa je sistematično zbirala gradivo o šegah in ljudskih verovanjih. Ugotovili so, da so na Kočevskem še vedno ohranjene šege in ljudska verovanja, ki jih je težko najti na drugih nemških območjih. Wolfram je Kočevsko preučeval še desetletja po vojni in ugotovitve objavil na Dunaju leta 1980. Ugotovljeno je bilo tudi, da je med kočevarskim ljudstvom ohranjen neprimerljivo večji in boljše ohranjen zaklad stare, vseskozi povezane jezikovne dediščine, kot v drugih nemških narodnih skupinah. Podobno kot prej in pozneje slovenski raziskovalci, je tudi vodja delovne skupine za umetnostne spomenike dr. Frodl ugotovil, da glede posvetne umetnosti Kočevska ne nudi kaj posebnega, da so cerkve po gradnji enake cerkvam v slovenski okolici in da bi bila lahko edina opazna razlika »nenavadna ljudska robotost oblik (npr. obočnih reber v malih sklepah kora)«. Kot posebnost je navedel obliko zvonika pri cerkvicah (Ferenc 2005: 205–225).

Schwalm si je zelo prizadeval, da bi lahko kopirali matične knjige, ki so jih župniki vodili vse do izselitve in so bile bogat vir podatkov ter so kot je dejal Schwalm dejansko dopolnjevale narodnobiološki del njegove načrtovane raziskave. Duhovniki so natančno registrirali odhode posameznih družinskih članov v Ameriko, zato se je dalo z matičnimi knjigami v celoti zajeti izselitveno gibanje za zadnjih 20 let (Ferenc 2005: 205–225). Schwalm je te knjige potreboval za socialno – biološko raziskavo, ki bi za 100 in celo več let nazaj prikazala razvoj

»biološkega ljudskega telesa na Kočevskem«, vendar pa se mu ni posrečilo dobiti mnogo matičnih knjig.

4.2 MATERIALNA DEDIŠČINA

Raziskovalci umetnostnih spomenikov na Kočevskem so tamkajšnjo umetnost označili za provincialno. Oblikovala se je namreč daleč od vodilnih likovnih tokov ter od kulturnih in umetnostnih središč. Njen naročnik je bil preprost človek. Na kočevskem jezikovnem otoku je bilo posvetne umetnosti zelo malo. Ruševine Auerspergovega gradu sredi mesta so po vojni popolnoma odstranili, od gradu Fridrihštajn pa so ostale le še razvaline.

Na kočevskem je bilo mnogo kapelic in znamenj, posebno veliko na Kočevskem polju. Znamenja, ki so jih največkrat postavili zaradi zaobljube posameznika ali soseske, so imela kvadratast tloris in so bila visoka dva do tri metre. Najstarejša znamenja so bila iz prve polovice 18. stoletja. To so bili masivni, iz kamna zidani stebri, zgoraj razširjeni in z eno do štirimi vdolbinami. Nekatera so imela na vrhu dvojni križ. Mlajša znamenja so imela spredaj vdolbino, zaprto z železnimi vratci. V 19. stoletju so gradili kapelice predvsem v spomin na kugo, ki je na Kočevskem morila leta 1836 in 1855. Po prvi svetovni vojni so nastajala znamenja s širokim cementnim stebrom, v ospredju katerega je na dveh stebrih stala podaljšana cementna streha. Pred drugo svetovno vojno je bilo na Kočevskem približno 400 znamenj in kapelic (Ferenc 2005: 43).

Kočevska je imela sakralne umetnije, ki sodijo v vrh slovenske kulturne dediščine. To so gotski prezbiteriji v Rajndolu, Kočah, Polomu, Novih Lazih in v Črnem Potoku, rokokojski kipi in baročna stranska oltarja iz cerkve sv. Lenarta v Mozlju, kipi iz porušene cerkve sv. Janeza Krstnika v Kočevski Reki, zlati oltar iz cerkve sv. Rešnjega telesa na Trati, poslikave cerkve Marijinega vnebovzetja v Stari Cerkvi in cerkev sv. Jerneja v Kočevju (Kordiš 2003: 32). Predelana gotška monštranca iz Gotenice (1527) je najstarejši primer svoje vrste v Sloveniji. Najstarejši primer cerkvene arhitekture sodi v romansko dobo, bolj pogoste pa so bile gotske oblike cerkva. Značilni so poslikani leseni stropi s pestrimi ornamentami iz 17. in 18., predvsem pa 19. stoletja. Žal so se od desetih ohranili le še trije.

Po vojni, predvsem v začetku petdesetih let so si, kot navaja Ferenc (Ferenc 2005: 599), tedanji upravitelji Kočevske iz nacionalističnih razlogov prizadevali nasilno odstraniti ostanke nemškega elementa, kar so počeli z ognjem in razstrelivom. Vzrok je bila tudi ideološka (ateistična) nestrpnost, zaradi katere je bila porušena večina cerkva, kapelic in znamenj. Med

obema vojnama je bilo na območju Kočevske 123 cerkva in kapel, od katerih se jih je do danes ohranilo le 28. Od več kot 400 kapelic in znamenj se jih je ohranilo le 38 (Ferenc 2005: 670). Podobna je tudi usoda pokopališč. Večina od 39 je zravnana z zemljo, ali pa so nagrobnike kočevskih Nemcev odstranili. Po vojni se je oblast odločila tudi, da bo nemška krajevna imena zamenjala s slovenskimi. Tako so bili nekateri kraji preimenovani, precej so jih ukinili, mnogo združili in nekaj ustanovili (glej Ferenc 2005: 659–664).

5. ZDRUŽEVANJE KOČEVARJEV V DRUŠTVA

Kočevski Nemci se v današnjem času združujejo v društva. Ta so ustanovili v državah, v katerih so se naselili po vojni – v Avstriji, Nemčiji, ZDA in Kanadi. Tudi tisti Kočevarji, ki so ostali v Sloveniji, imajo svoji društvi. Kot je povedal gospod Kren (Kren 2007), društva izvirajo iz srečevanja starejših, ki so želeli to, kar so izgubili ohraniti v spominu. Torej ohraniti spomin na deželo, spomin na sorodnike ali pa na vasi, kjer so živeli. Gospod Kren si želi predvsem ohranitve kočevarščine, kar je kot pravi tudi ena temeljnih nalog društev Kočevarjev.

5.1 DRUŠTVA V ZDA, KANADI, AVSTRIJI IN NEMČIJI

Konec 19. stoletja je mnogo Kočevarjev imigriralo v ZDA. Številni so se naselili v Clevelandu in se zaposlili v tamkajšnji industriji. Zaradi pomanjkanja socialne podpore, so bili prisiljeni pomagati drug drugemu. Leta 1889 so osnovali prvo kočevarsko društvo – **Erster Österreichischer Unterstützungs Verein** (Prvo avstrijsko društvo za vzajemno pomoč). V Clevelandu je leta 1902 nastalo še eno kočevarsko društvo – **Deutsche Österreichischer Unterstützungs Verein**. Marca 1946 sta obe društvi skupaj ustanovili **Gottscheer Relief Committee**, katerega naloga je bila pomagati Kočevarjem v Evropi, ki so se znašli v stiski. Leta 1955 sta se obe društvi združili v **Erster Österreichischer Unterstützungs Verein** (Internet 1). Društvo ima od leta 1927 svoj lastni dom in je lastnik približno 25 ha velikega zemljišča. V sekcijah društva se člani kulturno (petje, ples...) in športno udeležujejo (Kren 1995: 5).

Najstarejše društvo Kočevarjev v Evropi - **Verein der Gottscheer in Wien** je bilo ustanovljeno leta 1891. Posebnost tega društva je bila, da je začelo izdajati svoj časopis 14 dni preden je bilo formalno ustanovljeno. Z izkupičkom od prodaje časopisa je nameravalo denarno podpirati svoje člane, a mu to ni uspelo (Kren 1995: 4). Društvo deluje še danes, a je število njegovih članov upadlo (šteje približno 20 članov).

Leta 1945 so v Ridgewoodu v NY različne kočevarske organizacije ustanovile **Gottscheer Relief Association**, katere namen je bila pomoč rojakom Kočevarjem, ki so tedaj izgubili svojo domovino in lastnino. Društvo si je v sklopu katoliškega združenja N.C.W.C. prizadevalo, da bi omililo stroge imigracijske predpise, ki so onemogočali priseljevanje oseb nemške narodnosti. Ko je Truman leta 1950 podpisal modificirani zakon, se je začela množica selitev Kočevarjev v ZDA (Kren 1995: 5). Danes Gottscheer Relief združuje razna društva v New Yorku kot so: društvo za pomoč obolelim, moški pevski zbor, ženski pevski zbor, nogometni klub, bowling klub, ribiško in lovsko društvo, folklorna plesna skupina itd (Internet 2).

Leta 1947 je društvo z namenom, da bi zbralo denar za pomoč svojim rojakom organiziralo Gottscheer Volkfest. To je neke vrste veselica, ki je danes že postala tradicionalna. Prirejajo jo v New York-u, vsako leto prvo nedeljo junija, udeleži pa se je okrog 1500 ljudi (Zack 2007). Društvo vsako leto septembra sponzorira kočevarskim klubom udeležbo v povorki Steuben Parade. Takrat Kočevarji izkažejo svojo solidarnost z drugimi nemškimi Američani iz New York-a in okolice (Internet 2).

Vsako leto društvo sponzorira tudi božično praznovanje v Gottscheer Hall. Kot navajajo na svoji spletni strani, si društvo predvsem prizadeva nuditi svojim članom različne informacije o bivši domovini. Leta 1997 je v knjižnici univerze St. John's odprlo lasten arhiv kočevarske kulturne dediščine. Člani Gottscheer Relief Association ne plačujejo članarine. Društvo se financira z izkupičkom Gottscheer Volkfest in z donacijami (Internet 2).

Društvo ima okrog 30 uradnih članov. To so člani odbora, upravniki in upravniki pridruženih klubov. Okoli 1300 imen pa imajo na »poštne seznamu« - imajo z njimi kontakt. Običajno je na seznamu vpisan en sam član družine oz. eno samo gospodinjstvo. Ti, ki so vpisani na seznam, so večinoma potomci Kočevarjev (Zack 2007).

Z namenom pomagati svojim rojakom pri iskanju zaposlitve je bilo leta 1919 ustanovljeno tudi društvo Gottscheerland in Graz, ki se danes imenuje **Gottscheer Landsmannschaft Graz** in šteje približno 120 članov (Kren 2007). Isto društvo je leta 1919 ustanovilo tudi svojo

podružnico v Celovcu. Ta se je leta 1928 osamosvojila in se od leta 1959 imenuje **Gottscheer Landsmannschaft Klagenfurt** (Kren 1995: 5).

Društvo **Gottscheer Landsmannschaft Klagenfurt** je junija 1955 začelo ponovno izdajati časopis **Gottscheer Zeitung**. Predstavniki društva imajo v oskrbi cerkev Sv. Urha v Celovcu (mestni del- Krastowitz), v katero so namestili predmete in opremo iz bivše domovine. Tam vsako leto avgusta praznujejo romarsko nedeljo z žegnanjem. S kulturno dediščino in zgodovino Kočevske se vsakoletno seznanjajo udeleženci Kulturnega tedna Kočevarjev. Praznujejo ga od leta 1966 na gradu Krastowitz (Kren 1995: 6). Pevska in folklorna skupina iz Celovca, ki je letos praznovala 50 let obstoja, si prizadeva, da bi stare kočevarske pesmi izvajala kar se da pristno in tudi za ohranitev kočevarske noše.

Društvo ima približno 230 članov (Kren 2007).

V Gradcu je bilo leta 1963 ustanovljeno še eno društvo **Gottscheer Gedenkstätte in Graz – Mariatrost**.

Danes to društvo šteje približno 800 članov (Kren 2007).

Društvo **Landsmannschaft der deutschen Umsiedler aus der Gottschee** so ustanovili v Nemčiji leta 1952. Leta 1959 so se zaradi velikih razdalj oblikovale 3 sekcije znotraj države: **Landesgruppe Bayern, Landesgruppe Baden Württemberg, Landesgruppe Nord-West**. Združenje je zelo aktivno pri izdajanju številnih publikacij o zgodovini in kulturi Kočevskih Nemcev. Vsa tri nemška društva skupaj štejejo okrog 200 članov (Kren 2007).

V Kanadi sta aktivni dve društvi Kočevarjev: **Gottscheer relief Association v Torontu** in **Alpine Club Kitchener** v Kitchener-ju. Alpine Club, ki šteje okoli 230 članov, je bil ustanovljen leta 1953. V njem so aktivni različni klubi, npr. igralci kart, bowling liga, plesna skupina. Društvo letno prireja kar nekaj prireditev. Največja je Oktoberfest, zabava s plesom in glasbo, ki traja 9 dni. Prvo srečanje vseh Kočevarjev je bilo leta 1963 v Kitchenerju. Od takrat naprej ga organizirajo vsako leto bodisi v Kitchenerju, bodisi v Clevelandu, Milwaukee-ju, New York-u ali Torontu (Internet 3).

Leta 1992 je v Salt Lake City-ju nastalo **Združenje za ohranitev kočevarske dediščine in rodoslovja** – **Gottscheer Heritage and Generalalogy Association (GHGA)**. Združenje je

neprofitna organizacija, ki je septembra 2005 štela več kot 450 članov. Cilji organizacije so (Internet 4):

- ohranjanje zgodovine, kulture in rodoslovnih registrov Kočevarjev,
- zbiranje ustnega vira Kočevarjev,
- organiziranje raziskovalnih izletov na Kočevsko,
- nakup, prevajanje in arhiviranje pomembnih knjig in člankov o zgodovini in kulturi Kočevske,
- podpirajo restavracijo kočevarskih pokopališč in drugih kulturnih spomenikov na Kočevskem.

Člani vsako četrletje prejmejo časopis »Kočevarsko drevo« in vsaka tri leta poročilo. Članarino plačujejo enkrat letno (Internet 5). Društvo ima svojo spletno stran, s pomočjo katere lahko člani raziskujejo zgodovino Kočevske, priimke in rodoslovne zapise o Kočevarjih.

Arbeitsgemeinschaft der gottscheer Landsmannschaften je po besedah Ludviga Krena (Kren 2007) nekakšna krovna ustanova, skupna zveza vseh društev Kočevarjev. Članstvo ni obvezno. Skupno srečanje včlanjenih društev je vsako leto v okviru Kočevarskega tedna kulture v Celovcu. Vsaki dve leti predsedniki društev včlanjenih v ta Delovni odbor iz svoje vrste izvolijo predsednika, podpredsednika in tajnika.

Predsedujoči dr. Viktor Michichtsich opravlja funkcijo predsednika že dvajset let, saj je bil vedno enoglasno izvoljen. Namen Delovne skupnosti je učinkovitejše delovanje in medsebojno posvetovanje posameznih društev Kočevarjev. Člani Delovne skupnosti so popolnoma samostojni in niso vezani na zapovedi Delovne skupnosti. Poleg tega, da Delovna skupnost svetuje članom pri raznih vprašanjih, je pomembno tudi enotno reševanje vprašanj v zvezi s premoženjsko odškodnino, kulturnimi zadevami, stališči do zgodovinskih izjav, sodelovanje pri izdajanju kočevarskih publikacij, koordinacija skupnih prireditev itd (Internet 6). Vsa prej naštetja in opisana društva so včlanjena v Delovni odbor. Obe slovenski društvi sta zaradi nesoglasij iz odbora izstopili.

5.2 DRUŠTVI V SLOVENIJI

V Sloveniji delujeta dve društvi Kočevarjev. **Slovensko kočevarsko društvo »Peter Kosler«** je bilo ustanovljeno leta 1994 in deluje na celotnem nekdanjem nemškem jezikovnem območju. V telefonskem pogovoru mi je predsednik društva Erik Krisch (Krisch 2007) povedal, da je cilj njihovega društva predvsem ohranjanje materialnih spomenikov. Tako je društvo sodelovalo pri obnovah mnogih kapelic, pokopališč in umetnin. Zelo dobro sodelujejo z društvi v ZDA in Kanadi, ki rada prispevajo denarna sredstva za obnovo kulturne dediščine. Leta 2002 je društvo izdalo pesmarico starih kočevarskih pesmi Domovina je ena sama, v štirih jezikih. Društvo sodeluje z vokalno skupino Cantate domino iz Kočevja. Vrh njihovega sodelovanja je bil nastop skupine na srečanju kočevskih Nemcev Severne Amerike v Torontu septembra 2005. Nastop so financirala društva: Alpine Club Kitchener, društvo v Torontu in GHGA. Lani je skupina posnela tudi zgoščenko s kočevarskimi pesmimi. Erik Krisch je poudaril dobro sodelovanje društva z muzejem v Kočevju. Ministrstvo za kulturo RS financira veliko projektov v okviru društva, predvsem razne publikacije. V letošnjem letu je finančno podprlo razstavo na Dunaju, nekaj pa sta prispevali tudi Koroška deželna vlada in avstrijsko zunanje ministrstvo. Z Društvom Kočevarjem staroselcev ne sodelujejo več. Društvo ima okoli 45 članov. Iz organizacije Arbeitsgemeinschaft je izstopilo zaradi teženj te organizacije po vmešavanju v zadeve društva in zaradi nestrinjanja društva Peter Kosler s politiko izplačevanja odškodnin v letih 1941 in 1942 odseljenim kočevskim Nemcem (Krisch 2007).

Društvo Kočevarjev staroselcev je bilo ustanovljeno leta 1992. Šteje okoli 200 članov, ki so večinoma kočevski Nemci, ki se v letih 1941 in 1942 niso preselili in še danes živijo v dolini med Kočevskimi Poljanami in Srednjo vasjo pri Črmošnjicah.

Namen in cilji društva so (Internet 7):

- medsebojno sodelovanje pri ohranjanju jezikovnih, kulturnih, etničnih in arhitekturnih značilnosti kulture kočevskih Nemcev,
- ohranjanje in razvoj zavesti in identitete, kočevarske kulture in jezika med staroselci,
- navezovanje in poglobljanje stikov med Kočevarji v Sloveniji in po svetu,
- zbiranje dokumentov, zgodovinskega in sedanjega gradiva o Kočevarjih.

Društvo prireja razne kulturne prireditve, se ukvarja z dokumentacijsko dejavnostjo, skrbi za muzejsko zbirko, sodeluje s sorodnimi društvi, sodeluje pri prireditvah namenjenih

Kočevarjem doma in po svetu, organizira obiske in srečanja izseljencev v stari domovini, skrbi za ohranjanje in sestavljanje spominskih obeležij itd (internet 7). V kočevarskem centru v Občicah poteka pouk nemškega jezika in občasno kočevarskega narečja. Imajo tudi mladinski pevski zbor.

Glede sodelovanja z drugimi društvi, mi je gospa Doris Debenjak sodelavka predsednika društva Avgusta Grila povedala, da so v preteklosti zelo dobro sodelovali s kočevarskim društvom iz Celovca. Društvo je bilo do leta 2006 včlanjeno v Arbeitsgemeinschaft. Izstopilo je, ko je predsednik Gril povedal Kočevarjem in Koroškim politikom, da je uresničitev njihove zahteve, da morajo vsi Kočevarji dobiti svojo zemljo nazaj, nemogoča in so mu to zamerili. Z izstopom iz delovnega odbora je, tako Debenjakova: *»zaspalo vsako sodelovanje s kočevarskimi društvi po svetu.«* Edina Kočevarica v ZDA, ki z društvom še vedno ohranja stik je prejšnja podpredsednica GHGA (Debenjak 2007).

Društvo je član Federalistične unije evropskih manjšin, sodeluje pa tudi z različnimi organizacijami Nemcev v Sloveniji. Predvsem z društvom nemško govorečih žena iz Maribora (internet 7).

V največji meri društvo financirata Republika Avstrija in deželna vlada Koroške, delno pa tudi Zvezna republika Nemčija in Ministrstvo za kulturo RS (internet 7). Na začetku delovanja društva so pobirali članarino, ki pa so jo kasneje ukinili. Sedaj imajo akcije prostovoljnega dela in gradijo na prostovoljnih prispevkih članov, tudi takih v obliki piškotov in pobolice, pravi Debenjakova. Kadar zmanjka financ za naprimer zaključna dela na projektu, nekateri člani primaknejo potrebna sredstva iz lastnega žepa (Debenjak 2007).

5.3 LUDVIG KREN O AKTIVNOSTI DRUŠTEV

Kočevarska društva se praviloma srečujejo nekajkrat letno, ko organizirajo različne dogodke. Gospoda Krena sem povprašala po njegovem mnenju glede aktivnosti kočevarskih društev (Kren 2007):

»Aktivnost je odvisna od tega koliko je članov in koliki je naraščaj za te člane. Meni se zdi, da posebej aktivno spet postaja društvo v Celovcu. Tukaj je začel izhajati junija 1955 spet prvi povojni letnik Gottcheer Zeitung in to je bil nekakšen začetek, nekakšen podvig bi tudi rekel za druge, ker se je kmalu pokazalo, da je tisto društvo v Gradcu tudi zavzeto za to, da bi se nekako kulturno udeleževalo. Tam so se potem zedinili, da bodo zidali cerkev. Imajo prelepo veliko kapelico, majhno cerkev. Tam so tudi začeli

izdajati časopis, tako da imamo prav za prav zdaj med Kočevarji dva časopisa, če to pade pod pojem časopis. Sicer pa tudi društva izdajajo še svoja glasila, veliko okrožnic ali nekaj takega. Npr. Toronto izdaja večkrat na leto okrožnico, pa New York tudi.« ... »Veš kaj, v smislu aktiven biti, bi naštel tudi to da poskuša društvo nuditi svojim članom možnost, da se srečajo in tukaj so v Ameriki precej aktivni, bi rekel. Tisti v Torontu se kar srečavajo na glavne bivše praznike naše kočevske skupnosti tako kot je pač Velika noč ali pa Božič, pa sicer tudi ene vrste semenj, ko praznujejo nekakšen dan svetnika. In tudi se da kar tako srečavajo, da negujejo tista zemljišča ki jih imajo, naprimer v Torontu vsako leto pride poziv: se dobimo na našem zemljišču, prinesite dobro voljo pa morebiti malo orodja pa bomo malo čistili in če bo to v redu bomo se pa spet usedli. To so vrste aktivnosti. V Ameriki pride k tej aktivnosti tudi to, da so se društva obvezala, da se bodo vsako leto v prvem vikendu v septembru srečavali Kočevarji Amerike, to se pravi severne Amerike. Letos bo to srečanje v Kitchenerju in na teh srečanjih je določeno katero društvo bo organiziralo srečanje za naslednje leto. Na izbiro so vedno New York, Kitchener, Cleveland, Toronto en čas je pa Winipeg tudi bil, ne vem pa ali to še velja. Gre v bistvu za nego kulturne dediščin,e morebiti v širokem obsegu. Gre se pa tudi za to, da se s temi srečevanji društvo ali pa kočevarska skupnost nekako okrepi, da se nekako obdrži. Pri nas ljudeh je tako, da bo končna rešitev ali pa končna odločba kam plovejo ta društva pravzaprav biološka. Starejši izumirajo mladi pridejo... pa mladi so vendar bi rekel druge vrste ljudje, druga generacija vidi to čisto drugače kot pa ta generacija in naslednja generacija.«

6. IDENTITETA KOČEVSKIH NEMCEV

6.1 IDENTITETA

Pojem identiteta je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (1994: 291) opredeljen kot: »skladnost, ujemanje podatkov z resničnimi dejstvi, znaki, istovetnost.«

Lahko ga razdelimo na dva pomenska sklopa (Južnič 1993: 11):

- absolutna (popolna) identiteta – pomeni nedvoumno enakost ali istost,
- relativna (pogojna) identiteta – tu je poudarjena le velika bližina enakosti.

Osebna identiteta, ki se nanaša na posameznika, je sestavljena iz:

- avtoidentifikacije oz. identitete, ki si jo posameznik sam pripiše in o kateri sodi, da mu pripada,
- identifikacije, ki jo posamezniku prisodi oz. določi družba.

Osebna identiteta je na eni strani človekova zasebna telesnost, na drugi pa njegova družbenost (Južnič 1993: 101).

6.2 SKUPINSKA (DRUŽBENA) IDENTITETA

Večplastnost posameznikovega identificiranja se kaže v njegovi družbeni oz. skupinski identiteti. Obstaja več vrst skupinskih identitet: etnična, narodna, nacionalna, kulturna, teritorialna..., ki so med seboj večkrat zelo prepletene. Na nekatere izmed njih se osredotočam v diplomskem delu.

Pojem skupina označuje neko stalno človeško združbo, ki je povezana s formalnimi oziroma institucionaliziranimi pravili. Ljudje se ločijo tudi glede na pripadnost določeni družbeni kategoriji, ki je lahko od skupinske pripadnosti ožja ali širša. Pomembna so tudi globalna pripadanja, kot je spolna pripadnost, generacijsko razporejanje ljudi oz. razporejanje glede na starost (Južnič 1993: 102). Pripadnost posameznika se lahko kaže na več načinov: *»od življenjskega stila, šeg in navad, ki se skupinsko določajo, jezika, komuniciranja in kolektivnega spomina, ki veže generacije in utrjuje prepričanje o trajanju skupine oziroma o njeni zgodovinski kontinuiteti, pa do z zakoni urejenih pravic in obveznosti, navezanosti, pristojnosti in zavarovanosti.«* (Južnič 1993: 140)

Posameznik nosi v sebi več skupinskih identifikacij. *»Raztezajo se od družbenih spon in zavezanosti, ozemeljske namestitve do svetovnonazorskih prepričanj, religioznih pripoznavanj, ideoloških zaverovanosti in političnih opredelitev.«* (Južnič 1993: 141)

Socialna identiteta je po Uletovi celota določil, oznak in samopodob, ki določajo osebo kot socialno enoto in socialnega akterja v nekem socialnem kontekstu. *»Socialna identiteta je celota ponotranjenih družbenih vlog, ki usposablja posameznika za delovanje v različnih socialnih skupinah ali institucijah. Vsaka družbena skupina dodeli posamezniku, ki se z njo identificira, poseben vidik njegove socialne identitete.«* Kulturna identiteta, kot posebna vrsta socialne identitete, nastane v kontekstu jezikovno-kulturnih in rasnih identifikacij in razlikovanj (Nastran Ule 2000: 325).

Definicija socialne identitete po Borutu Brumnu je: *»Socialna identiteta je pomembna socialna ustanova med posamezniki (in skupinami), ki je družbeno ustvarjena v določenih zgodovinskih okoliščinah in nastaja na temelju podobnosti in razlik. Individualna identiteta poudarja razlike, kolektivna pa podobnosti. Skupinska identifikacija in z njo povezane skupinske socialne identitete predpostavljajo taka videnja skupin, ko mora biti vzpostavljena minimalna podobnost, zaradi katere prihaja do občutka pripadnosti.«* (Brumen v Papić 2006: 32).

6.3 TERITORIALNA IDENTITETA

»Jaz sem še danes prepričan da, če bi nam takrat v Posavju rekli: »Pojdite domov!«, bi se 80-90 % ljudi vrnilo. Zdaj pa, ko živiš v nekem kraju 50 ali 60 let in si tam tako rekoč pustil svoje življenjske moči, le-ta postane tvoja nova domovina« (Ludwig Kren).²⁴

Ozemlje je zelo pomemben dejavnik pri določanju skupinske identitete. Teritorialna identiteta je identificiranje človeka s prostorom in v prostoru. Skupinska dinamika in skupinski kontakti se odvijajo v nekem družbenem prostoru, ki ga določajo ozemeljske meje (Južnič 1993: 146–152). Človek občuti okolje tudi v posebnem kulturnem pomenu. Z določenim prostorom se

---

²⁴ Ludwig Kren o svojem občutenju preselitve (Rogan, Moric 2001: 54).

identificira kot posameznik pa tudi kot pripadnik neke skupnosti. Širša teritorialna identiteta je »domovina«, pojmovana kot država ali enota države, ožja pa »dom« – prostor vsakdanjega, konkretnega bivanja. Občutek pripadnosti Južnič imenuje identifikacijska prostorska orientacija. Le-ta se lahko izraža na močno čustven način, zlasti ko človek žaluje za prostorom, ki mu je dal občutek domačnosti (naprimer prvi dom) (Južnič 1987: 292–293).

»Na dan, ko smo odhajali, se je moj oče trikrat vrnil k domači hiši in slednjič je s seboj prinesel kljuko! Rekel je, da mu je ostala v roki, v resnici pa si je želel imeti nekaj za spomin.« (Ludwig Kren).²⁵

Vsaka razpoznavna človeška skupnost v ohranjanju svoje identitete ni nujno vezana na teritorij, vendar je vsaj simbolična teritorialnost bistvenega pomena. Teritorialna identiteta se v etničnosti lahko spremeni ali pa nadomesti s spominom na »izgubljeno domovino«. Tako je pri etnijah v diaspori.

Diaspora je v Slovarju Slovenskega knjižnega jezika (1994: 136) opredeljena kot »narodnostna ali verska skupnost, ki živi raztresena na ozemlju druge narodnosti ali vere.« Diaspora je lahko od skupnega ozemlja ločena na dva načina: lahko je razpršena s silo ali odseljevanjem, v svoji identiteti pa je kot bistven del ohranila spomin na »izgubljeno domovino«, lahko pa je domovina imaginarna in nenatančno pripisovana nekemu ozemlju (Južnič 1987: 230).

Kočevske Nemce, ki danes živijo v ZDA, Kanadi, Avstriji in Nemčiji, bi glede na teritorialnost lahko opredelili kot etnijo v diaspori, in sicer razpršeno z odseljevanjem. Esman (1996: 316–317) je diasporo definiral kot manjšinsko etnično skupino migrantskega izvora, ki ohranja sentimentalne ali stvarne vezi z deželo svojega izvora. Emigrantska skupina ohranja stike s sorodniki in jih pogosto tudi finančno podpira. Emigranti se lahko za stalno vrnejo v domovino ali pa jo le obiskujejo. Nostalgična tretja generacija emigrantov se vrača v domovino iskat svoje korenine. Kot smo podrobneje obdelali v zgodovinskem uvodu, so kočevski Nemci šesto let živeli na območju današnje Kočevske, kjer so se večinoma ukvarjali s kmetijstvom in krošnjarjenjem v drugih državah. Izselsjevanje Kočevarjev se je začelo že konec 19. stoletja, ko so le-ti množično odhajali na delo v tujino – večinoma v druge evropske države in ZDA. Z namenom pomoči emigrantom so nastajala prva Kočevarska društva. Ta so kasneje po koncu 2. svetovne vojne, ko so svojo domovino »izgubili« tudi

---

²⁵ Ludwig Kren o preselitvi (Rogan, Moric 2001: 52).

njihovi rojaki iz Slovenije, le-tem nudila razne oblike pomoči. Posebej so bila aktivna ameriška društva. Še danes kočevarska društva in posamezniki finančno pomagajo pri obnovi nekaterih spomenikov oz. materialne kulturne dediščine v svoji bivši domovini (Krisch 2007). Emigranti se lahko zelo zanimajo za politični razvoj v domovini in včasih celo poskušajo vplivati nanj. Povezave, ki jih emigranti vzdržujejo z domovino, postanejo dimenzija mednarodne politike (Esman 1996: 317). Tako je tudi priznanje nemške manjšine v Sloveniji bilo še dolgo po osamosvojitvi Slovenije pereče vprašanje v slovensko–avstrijskih odnosih.

V anketi sem kočevskim Nemcem zastavila vprašanje o tem, kako pogosto obiščejo svojo (bivšo) domovino oz. domovino njihovih prednikov. Kar 84,3 % od 89 Kočevarjev, ki živijo v Avstriji, Nemčiji, ZDA ali Kanadi, včasih obišče Slovenijo. Med njimi je največ takih, ki živijo v Avstriji, sledijo pa jim tisti iz ZDA (glej tabelo 5.1).

Tabela 6.3.1: Obisk Slovenije in država bivanja

OBISK SLOVENIJE	DRŽAVA BIVANJA			
	AVSTRIJA	NEMČIJA	ZDA	KANADA
VČASIH	91%	69,20%	84%	71,40%
NIKOLI	9%	30,80%	16%	28,60%

V večji meri se vračajo tisti, ki so stari 66 let ali več, torej tisti, ki so bili povečini v Sloveniji tudi rojeni.

Ti, ki pridejo na obisk, so marsikdaj razočarani. Njihova domovina ni več takšna kot je bila pred preselitvijo. Kot smo že opredelili, je bilo med vojno veliko število vasi uničenih, mnoge pa so opustele. Neka anketirana oseba je zapisala: *»...moj rodni kraj je bil popolnoma porušen. Samo še šola stoji. Z bolečino gledam na staro domovino.«*

Kako pomembna je ljubezni do rojstnega kraja, lahko izvemo iz besed pokojne Kočevarice:

»...kot Kočevarji, ki nismo nasedli Hitlerjevi propagandi in smo ostali na svojih domovih, nismo dobili nikakršnega priznanja, ker smo med vojno sodelovali z NOV. Vseeno pa smo bolj srečni kot tisti, ki so odšli v negotovost in si sedaj hodijo ogledovat zaraščena polja in pogorišča svojih domov. Tja, kjer so nekoč srečno, čeprav skromno živeli. Rojstnega kraja pa naj bo še tako slab, se ne da pozabiti. Oni,

ki se vračajo na obisk svojega rojstnega kraja, in mi, ki smo ostali, pa se z veseljem pogovarjamo v svojem kočevarskem jeziku. Kljub vsem težavam, ki sem jih prebila v teku svojega življenja, s skromno pokojnino v svojem rojstnem kraju preživljam dostojen večer svojega življenja.» (Röthel Retelj 2005: 502)

Jaklitscheva, ki se je pogovarjala z izseljenimi Kočevarji, je na vprašanje ali bi se želeli vrniti v domovino, ki so jo v predvojnih letih zapustili, pri vseh dobila enak odgovor: prišli bi na obisk, za stalno vrnitev pa se jim je zdelo najmanj 40 let prepozno (Jaklitsch 1994: 22).

6.4 ETNIČNA IDENTITETA (ETNIČNOST) IN NACIONALNA IDENTITETA

Etnična in nacionalna identiteta sta med seboj posebno močno povezani, zato ju obravnavam v skupnem poglavju. Obe sta izraziti skupinski identiteti. Sta med najbolj kompleksnimi in se vedno ne ujemata. Z etnično identiteto so povezane še plemenske, klanske, narodne, nacionalne in druge identitete. Ta identiteta je zapleteno povezana z državno. Državni okvir pa je pogosto kontrast etničnosti in med temi identitetami vlada napetost. Narod naj bi se od etnije razlikoval v tem, da so v taki globalni družbi že izpostavljena politična in ideološka razsežja in občutki pripadanja, etnija pa je bolj splošno stanje, v katerem še ni prave ideološke razčlenitve o enkratnosti, zgodovinski avtonomnosti in kontinuiteti. Etničnost kot identiteta je dodeljena z rojstvom v določeni etnični skupini ali skupnosti. Značilnost naroda naj bi bilo predvsem poudarjanje ideološke in politične dimenzije, v njem je že veliko projiciranja v preteklost, dokazovanja zgodovinske kontinuitete in predelav zgodovine, z namenom dokazovanja korenin v čim bolj oddaljeni preteklosti. Etnije so potencialni narodi in narodi so potencialne nacije (Južnič 1993: 265–279). O naciji lahko govorimo, ko se narod tudi politično organizira, postane popolnoma avtonomen in jasno razločen od drugih narodov, v samostojni državi.

Pojem etnija lahko uporabimo takrat, ko določene populacije »še« ne moremo opredeliti za narod oz. nacijo. Za oznako take populacije ni primerna uporaba pridevnika »nacionalen«, ker se le-ta lahko nanaša le na že izoblikovan narod. Izraz etnija oz. etničen pa lahko uporabljamo širše. Pojem etnije in etničnosti vežemo na 4 povezanosti, znotraj katerih nastane relativno enotna človeška skupnost kot globalna družba: teritorialna ali bivalna, biološko genetična

(skupnost porekla), kulturna in jezikovna. Povezanosti sta tudi politična organiziranost in pa sklenjen gospodarski prostor (Južnič 1987: 222–223).

»Etnija je izoblikovan družbeni organizem na določenem ozemlju, sestavljen iz ljudi, ki uveljavljajo številne vezi gospodarske, kulturne pa seveda še posebej družbene in politične narave. To daje zelo izrazito societalno identiteto« (Južnič 1987: 229–230). Izrazito zavezujoči dejavniki etničnosti so: etnična samozavest, jezik, ozemlje in način življenja.

»Etnična identiteta« in »etnični izvor« se nanašata na individualno raven identifikacije s kulturno določeno kolektivnostjo. Tako ima posameznik občutek pripadnosti določeni kulturni skupnosti. »Etnični izvor« se nanaša na posameznikova čustva do prednikov, ki jih »podeduje« od svojih staršev in starih staršev. Ta koncept pa ima tudi bolj problematično kolektivno dimenzijo, ki se nanaša na kulturne skupine in migracijske korenine etnij (Ethnicity 1996: 5).

Šest osnovnih značilnosti etnij po Smithu (Smith 1991: 21; Ethnicity 1996: 5):

1. skupno ime, ki izraža »bistvo« skupnosti,
2. mit o skupnem izvoru, ki etniji daje občutek fiktivnega (krvnega) sorodstva,
3. skupni zgodovinski spomini oz. spomini na skupno preteklost, dogodke, heroje in komemoracija le-teh,
4. elementi skupne kulture (religija, običaji, jezik),
5. povezanost z domovino, ki je lahko le simbolna – kot pri etnijah v diaspori,
6. občutek solidarnosti.

Že v poglavju o teritorialni identiteti sem pojasnila zakaj so kočevski Nemci etnija (v diaspori). Glede na zgoraj navedene lastnosti etnij po Smithu, lahko svojo trditev zopet potrdim. Kočevarji imajo namreč:

- svoje lastno ime »Kočevarji«,
- mit o skupnem izvoru, o prednikih, ki so se naselili na območje Kočevske v 14. stoletju,
- skupne zgodovinske spomine na 600 let življenja na Kočevskem,
- elemente skupne kulture: še danes se srečujejo pri katoliških verskih obredih, ohranjajo razne šege in običaje ter imajo skupni jezik »kočevarščino«,
- so povezani z domovino – nekateri simbolno, mnogi pa jo tudi obiskujejo, ohranjajo stike s sedanjimi prebivalci, prispevajo denarna sredstva za obnovo spomenikov...,

- v veliki meri je med njimi prisoten občutek solidarnosti, kar se kaže naprimer v povezovanju v društva in v povezovanju društev med seboj.

Osnovna značilnost etnije je skupen jezik. Jezik kot temeljno orodje komunikacije vzpostavlja vezi in občutke skupnosti, jih združuje in utrjuje. Samo etniji lasten jezik je zagotovilo njene kulturne posebnosti. Ljudje, ki spremenijo jezik oz. sprejmejo jezik, ki ni jezik njihove etničnosti, praviloma spreminjajo tudi etnično pripadnost. Jezik je bil vedno tudi merilo za oblikovanje drugačnih skupnosti, predvsem države in verskih skupnosti. Ni nujno, da imajo etnije »državni jezik« za svoj materni jezik. Lahko je materni le eni izmed etnij, večinski ali celo manjšinski. Znotraj velikih etnij se je jezik večinoma razcepil na narečja. Tedaj se je lahko delila tudi etničnost. Jezikovna skupnost pa je lahko tudi posledica oblikovanja etnije in ne le eden od pogojev za njen nastanek. Primer so ZDA, kjer so priseljenci sprejeli angleški jezik (Južnič 1987: 225–226).

Podlaga izoblikovanja človeških skupnosti je vedno ozemlje oz. teritorialnost. Skupno bivanje in ozemeljska povezanost še danes določata posebno identiteto. Ljudstvo, ki si zapomni skupno bivanje na istem ozemlju v določenem časovnem obdobju, šteje ozemlje kjer živi, za domačo zemljo. Pri tem so pomembni človekovi teritorialni občutki naprimer povezanost z zemljo, ozemlje pa določa tudi mnoge etnične posebnosti v kulturi, načinu življenja, gospodarstva itd. Delitev etničnega ozemlja je lahko usodna za etnično enotnost. Povzročijo jo lahko premiki državnih meja, ki izločene obrobne dele izpostavijo hitri asimilaciji. Na pomembnost teritorialne identifikacije nas opozarjajo tudi etnije v diaspori. Vendar pa teritorialnost ni vedno tako pomembna kot skupnost jezika, kulture ali močna družbeno-politična povezanost. Skozi zgodovino so se lahko na istem območju oblikovale različne etnije, mnoge so se preseljevale na druga ozemlja in se med seboj mešale (Južnič 1987: 226).

Etnično enotnost utrjuje tudi gospodarska enotnost. Etnične in gospodarske skupnosti pogosto sovpadajo. Dinamika kapitalističnega razvoja praviloma odpravlja etnične delitve v enotni gospodarski strukturi. Klasična gospodarska skupnost se je izoblikovala znotraj države in ne v okviru etnij. Če je meja novonastalih držav presekala neko etnijo, so se pred tem obstajajoče gospodarske vezi razrahljale ali celo prekinile. Obratno pa so se med etnijami, ki so se znašle znotraj neke države, gospodarske vezi vzpostavljale. Lahko trdimo, da je državna organizacija bistvenega pomena za obstoj, uveljavitev, razkroj ali izničenje etnij (Južnič 1987: 227).

Tudi religija lahko močno vpliva na utrditev etnične zavesti. Tako je bilo predvsem v nerazvitih družbah, kjer so vsi pripadniki skupnosti pripadali enaki veri. Religija je bila oblika splošne družbene ideologije. Religiozna zavest bistveno prispeva k etnični, vendar pa skoraj ni religije, ki bi »sama od sebe« daljši čas povezovala etnično skupnost (Južnič 1987: 228).

Na osnovi teh in še nekaterih drugih dejavnikov se izoblikuje pomemben dejavnik identitete in identifikacije - etnična zavest ali samozavest. Tu gre za vprašanje skupinske ali družbene identitete, ki je vsakemu človeku potrebna kot način povezave s konkretnim družbenim obstojem. Oblikuje se predvsem s pomočjo kulture, utrjuje pa jo tudi zavedanje skupne zgodovinske usode.

Med lastnostmi etnij naj kratko opišem še njihovo trajnost in prehodnost oz. etnično fuzijo in etnično fizijo. V okviru etnične fuzije deluje cela vrsta procesov v smeri »etničnega zlitja«. To je lahko proces asimilacije, ki pomeni prilagajanje tistih, ki s priseljevanjem vstopijo v drugo etničnost. Lahko je proces amalgamacije, kjer se različne etnije ali elementi etnij zlijejo v eno. Sem sodi tudi inkorporacija (priključitev), ki je značilna predvsem za male in velike etnije v kontaktu. V teh naštetih procesih integracije se integrirajo tudi etnične identitete. Etnična fizija pa so procesi diferenciacije v etnijah. V teh procesih se oblikujejo »dodatne« etnične identitete. Južnič to imenuje proliferacija ali nastajanje novih identitet, ki izvirajo iz ene same (Južnič 1993: 276–277). Mnogo etničnih identitet se izgubi v korist kake druge. Tako je zlasti pri majhnih etnijah, za katere so nujne širše identifikacije.

Nacionalni identiteti smo že posvetili nekaj pozornosti, ko smo kratko opredelili razlike in podobnosti med etnijo in narodom. Smith (1991: 14) osnovne lastnosti nacionalne identitete definira tako:

1. zgodovinsko ozemlje ali domovina,
2. skupni miti in zgodovinski spomini,
3. skupna množična kultura,
4. skupne pravne pravice in dolžnosti za vse člane,
5. skupna ekonomija s teritorialno mobilnostjo za člane.

Po Smithu (1991: 43) je narod torej poimenovana človeška populacija, ki si deli zgodovinsko ozemlje, skupne mite in skupinske spomine, množično narodno kulturo, skupno ekonomijo in skupne pravne pravice in dolžnosti za vse člane.

Če smo v poglavju o teritorialni identiteti pokazali, da lahko v tujini živeče Kočevarje označimo kot etnijo (v diaspori), pa se zadeva nekoliko zaplete pri opredelitvi Kočevarjev v Sloveniji. So kočevski Nemci na slovenskem narodna manjšina?

Po osamosvojitvi Slovenije se je v slovensko–avstrijskih odnosih dolga leta pojavljalo vprašanje priznanja nemške manjšine. Leta 2002 sta državi vprašanje statusa nemško govoreče skupine ljudi v Sloveniji rešili v okviru kulturnega sporazuma. V njem so zagotovljene pravice nemško govoreče skupine v smislu 61. člena ustave RS. Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost svojemu narodu ali narodnostni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo.

V Sloveniji si za priznanje pravic nemški manjšini in s tem kočevskim Nemcem zelo prizadeva Društvo Kočevarjev staroselcev. Nasprotno pa Društvo »Peter Kosler« tej politični drži ni naklonjeno. Leta 1997, so v Starem Logu ob slovesnosti ob polaganju temeljnega kamna za spomenik rajnim Kočevarjem v domovini in po vsem svetu, avstrijski politiki izrazili podporo prizadevanjem za priznanje nemške manjšine. Slovenski društvi sta takrat nehali sodelovati (Krisch 2007), torej se ne strinjata o manjšinskem vprašanju (Debenjak 2007).

Po mojem mnenju (in kot se kaže v prizadevanjih Društva Kočevarjev staroselcev), je možno manjšinske pravice kočevskim Nemcem zagotoviti le, če jih umestimo v širši okvir pravic potencialne nemške manjšine na slovenskem. Kočevski Nemci v Sloveniji bi samostojno zelo težko tvorili manjšino. Pred vojno so se namreč preselili v Posavje in Obsotelje, po vojni pa jih je tu ostalo le okoli tristo, ki so se z izjemo živečih v Črmošnjiški dolini bolj ali manj zlili s sedanjim prebivalstvom. Zgodovinar Dušan Nečak pravi, da število pripadnikov narodne manjšine ni najbolj pomemben in še manj pogojni kriterij pri odločanju ali je neka skupina narodna manjšina ali ne. Vendar pa število pripadnikov, skupaj z njihovo koncentracijo na nekem ozemlju, pomeni kritično maso, ki omogoča povezovanje manjšinske skupnosti. *»Če narodna manjšina ni artikulirana, t. j. na določenem ozemlju nima zadosti članov, da bi lahko ustanovili društvo, pevski zbor, osnovali šolski razred, oblikovali vrtec ali celo ustanovili lastno politično stranko, potem moremo govoriti le o zbiru posameznikov ali o raztresenih ostankih«* (Nečak 2002: 219).

Problematike priznanja nemške manjšine v Sloveniji ne bom podrobneje razčlenjevala, ker to ni namen diplomskega dela. Se mi je pa zastavilo vprašanje, kakšno identiteto naj bi kočevski Nemci ohranjali. Je to nemška identiteta ali iz nje izhajajoča, a vendar specifična kočevarska identiteta.

Verjetno je bilo po vojni mnogo kočevskih Nemcev razdvojenih in niso vedeli kam pravzaprav sodijo. Neka anketirana oseba iz ZDA je o življenju po vojni zapisala: *»Zelo težko se je bilo preživljati, ali si poiskati drug dom, kjer bi se ustalili. Nismo bili ne »Nemci«, ne »Avstrijci«, niti »Jugoslovani«.* Tako stanje bi lahko imenovali kriza (nacionalne) identitete. Podobno je bilo verjetno tudi s Kočevarji, ki so ostali v Sloveniji. Po mnenju nekaterih kočevskih Nemcev iz Slovenije, s katerimi sem se pogovarjala, so se večinoma asimilirali, kar pomeni, da so se bolj ali manj zlili s slovenskim prebivalstvom. Nekatere je bilo po vojni strah javno izkazovati svoje kočevarsko poreklo. Tudi zato, ker so bili nemalokrat po krivici označeni kot nacisti.

O težavah, ki jih je po vojni imel zaradi svojega porekla je pisal tudi predsednik Društva Kočevarjev staroselcev August Gril. Okoli leta 1946 ali 47, ko je bil star okoli deset let, je moral zaradi zastrupitve krvi v bolnišnico v Novo mesto. Tam se je razvedelo, da je Kočevar, zato je bil po hodnikih in celo v sobi deležen zmerjanja. Večino dneva je prebil skrit po straniščih, dokler ga ni oče odpeljal domov (Gril 2005: 453–454). Povedal je tudi (Gril 2005: 410):

»Seveda se danes vsiljuje vprašanje, zakaj s svojimi otroki nikoli nisem govoril v svojem maternem jeziku ali knjižni nemščini. Mislim, da je treba za to iskati vzrok v grenkih spominih na otroška leta. Zmerjanje, zapor, slaba karakteristika – vse to me je navdalo z nekim čudnim manjvrednostnim kompleksom. Zaradi vseh teh okoliščin in vsega, kar sem doživljal, sem začel razmišljati, da smo Kočevarji nebodijih treba. Pri tem pa moram takoj poudariti, da se svojega jezika in prednikov nisem nikoli sramoval. To sta mi vcepila predvsem starša. Toda grozote nacizma, odseljene slovenske družine in občutek krivde, da so tja naseljevali Kočevarje, vse to me je vedno spremljalo kot temna senca. Zato sem v svoji podzavesti sklenil, da je to poglavje zaprto, da se bo z mojo smrtjo končalo tudi kočevarsko poreklo in s tem sem se sprijaznil.«

Rezultati analize vprašanja o narodnosti so sledeči. Večina anketiranih (26,67 %) se je narodnostno opredelila za Nemce, odstotek manj za Avstrijce, 15,2 % je kot svojo narodnost navedlo kočevarsko, 10,5 % slovensko, 6,7 % ameriško in 2,9 % kanadsko. Sedem oseb je navedlo po dve narodnosti: slovensko-kočevarsko, avstrijsko-ameriško, nemško-ameriško, nemško-kočevarsko, ena pa nemško-slovensko-kočevarsko.

Če primerjamo narodnostno opredelitev po posameznih državah²⁶, ugotovimo, da se je za kočevarsko narodnost opredelilo največ anketirancev iz ZDA, sledijo jim tisti iz Nemčije, Slovenije in Avstrije. Nobena v Kanadi živeča oseba pa se ni opredelila za kočevarsko narodnost.

Ob primerjavi starosti in narodne opredelitve ugotovimo, da so se osebe stare 66 ali več let, torej tiste rojene pred preselitvijo v večji meri opredeljevale za kočevarsko narodnost kot osebe stare do 65 let.

Iz tabele (glej tabelo 6.4.1) je razvidno, da se narodnostna opredelitev in državljanstvo prekrivata. Tako se naprimer večina tistih, ki imajo slovensko državljanstvo tudi opredeljuje za pripadnike slovenske narodnosti. Izstopajo le Kočevarji iz Kanade in iz ZDA, saj njihova narodna opredelitev prevladuje nad državljanstvom. Za kočevarsko narodnost se je opredelila večina (34,8%) državljanov ZDA. Med državljani Kanade se ni za kočevarsko narodnost opredelil nihče, vendar pa se jih je kar 57,1 % opredelilo za nemško narodnost. Možno je, da so le-ti nemško narodnost enačili s kočevarsko.²⁷

Tabela 6.4.1: Primerjava državljanstva in narodnostne opredelitve

DRŽAVLJANSTVO	NARODNOST					
	SLOVENSKA	AVSTRIJSKA	NEMŠKA	AMERIŠKA	KANADSKA	KOČEVARSKA
SLOVENSKO	64,70%	0%	5,90%	0%	0%	17,60%
AVSTRIJSKO	0%	69,20%	28,20%	0%	0%	2,60%
NEMŠKO	0%	0%	75%	0%	0%	25%
AMERIŠKO	0%	0%	13%	30,40%	0%	34,80%
KANADSKO	0%	0%	57,10%	0%	42,90%	0%

²⁶ V Sloveniji se je največ oseb (62,5 %) opredelilo za slovensko narodnost, sledi kočevarska (18,8 %), nato pa z enakim odstotkom (6,3 %) opredelitev: nemška, nemško-kočevarska in slovensko-kočevarska. V Avstriji se je 63,6 % anketiranih odločilo za avstrijsko narodnost, s skoraj 32 % sledi nemška in s po 2,4 % slovenska in kočevarska. 54,5 % anketiranih iz Nemčije se je opredelilo za nemško narodnost, 36,4 % za kočevarsko in 9,1 % za avstrijsko. V ZDA se je 33,3 % anketiranih opredelilo za kočevarsko narodnost, sledi ameriška z 29,2 %, nemška s 16,7 %, nemško-ameriška z 8,3 % in z enakim odstotkom (4,2 %): avstrijsko-ameriška, nemško kočevarska in nemško-slovenska-kočevarska. 57,1 % prebivalcev Kanade se je opredelilo za nemško narodnost, 42,9 % pa za Kanadsko. Edini prebivalec Latvije pa se je opredelil za avstrijsko-ameriško narodnost. Pet oseb se narodnostno ni opredelilo.

²⁷ Kot sem navedla že v prvem delu diplomskega dela, so Ortenburžani v letih od 1349 do 1363 na Kočevsko naselili koloniste iz Frankovske in Turingije, torej iz današnje Nemčije. Danes je aktualna še ena teorija, ki trdi, da so bili naseljenci podložniki s posestev, ki so jih grofje imeli na Severnem Koroškem in Tirolskem, torej današnje Avstrije. Glede na prvo teorijo so torej Kočevarji potomci Nemcev, glede na drugo teorijo pa potomci Avstrijcev. Zaradi tega se lahko vprašamo koliko anketiranih oseb je s svojo opredelitvijo za avstrijsko ali za nemško narodnost, dejansko mislilo na kočevarsko oz. koliko oseb je kočevarsko narodnost enačilo z nemško ali avstrijsko.

Večinsko opredelitev državljanov ZDA za kočevarsko narodnost, bi lahko pripisali prav temu, da živijo v ZDA. Večina jih živi v New Yorku ali njegovi okolici. Glazer in Moynihan navajata, da je bila v 60. letih skoraj polovica prebivalcev tega mesta rojena v tujini ali pa so bili potomci v tujini rojenih staršev (Glazer, Moynihan, 1996: 135). Kot druge skupine, so se tudi kočevski Nemci zaradi vplivov ameriške družbe na določen način preobrazili - začeli so uporabljati tuj jezik in se prilagodili drugi kulturi, vendar so kljub temu ostali razpoznavni. Izbor misice naprimer ni element kočevarske kulture, vendar pa ta miss nosi naziv »miss Kočevarjev«. V Ameriki, ki je pravzaprav država priseljencev, ni nič nenavadnega, če si pripadnik neke določene (od drugih različne) narodnosti. Ameriška družba imigrantskih skupin, torej tudi kočevskih Nemcev, ni popolnoma asimilirala ali jih vsaj ni enako močno asimilirala (glej Glazer, Moynihan 1996: 135–138).

6.5 KULTURNA IDENTITETA

Če kulturo pojmuje v širokem smislu, lahko rečemo, da je kulturna identiteta sinteza vseh drugih identitet. Kulturno identiteto lahko natančneje zaznamujemo, če kot pravi Južnič (1993: 179), kulturo razumemo kot *»dinamičen vrednostni sistem naučenih elementov pričakovanj, konvencij, verovanj in pravil, ki omogočajo članom določene skupine, da uresničijo kontakte med seboj in svetom, da torej med seboj komunicirajo in razvijajo svoje ustvarjalne potencialne«*. Kultura je sistem določene celovitosti človekovega početja in obenem način življenja, ki izhaja iz vrednot in temelji na njih. Skupinska identiteta, ki jo s svojimi osebnimi identitetami sooblikujejo posamezniki, je del kulture.

Vidikom kulturne identitete je treba, če jih želimo narediti razpoznavne, nadeti imena in nazive. Tako je identiteto lažje *»vzdrževati znotraj ritualizacije vezi in odnosov med ljudmi in v pripisovanju simboličnih pomenov v teatru skupinskega življenja«* (Južnič 1993: 179–180). Ljudje se s poimenovanjem želijo narediti prepoznavne. Tako poimenovanje služi razlikovanju posameznikov ali skupin. Je močen povezovalni element in hkrati poudarjanje drugačnosti. Tudi kočevski Nemci imajo sebi lastno poimenovanje *»Kočevarji«* ali *»kočevski Nemci«*, ki jih opredeljuje in povezuje kot pripadnike te skupine ter izpostavlja njihovo edinstvenost.

Za utrjevanje identitete so pomembni simboli, rituali ter miti in legende. Jedro kulturne identitete so kolektivno izvajani obredi. Ti so lahko slovesni, posvečeni s tradicijo in imajo pogosto ustaljeno obliko. Kot taki krepijo občutek pripadnosti in solidarnosti ter utrjujejo kulturna sidrišča. Posebno učinkoviti so razni verski obredi. Članstvo v neki skupini se krepi tudi preko mitov in legend, ki največkrat pričajo o skupnem izvoru oziroma zgodovinski preteklosti. Skozi simbole, kot sta grb in zastava, pa tudi himna, portreti in kipi karizmatičnih oseb, petje pesmi, oblačenje (naprimer v narodno nošo), izrekanje posebnih formul zavezanosti in privrženosti, se uveljavljajo občutki pripadnosti (Južnič 1993: 218–260).

6.5.1 ČLANSTVO V DRUŠTVIH

Ugotoviti sem želela koliko kočevskih društev anketirani kočevski Nemci poznajo. Poznavanje je kar veliko, saj 63,8 % anketirancev pozna tri ali celo več društev. 18,1 % jih pozna manj kot tri društva, prav tak odstotek pa ni navedel nobenega društva.

Izkazalo se je tudi, da je večina kočevskih Nemcev včlanjena v društva Kočevarjev. Mnogi so celo člani več društev. Prevladuje članstvo v enem društvu (52,4 %), 10,5 % jih ji včlanjenih v dve društvi, 6,7 % pa v tri ali več. 30,5 % anketirancev ni včlanjeno v nobeno izmed kočevskih društev.

Člani društev so večinoma stari 66 let in več (77,4 %), medtem ko se po preselitvi rojeni Kočevarji včlanjujejo nekoliko manj (58,1%).

Glede udejstvovanja mlajših generacij Kočevarjev v društvih, je Ludwig Kren povedal (Kren 2007):

»Mladi se udejstvujejo v pevskih društvih, v Ameriki pa imajo poleg pevskih društev mladinske krožke, kjer se ukvarjajo s plesom, večinoma iz alpskih dežel. V Clevelandu je bilo tako plesno društvo zelo uspešno. Sicer kot piše Wolfram na Kočevskem ni bilo mnogo narodnih plesov. V domačih krajih jih sploh ni bilo, najbrž smo jih dobili iz Koroške. Mladi so torej v pevskih društvih, kjer pa sicer prevladujejo starejši. Žene čez 80 še pojejo. Za mlade vidim bodočnost v tem da se udejstvujejo na elektronskem področju - internet ali pa kot Gladitsch, ki hodi po srečanjih Kočevarjev z aparati in

dokumentira in fotografira. Iz kopice tega zbranega materiala, se da že nekaj narediti. V Celovcu mladinci pomagajo na našem glavnem srečanju, prvo nedeljo v avgustu, ko imamo pri cerkvi blizu Celovca, ki jo imamo v oskrbi, svoj semenj s procesijo. Mladi pri procesiji nosijo zastave, so ministranti, redarji v boljšem pomenu besede. So eni, ki so volje da pomagajo, sicer pa velike bodočnosti ni za pričakovati, razen te da bodo rekli, jaz sem po svojem dedu Kočevar. To se pravi nekakšna tradicija, da se bo še ohranila.«

»Recimo v Klagenfurtu imamo enega, dva, tri zelo zavzete mlade Kočevarje. En se zelo zanima za internet, za podobo Kočevske na internetu. Nam v Klagenfurtu gre morebiti za bolj znanstveno prikazovanje naše zgodovine in našega društva, nego tradicije, ali nego kulturne dediščine.«

Morda bi lahko rekli, da društva Kočevarjem na nek način služijo kot nadomestilo izgubljenе domovine. Njihovi člani se le-te spominjajo, ko se srečujejo s svojimi rojaki. Zagotovo pa lahko potrdimo, da so društva izjemno pomemben (če ne celo najpomembnejši) povezovalni element, ki krepi kočevarsko identiteto. To lahko razberemo tudi iz podatka, da večina Kočevarjev (75,5 % od 102 oseb, ki so na vprašanje odgovorile) z drugimi kočevskimi Nemci komunicira ravno pri prireditvah kočevarskih društev. Sledi odgovor »se obiskujemo«, nato pa komunikacija po telefonu ali pisno. Veliko oseb komunicira s svojimi rojaki na vse tri načine, le 8,8 % od 102 oseb pa sploh ne komunicira z njimi.

Opazila sem da največ oseb izmed 10,8 %, ki z drugimi Kočevarji komunicirajo tudi na druge načine, to počne preko spletne pošte, ob raznih aktivnostih (ne le ob prireditvah) v okviru kočevarskih društev in ob družinskih dogodkih.

6.5.2 MEDSEBOJNI STIKI KOČEVSKIH NEMCEV

Na vprašanje kako pogosto se anketirani srečujejo z drugimi kočevskimi Nemci, je s 35,9 % prevladal odgovor »letno«, sledi mu odgovor »mesečno« z 32 % in odgovor »tedensko« z 21,4 %. 10,7 % se nikoli ne srečuje z drugimi Kočevarji.

Kočevarji v Sloveniji in v Avstriji se večinoma srečujejo mesečno (glej tabelo 5.5.4.1). Tisti v Nemčiji in ZDA pa letno. V Kanadi živeči Kočevarji se v enakem številu srečujejo s svojimi rojaki mesečno in letno. Glede na to, da se Kočevarji med seboj največkrat srečujejo pri

prireditvah njihovih društev lahko rečemo, da je pogostost srečevanja v veliki meri odvisna od organiziranosti društev – od pogostosti organiziranih srečanj, aktivnosti, itd.

Tabela 6.5.2.1: Pogostost srečevanja glede na državo bivanja

DRŽAVA BIVANJA	POGOSTOST SREČEVANJA			
	TEDENSKO	MESEČNO LETNO		NIKOLI
SLOVENIJA				
AVSTRIJA	25,00%	37,50%	31,30%	6,30%
NEMČIJA	22,00%	39,00%	34,10%	4,90%
ZDA	15,40%	15,40%	46,20%	23,10%
KANADA	28,00%	24,00%	32,00%	16,00%
SKUPAJ	0,00%	42,90%	42,90%	14,30%
	21,40%	32,00%	35,90%	10,70%

Starost ne vpliva na pogostost srečevanja, saj tako pri mlajših kot pri starejših od 65 let prevladujejo letna srečanja.

O srečevanjih Kočevarjev (predvsem tistih iz Celovca) v okviru društev ali zasebno je Ludwig Kren povedal (Kren 2007):

»Glavno srečanje v Celovcu je poleti – znani kulturni teden Kočevarjev – v bivšem gradu Krastowitz, ki je last zbornice kmetovalcev. Tam prenočujemo. Imamo pa še srečanje za Božič in srečanje na splošnem občnem zboru. To so tri srečanja. So pa še domača srečanja, ko se družine dogovorijo, pridem k tebi na pobolico, na štruklje, na pomenek, ti predstavimo najmlajšega. Ta srečanja so deloma redka, deloma pogosta. Tukaj so Američani na boljšem, se v tem oziru večkrat srečajo. Morebiti, ker so na tujem območju, medtem ko mi živimo na nemškem območju in pri nas ni tako očitno da smo tuji, ker smo v tem okolju domači. Na Dunaju se srečajo vsak mesec in po telefonu večkrat govorijo med seboj. To je tudi možnost, da se ohrani stik s sosedom. Imam znance v ZDA s katerimi se vsak mesec enkrat pomenimo po telefonu. To je zame nekaj dobrega, mali tehnični čudež. Moja mama se ni mogla načuditi temu, da govoriš s hčerko kot da bi stala onkraj plota. V Celovcu se tudi osebno srečujem skoraj vsako nedeljo z enim prijateljem – to so mala srečanja, so pa čustvena, globoka, ker imaš

prijatelja pred seboj in je pogovor zelo direkten – kako je bilo prej, se še spomniš tega, kako je bilo takrat lušno.»

6.5.3 KOČEVARŠČINA

Na kočevskem se je oblikovalo svojstveno nemško narečje kočevskih Nemcev z nekaterimi prvinami Slovenskega jezika ali koroških narečij - kočevarščina (Götscheabarisch) (internet 8). Kočevarsko narečje naj bi bilo najbolj sorodno tirolskim in koroškim narečjem, od koder je izviral večina prvotnih nemških kolonistov Kočevske. Prvi je to ugotovil Hans Tschinkel v slovnici kočevarskega narečja iz leta 1908, nato pa je Walter Tschinkel s primerjalnim študijem to tudi dokazal v slovarju kočevarskega narečja (1973 – 1975) (Kordiš 2003: 49). Kočevarščina je ohranila mnogo prvin srednjeveških jezikov iz alpskih regij in naj bi bila celo starejša kot vsa sorodna narečja, ki jih najdemo v nemških in avstrijskih Alpah (internet 8). V različnih predelih Kočevske, ki so bili izolirani drug od drugega, so se oblikovali drugačni odtenki narečja (internet 9). Danes se kočevarščina v praksi čedalje manj uporablja.

Bistvene posebnosti kočevarskega narečja so naslednje. Kratki srednjevisokonemški a se v kočevarščini spremeni v o, e pa v a:

Hant (Hand)	<i>hont</i>	roka	berg (Berg)	<i>barg</i>	hrib
Stap (Stab)	<i>štop</i>	palica	regen (Regen)	<i>ragn</i>	dež

Srednjevisokonemški w se spremeni v b, nemški f se izgovarja kot srednjevisokonemški y:

Weg (Weg)	<i>bakh</i>	pot	feld (Feld)	<i>valt</i>	polje
Wald (Wald)	<i>bald/baut</i>	gozd	fenster (Fenster)	<i>vanštôr</i>	okno

Kočevarsko narečje razlikuje med zvenečim š in nezvенеčim ṣ̌. Pogosto se š in z spremenita v ṣ̌ in ẓ̌ (Kordiš 2003: 49).

Kočevarsko društvo iz New York-a Gottscheer Relief Association, je uredilo spletno stran, s pomočjo katere je mogoče spoznati osnove kočevarščine v petih različnih lekcijah. Zapis dialekta so nekoliko poenostavili in priredili, da bi ga približali angleško govorečim.

Navajajo, da se je opiranje na pravopis knjižne nemščine pri zapisovanju kočevskega narečja, izkazalo za nepraktično, ker v knjižni nemščini ne obstajajo glasovi ekvivalentni določenim glasovom narečja (internet 10).

Gospod Ludwig Kren, ki si zelo prizadeva za ohranitev Kočevarščine pravi (Kren 2007):

»Na Dunaju imamo raziskovalnico, kjer nabirajo primerke, kako se v našem narečju govori. To je važno, kot tudi fonetično pisati. Zato sem v Gottscheer Zeitung-u tudi tako oster zoper vsak poskus fonetično po domače pisati. Fonetično je treba vsaj tako pisati, da bodo bodoči raziskovalci to znali brati in tudi, da bo glas ki je napisan zvenel tako kot pri nas zveni. Ohranjevati jezik, dokumentirati in konzervirati ta jezik, skrbeti za to, da bo ostal za bodoče čase. Čudno je to, da pridejo vojne, a se vedno nekje v muzejih ali arhivih najde nekaj kar je preživelo stoletja. To je ena vrsta skrivnosti in sem srečen da se pri ohranjanju nekaj dogaja.«

V diplomskem delu sem kočevarščino pri vprašanih o jezikih, ki jih anketiranci govorijo, o maternem jeziku in o najpogosteje rabljenem jeziku, kljub temu, da je to dialekt, uvrstila med jezike, in sicer zato, ker je bila za večino kočevskih Nemcev prvi jezik, s katerim so se srečali in je pomemben in svojevrsten del njihove kulture. Tudi sem jo hotela jasno ločiti od nemščine. Kdor se je znal sporazumevati v kočevarščini, ni nujno obvladal tudi knjižne nemščine. Neposredno na kočevarsko narečje so se nanašala tri vprašanja v anketnem vprašalniku, in sicer na govorno poznavanje kočevarščine, na znanje pisanja kočevarščine in na priložnosti, ko anketirani uporabljajo kočevarščino.

Rezultati ankete so pokazali, da danes kočevarščino govori 61 % oziroma 64 od 105 anketiranih oseb. Ko so se vračali anketni vprašalniki, sem ugotovila, da mnogo anketiranih kočevarščine ne govori, ampak jo razume, torej jo poznajo pasivno. Med te sodi 15 oseb izmed 41, ki znanja kočevarščine niso navedle.

Kot svoj materni jezik je kočevarščino navedlo 36,2 % anketiranih. Izmed teh oseb jih kar 92,1 % tudi govori kočevarsko.

67 % tistih, ki so odgovorili na vprašanje o poznavanju kočevarščine, je zmožnih opisati sebe in svoj življenjski krog, kar pomeni, da poznajo osnove kočevarščine. Dobro znanje kočevarščine – zmožnost pojasnjevanja stališč in pomembnih zadev – navaja 58,8 % od 97 oseb, ki so odgovorile na vprašanje

39 % od 100 oseb, ki so odgovorile na vprašanje o znanju pisanja kočevščine, pozna osnove pisanja le-te, kar pomeni, da zmorejo napisati kartico oz. enostavno pismo. Enostavno besedilo o temi, ki jih zanima zmore sestaviti 22,5 % od 89 anketirancev, ki so odgovorili na vprašanje. Zahtevnejša pisma oz. besedila pa je zmožnih sestaviti 15,7 % od 89 anketiranih, ki so odgovorili na to vprašanje. Pisno znanje kočevščine je torej večinoma le osnovno.

Iz pogovorov z nekaterimi Kočevarji ter iz opomb nekaterih anketirancev, lahko sklepam, da si za pisno rabo kočevščine, ki temelji na knjižni nemščini, prizadevajo predvsem Kočevarji v Avstriji in Nemčiji, medtem ko tistim iz ZDA, Kanade in Slovenije tako zapisovanje dela težave in ga nekateri sploh ne odobravajo. Nekateri iz teh treh držav, celo niso še nikoli slišali za pisno obliko kočevščine. Ena izmed anketiranih oseb, ki živi v Sloveniji, je zapisala, da ne pozna nobenega v Sloveniji živečega kočevskega Nemca, ki bi znal brati ali pisati narečje. Kot razlog je navedla to, kar navaja že spletna stran društva Gottscheer Relief Association iz New York-a, da so se strokovnjaki pri koncipiranju pisanja narečja naslonili na pravopis knjižne nemščine, kar pa dela težave tistim, ki se nemščine niso učili v šolah.

Na vprašanje ob katerih priložnostih uporabljajo kočevščino, je 32 % od 103 oseb, ki so odgovorile na vprašanje povedalo, da kočevščine sploh ne uporabljajo. Tisti, ki kočevščino uporabljajo, to v največji meri počnejo pri srečanjih s svojimi prijatelji Kočevarji (61,2 %). Sledi raba Kočevščine pri vseh srečanjih Kočevarjev (letnih, mesečnih, v okviru društev,...), na zadnjem mestu pa je raba v družini. Katarina Jaklitsch (1994: 22) je v svoji raziskovalni nalogi ugotovila, da sta na celotnem izseljenem področju Kočevske danes *»samo še dve družini (ki živita v črnomaljski kotlini), v katerih se je ohranila tradicija (zvestoba), da za svoj vsakodnevni pogovorni jezik uporabljajo materni, to je kočevski jezik.«*

Malo več kot polovica (51,6 %) tistih, ki kočevščino govorijo, to narečje uporablja tudi v družini. Tem lahko prištejemo tudi okoli 12 % tistih, ki jo uporabljajo samo pasivno.

Sedem anketiranih oseb kočevščino uporablja tudi ob drugih priložnostih. To je v pogovorih med brati in sestrami ter ostalimi sorodniki, ki ne živijo v istem gospodinjstvu, v pogovorih s slovenskimi znanci, ki znajo kočevsko, nekateri narečje uporabljajo le ko pojejo kočevske pesmi, tisti, ki ga poznajo le pasivno pa ga poslušajo večinoma ob srečanju sorodnikov.

Katarina Jaklitsch (1994: 22) pravi, da *»je zaradi razseljenosti Kočevarjev po celem svetu možnost ohranitve kočevskega narečja le še v teoretičnih mejah. To pomeni, da je asimilacija v teku dveh generacij že dosegla stopnjo, ko se tudi pri srečanjih na shodih, ki so organizirani v okviru društva, uporablja za pogovorni jezik le še nacionalni jezik okolja, v katerem deluje društvo. Če to stanje prenesem v časovni termin, je dokončna resnica v dejstvu, da bo z odhodom še ene generacije jezik Kočevarjev zapisan v knjigi mrtvih jezikov.«*

Za ohranitev jezika etnične skupine ali manjšine je pomembno predvsem učenje jezika doma in v šolah. Zanimariti ne gre niti raznih priložnosti v javnosti npr. kulturnih prireditev, itd. (glej Križman 2000: 108). Rezultati ankete so pokazali, da se kočevščina danes uporablja v zelo omejenem obsegu. Raba v družini je na zadnjem mestu, pa tudi na raznih kočevarskih prireditvah ali srečanjih se uporablja pretežno jezik države, v kateri društvo deluje. Leta 1999 sem se udeležila Srečanja Kočevarjev v Dolgi vasi pri Kočevju. Govorci so govorili predvsem nemško pa tudi angleško in slovensko. Kočevarskega narečja niso uporabljali, z izjemo recitacije pesmi Ludwiga Krena. So pa v Kočevščini zapeli njihovi (in tudi slovenski) pevski zbori (glej Rogan, Moric 2001: 55). Na opuščanje rabe narečja so vplivale neugodne zgodovinske okoliščine pa tudi posredni in neposredni pritiski širšega družbenega okolja (glej Nečak Lük 2000: 370). Takšno je bilo predvsem stanje v Sloveniji, kjer so bili po vojni mnogi kočevski Nemci označeni kot nacisti. Zaradi tega so se trudili, da bi bili čim bolj neopazni²⁸, kar je povzročilo, da so svoj jezik skoraj prenehali uporabljati. Debenjakova (Debenjak 2007) je povedala, da je članom njihovega društva dolgoletno zmerjanje *»vcepilo občutek, da je njihov jezik (ki je bil po vojni celo prepovedan) res neka čudna mešanica slovenščine in nemščine. Šele sedaj se počasi okorajžijo, da ga spet javno spregovorijo in da jih pri tem ni več sram.«* Problem je seveda tudi v koncentraciji poselitve Kočevarjev. Le-ti so v Sloveniji nekoliko bolj zgoščeni samo v Črmošnjiško – Poljanski dolini, pa še tam jih v vsaki vasi živi le nekaj. Prav tako je s Kočevarji v tujini, ki imajo še manj možnosti za komunikacijo s svojimi rojaki, saj so tudi razdalje med njimi običajno večje. Naj omenim tudi problem mešanih zakonov, kjer je en partner Kočevar, drugi pa je pripadnik druge narodnosti. Mešani zakoni pripomorejo k prostovoljni asimilaciji, saj se večina v njih rojenih otrok opredeljuje za pripadnika večinskega naroda. V takih zakonih tudi prevladujeta jezik in kultura večinskega naroda

---

²⁸ Glej pripoved Augusta Grila na strani 57.

(glej Göncz 2000: 89). Prenos kočevarščine s staršev na otroke je zelo okrnjen. Verjetno so poglavitni razlog za to majhne možnosti za uporabo narečja v javnosti, pa tudi reduciranje njegove rabe na sfero prijateljev kočevarjev, družine,... (glej Nećak Lük 2000: 370).

Gospa Doris Debenjak je kot enega izmed ciljev Društva staroselcev navedla ohranitev narečja (Debenjak 2007):

»Zelo zaželeno bi bilo, da bi ohranili narečje pri mladih vsaj kot tuj jezik (kar nam nalaga tudi Svet Evrope), to pa je težko, razen če imaš primerno podporo. EU vzdržuje npr. v Lusernu (Italija) celo televizijsko postajo v narečju, ki je zelo podobno kočevarščini, pa ga govori in razume reci in piši 300 ljudi. Počasi so začeli s koraki v to smer, zaenkrat samo z zahtevo, da mora Republika Slovenija določiti ozemlje nemškega jezika (tako kot za italijanščino in madžarščino - če za 4 vasi, pa za 4 vasi) in to v zvezi z izvajanjem konvencije o regionalnih in manjšinskih jezikih. Kaj to pomeni, niti ne vem, najbrž pa bi nam potem nekdo moral dati denar za ohranjanje kočevarskega narečja in za pouk nemščine.«

Slovenija je 4. oktobra 2000 ratificirala Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih (veljati je začela 1. januarja 2001). Listina vsebinsko zajema načine uporabe regionalnih in manjšinskih jezikov na področju vzgoje in izobraževanja, v delu javnih služb in pravosodnih organov, medijev, kulturnih dejavnosti itd. Država lahko izbira med različnimi možnostmi uresničevanja pravic in ni dolžna izbrati istih možnosti za vse manjšine znotraj njenih meja. Določila listine se nanašajo na varstvo regionalnih in manjšinskih jezikov, ki se tradicionalno uporabljajo na določenem območju države, ne nanašajo pa se na jezike migrantov (Klopčič 2000: 324–325). Pogodbenice periodično poročajo o dejanskem izvajanju listine, kar nato preuči Odbor strokovnjakov. Glede na prvo ocenjevalno poročilo Odbora strokovnjakov živi v Sloveniji okoli 1600 oseb, katerih materni jezik je nemščina. Odbor ugotavlja da so Slovenski organi oblasti potrdili, da se v Sloveniji nemščina uporablja tradicionalno. Nemščina v Sloveniji torej ustreza opredelitvi regionalnega ali manjšinskega jezika iz listine, zato je Odbor ministrov Sveta Evrope priporočil, naj slovenski organi oblasti »zavarujejo« nemški jezik kot regionalni ali manjšinski jezik v Sloveniji in posebej okrepijo določbo o poučevanju nemškega jezika ali poučevanju v tem jeziku kot regionalnem ali manjšinskem jeziku na vseh ustreznih stopnjah izobraževanja na območjih, kjer je ta jezik tradicionalno prisoten in kjer je poučevanje tega jezika upravičeno s povpraševanjem, predvsem na

Kočevskem (Internet 11).²⁹ Odbor ministrov Sveta Evrope je 20. junija 2007 priporočil Sloveniji, naj v sodelovanju z govorniki določi območja v Sloveniji, kjer se nemščina govori tradicionalno (Internet 11). Predstavniki Slovenije so odgovorili, da slovenska vladna politika že posveča pozornost tudi tem jezikom prek podpore jezikovnim projektom, prijavljenim na javni poziv Ministrstva za kulturo. Leta 2005 so se za 100% povečala finančna sredstva za posebni program manjšinskih skupnosti, v katerem se prednostno obravnavajo jezikovni projekti (Internet 11).

Bi opredelitev oz. priznanje nemščine kot regionalnega ali manjšinskega jezika v Sloveniji pripomogla k ohranitvi kočevskega narečja? Kolikšen je dejanski interes za učenje le-tega v šolah? Na taka vprašanja bomo lahko odgovorili, če bo nemščina v Sloveniji dejansko priznana kot regionalni oz. manjšinski jezik.

6.5.4 POZNAVANJE IN OHRANJANJE KULTURNE DEDIŠČINE, ŠEG IN NAVAD

Ugotoviti sem želela v kolikšni meri Kočevjarji sploh poznajo svojo kulturno dediščino. Spraševala sem jih po poznavanju skupinskih opravkov v naselju (popravljanje poti, jesensko rezanje pese po hišah, ličkanje koruze,...), zbadljivk med vaščani in sosednjimi vasmi, otroških izštevank, ljudskih zdravil in psov.

Poznavanje dediščine je dokaj veliko, saj le 19,2 % ni poznalo ničesar od navedenega. Večina (42,3 %) je poznala tri navedbe, 38,5 % pa eno ali dve. Med tistimi, ki so na vprašanje odgovorili, jih največ pozna razne skupinske opravke, nato ljudska zdravila, psovke, zbadljivke med vaščani in vasmi ter otroške izštevance. Šestnajst oseb pozna tudi drugačno kulturno dediščino. Navedli so naslednje: kočevske pesmi, otroške molitve, krošnjarenje, pregovori, kočevska noša, kuharski recepti, obredi pri mrtvih, pripovedke, sejmi, materialna dediščina - cerkve in kapelice, medsebojna pomoč v bolezni npr. v vinogradništvu, itd.

Največ sodelujočih to kulturno dediščino spoznava iz pripovedovanja (staršev, starih staršev,...), skoraj polovica pa iz lastne izkušnje (z njo se srečajo doma ali v društvih), in iz literature. Manj kot 5 % kulturne dediščine ne pozna.

---

29 »Odbor strokovnjakov poudarja, da listina ne zahteva uradnega priznanja manjšinskih skupin, ampak le regionalnih ali manjšinskih jezikov. Po tej določbi morajo države pogodbenice v svojem notranjem pravnem redu priznati regionalni ali manjšinski jezik kot izraz kulturnega bogastva, ne da bi posebej določile pravno obliko tega priznanja. Za to ustavna določba ni nujno potrebna. Običajni pravni akti ali politični ukrepi skupaj z obstoječimi dvostranskimi pogodbami lahko zadoščajo v tem pogledu« (Internet 11).

Eno izmed vprašanj se je nanašalo na ohranjanje kočevarskih navad v družinah anketirancev. Le-ti so lahko izbirali med peko kočevarskega kruha oz. potice »pobolice«³⁰, peko božičnega kruha namiznjaka »žiplink«³¹, petjem kočevarskih pesmi, izvedbo različnih (npr. božičnih, velikonočnih, itd.) šeg in branjem kočevarskih časopisev oz. literature.

Na vprašanje je odgovoril 101 anketiranec. Največ sodelujočih (52,5 %) v družini ohranja tri navade ali več, nekoliko manj (35,6 %) jih ohranja eno ali dve navadi, 11,9 % pa nobene. Prevladuje branje kočevarskih časopisov oz. literature, sledi petje kočevarskih pesmi, peka »pobolice«, izvedba različnih šeg in peka »žiplinka«.

V večji meri kočevarske navade v svojih družinah ohranjajo tisti, ki so člani kočevarskih društev. Med tistimi, ki niso v nobenem društvu, je največ (25 %) takih, ki v svojih družinah ne ohranjajo nobene navade (glej tabelo 6.5.4.1).

Tabela 6.5.4.1: Članstvo v kočevarskih društvih in ohranjanje kočevarskih navad v družini.

ČLANSTVO V DRUŠTVIH	KOLIKIH NAVAD SE DRŽIJO		
	<i>MANJ KOT TREH</i>	<i>TREH ALI VEČ</i>	<i>NOBENE</i>
NI ČLAN	50%	25%	25%
ČLAN ENEGA	34,50%	56,40%	9,10%
ČLAN DVEH	18,20%	81,80%	0%
ČLAN TREH ALI VEČ	14,30%	85,70%	0%

Prav tako je pri poznavanju kočevarske kulturne dediščine. Člani društev v večji meri poznajo različne običaje, medtem ko je med nečlani največ (38,7 %) takih, ki ne poznajo nobenega običaja (glej tabelo 6.5.4.2).

³⁰ Pobolica je bila posebna potica oz. kolač, ki so ga jedli ob večjih kmečkih opravilih, posebno takrat, ko so pomagali sosedje, in pa na proščenje, ki je bilo največji družinski praznik.

³¹ Žiplink je bil posebno oblikovan kruh – namiznjak. Okrašen je bil z raznimi figurami, spečenimi iz testa (z Jezusom v jaslih, golobi, kokošmi, ...) in obdan s pletenim robom. Na mizi je bil od božičnega večera do sv. Treh kraljev. Jedla ga je vsa družina, dodali pa so ga tudi krmi goveda (glej Tschinkel: 2004: 33).

Tabela 6.5.4.2: Članstvo v kočevarskih društvih in poznavanje kočevarske kulturne dediščine.

ČLANSTVO V DRUŠTVIH	POZNAVANJE DEDIŠČINE		
	MANJ KOT 3 OBIČAJE	3 OBIČAJE ALI VEČ	NOBENEGA
NI ČLAN	45,20%	16,10%	38,70%
ČLAN ENEGA	41,80%	43,60%	14,50%
ČLAN DVEH	9,10%	90,90%	0%
ČLAN TREH ALI VEČ	28,60%	71,40%	0%

Kočevarjem sem zastavila vprašanje, kaj bi po njihovem mnenju pripomoglo k ohranitvi njihove kulturne dediščine.

Največkrat so navajali pomembnost ohranitve svojega dialekta kočevarščine. Pomembno se jim zdi posredovanje kočevarskega jezika in navad svojim potomcem pa tudi učenje kočevarščine od otroštva naprej. Zdi se jim potrebno kolikor je mogoče pogosto govoriti kočevarsko – pri srečanjih, internetne strani,... Predlagali so tudi predvajanje televizijskih oddaj v kočevarščini.

Precej jih je navedlo, da se jim zdi pomembno ohranjanje materialne kulturne dediščine na Kočevskem. Želijo si postavitve plošč z zgodovinskimi informacijami v vaseh – tudi tistih, ki so danes zapuščene ali porušene. Menijo, da bi bilo treba kočevarsko kulturno dediščino povezati s turizmom v Kočevju in organizirati izlete v Kočevje z namenom raziskovanja korenin. Pomembno se jim zdi dajati podporo muzejem.

Neka anketirana oseba, ki živi v Sloveniji je zapisala: *»Kar lahko ostane in bo upam ostalo, je nepremična dediščina, recimo cerkev z nemškimi napisi v Stari Cerkvi, Kočevju, v Kočevskih Poljanah, na Gorici pri Poljanah itd. in občutek pripadnosti neki skupnosti. Morda tako, kot to gojijo Kočevjarji v Ameriki, ki vedo, da so kočevarske krvi, pa marsikdo ne zna niti nemško niti kočevarsko.«*

Druga oseba je povedala: *»Predvsem sem mnenja, da kočevarske kulturne dediščine, razen redkih sakralnih objektov, žal sploh ni. Duhovna kulturna dediščina (zgodbe, pesmi itd.) pa je izginila oz. izginja, zato ker nikjer na svetu po mojem spoznanju ni več dovolj velike homogene skupine Kočevarjev, ki bi lahko obdržali svoje običaje in predvsem svoj jezik. Na področju Kočevske nam zato ostane le skrb, da tiste redke ostanke materialne dediščine ohranimo in obvarujemo pred propadom (cerkve, nagrobniki, razne spominske plošče itd.).«*

Mnogi Kočevjarji si želijo tudi dokumentacije zgodovine saj menijo, da bi moralo biti osebno doživljanje zapisano preden bo prepozno. Pri tem omenjajo tudi objavo zgodovinskih pričevanj na internetu, saj bi bila tako bolj dostopna.

»Ne vem koliko se bo dejansko preneslo na naše otroke. Danes je, posebno tu v Kanadi, večina naših otrok poročena s Kanadčani in njihova kočevarska dediščina jih morda zanima, ampak ni nujno del njihovega življenja. Verjamem, da so zadnje generacije Kočevarjev že zelo uspešno dokumentirale obstoj svoje kulture, tako da bodo naši otroci in vnuki o nas lahko izvedeli iz zgodovinskih virov.«

Kar nekaj jih je navedlo, da si želijo, da bi Kočevarji našli mesto v slovenski zgodovini - da bi več strokovnjakov proučevalo Kočevarje kot del slovenske zgodovine - in tako tudi v šolskih učbenikih. Kot pravijo, si želijo priznanje Slovenije, da so sploh obstajali.

Pomembno pa se jim zdi tudi podpirati akademske študije o kočevarski zgodovini in kulturni dediščini.

Tisti iz ZDA – predvsem rojeni po preselitvi, so opozorili na pomanjkanje literature o Kočevarjih dostopne v angleškem jeziku, saj mnogi izmed njih ne govorijo nemščine, v kateri je zapisana večina knjig.

Veliko jih je kot pomembno za ohranjanje dediščine navedlo posredovanje svojih izkušenj, navad, šeg mlajšim generacijam. Menijo, da bi bilo treba mlade spodbujati, naj se pridružijo kočevarskim organizacijam v Sloveniji, Avstriji, Nemčiji in ZDA.

Kar nekaj kočevskih Nemcev meni, da bi k ohranjanju kočevarske kulturne dediščine pripomoglo priznanje v Sloveniji živečih Kočevarjev kot narodne manjšine. Spet drugi pa si želijo depolitizacije kočevskega vprašanja. Omenili so tudi, da si želijo sožitja in sodelovanja naprimer pri skupnih slovenskih in avstrijskih prireditvah.

6.5.5 PRISPEVEK DRUŠTEV K OHRANJANJU KULTURNE IDENTITETE

Ugotovili smo že, da so kočevarska društva zelo močan povezovalni element in so kot taka tudi izjemnega pomena za ohranjanje (kulturne) identitete Kočevarjev. Le-ti se največkrat srečujejo prav v okviru prireditev, ki jih društva organizirajo. Društva delujejo kot nekakšna skupnost, ki svoje člane na določen način vzgaja. Tako posamezniki tudi v okviru društvenega življenja spoznavajo nekatere kočevarske šege in navade. Kot primer naj navedem skupna praznovanja Božiča in Velike noči na tradicionalen način. Člani se v okviru društev združujejo v različne naprimer pevske ali plesne skupine. Nekoliko drugačna pa je situacija pri ohranjanju kočevščine. Nekatera društva sicer občasno organizirajo tečaje, kjer se to narečje poučuje in včasih v njem izdajo tudi kakšno publikacijo, vendar pa se pri prireditvah društev večinoma uporablja jezik države, v kateri društvo deluje. Za ohranitev jezika je bolj

pomembna raba le–tega v družinskem okolju, društva pa na to nimajo večjega vpliva. Lahko pa z zbiranjem finančnih sredstev in z delovnimi akcijami mnogo pripomorejo k ohranitvi materialne kulturne dediščine. Pa ne le to. Pomembna so tudi za ohranjanje zgodovinskih virov o Kočevarjih, ki jih lahko posredujejo mlajšim generacijam Kočevarjev. Tu naj omenim tudi izdajanje kočevarskih časopisov in publikacij, ki skrbijo za boljšo informiranost članov o dogodkih v okviru društev in o zgodovini Kočevarjev. Društva povezujejo tudi kočevske Nemce, ki živijo v različnih državah ali celo na različnih kontinentih. Primer za to je Kočevarski kulturni teden v Celovcu, ali pa občasno organizirano srečanje Kočevarjev v stari domovini.

Medtem ko so društva glede kulturnih aktivnosti in odnosa do ohranjanja kulturne dediščine precej enotna, pa je položaj drugačen pri političnih vprašanjih. Zaradi nestrinjanja s težnjami Arbeitsgemeinschafta, sta iz te krovne organizacije izstopili obe slovenski kočevarski društvi. Slovenski društvi pa ne sodelujeta niti drugo z drugim, ker imata različne poglede na priznanje nemške manjšine v Sloveniji.

7. ZAKLJUČNE MISLI IN SKLEP

V diplomskem delu sem želela ugotoviti, če in na kakšen način kočevski Nemci ohranjajo svojo kočevarsko identiteto. Predvidevala sem, da se v največji meri ohranja njihova kulturna identiteta, manj pa teritorialna in narodna oz. nacionalna. Zanimala me je tudi vloga kočevarskih društev pri ohranjanju identitete Kočevarjev.

Glede na teritorialno in etnično identiteto sem kočevske Nemce, ki danes živijo v Avstriji, Nemčiji, Kanadi in ZDA, opredelila kot etnijo v diaspori. Le-ti teritorialno identiteto ohranjajo preko spomina na svojo bivšo domovino. Identifikacijska prostorska orientacija preseljenih Kočevarjev se izraža na močno čustven način. Večina jih namreč žaluje (imajo domotožje) za svojim prvim domom - prostorom, ki jim je dajal občutek domačnosti, vendar pa menijo, da je za vrnitev tja prepozno. Večina teh preseljenih Kočevarjev in njihovih mlajših, po preselitvi rojenih generacij, včasih obišče Slovenijo. Drugi pa so z njo povezani simbolno – skozi mit o skupnem izvoru, o prednikih, ki so se naselili na območje Kočevske v 14. stoletju in skozi skupne zgodovinske spomine na 600 let življenja na Kočevskem.

Glede na uporabljeno literaturo lahko Kočevske Nemce opredelimo kot etnijo. Tiste, ki so se leta 1941 preselili, lahko označimo bolj natančno - kot etnijo v diaspori. Vendar se zadeva nekoliko zapleta pri kočevskih Nemcih v Sloveniji. Postavlja se vprašanje, ali jih lahko opredelimo kot narodno manjšino. Glede na to, da jih je po vojni na kočevskem ostalo le okoli tristo, in da ne živijo strnjeno na nekem določenem ozemlju, bi jih težko imenovali narodna manjšina. Manjšinske pravice je mogoče kočevskim Nemcem zagotoviti le, če jih umestimo v širši okvir pravic potencialne nemške manjšine na slovenskem. Za to si zelo prizadevajo v Društvu Kočevarjev staroselcev, medtem ko Slovensko kočevarsko društvo Peter Kosler temu nasprotuje. Zelo različna so tudi mnenja posameznih Kočevarjev o tem vprašanju. Priznanja manjšinskih pravic za rojake v Sloveniji, si želijo predvsem tisti, ki so se preselili. Mnogi v Sloveniji živeči Kočevarji pa si ne želijo politizacije kočevskega vprašanja. Stališča Kočevarjev o tem vprašanju torej niso enotna.

Kočevarji so se večinoma narodnostno opredelili kot Nemci, Avstrijci in šele nato kot Kočevarji. Verjetno so mnogi med njimi kočevarsko narodnost enačili z nemško oz. avstrijsko. Rojeni pred preselitvijo se za kočevarsko narodnost opredeljujejo v večji meri, kar bi lahko pripisali (delni) asimilaciji mlajših generacij družbam, v katerih živijo. V času po preselitvi, je etnična oz. narodna identiteta Kočevarjev zašla v krizo. Mnogi niso vedeli kam

sodijo ali pa so zaradi odklonilnega odnosa družbe do njih, svojo narodnost skrivali in se niso več opredeljevali za Kočevarje. Večinsko so se za kočevarsko narodnost opredelili le državljani ZDA, kar lahko pripišemo temu, da ameriška družba kot skupnost sestavljena iz različnih etnij oz. narodov imigrantskih skupin, torej tudi kočevskih Nemcev, ni popolnoma asimilirala.

Kočevski Nemci se povečini srečujejo letno. Glede na to, da se največkrat srečujejo pri prireditvah njihovih društev lahko rečemo, da je pogostost srečevanja v veliki meri odvisna od organiziranosti društev – od pogostosti organiziranih srečanj, aktivnosti, itd. Večina med njimi je tudi včlanjena v eno ali več društev. Mlajši Kočevarji se včlanjujejo nekoliko manj kot starejši. Društva so zelo pomemben element, ki krepi kočevarsko identiteto, saj izvajajo »kolektivne obrede«, kot so srečanja ob raznih priložnostih (prazniki, letna srečanja, katoliški verski obredi...). V njihovem okviru delujejo tudi kočevarski pevski zbori, plesna društva, itd. Občasno pa izvajajo tudi tečaje kočevarščine. Društva zelo pripomorejo k poznavanju kulturne dediščine Kočevarjev in k ohranjanju raznih šeg in navad. Izkazalo se je, da tisti Kočevarji, ki so člani društev, bolj poznajo svojo kulturno dediščino in tudi bolj ohranjajo navade v svojih družinah.

Vendar pa društva ne morejo pomembneje vplivati na večjo rabo kočevarščine. Govori jo večina anketiranih. Od tega je kar nekaj takih, ki jo poznajo samo pasivno – jo razumejo, a je ne govorijo. Drugače je s pisnim znanjem kočevarščine. Večina anketiranih kočevskih Nemcev namreč tega narečja ne zna pisati. Razlog je v tem, da se narečja običajno ne zapisujejo, ampak se le govorijo, in da so se strokovnjaki pri koncipiranju pisanja narečja oprli na pravopis knjižne nemščine, kar dela težave tistim, ki se nemščine niso učili v šoli. Za ohranitev kočevarskega narečja je pomembno predvsem učenje jezika doma in v šolah in njegova raba v javnosti npr. pri kulturnih prireditvah. Rezultati ankete so pokazali, da se kočevarščina danes uporablja v zelo omejenem obsegu. Raba v družinah, ki so poglavitni dejavnik pri učenju jezika, je na zadnjem mestu, pa tudi na raznih kočevarskih prireditvah ali srečanjih se uporablja pretežno jezik države, v kateri društvo deluje. Na opuščanje rabe narečja so vplivale neugodne zgodovinske okoliščine pa tudi pritiski družbenega okolja. Tudi razseljenost Kočevarjev je mnogo doprinesla k manjši rabi kočevarščine, saj se z razdaljami med njimi manjšajo tudi možnosti uporabe narečja.

Hipotezo, da izmed vseh vrst skupinskih identitet: teritorialna, etnična, narodna itd., kočevski Nemci danes najbolj ohranjajo svojo kulturno identiteto, pri čemer imajo najpomembnejšo vlogo kočevarska društva, lahko glede na vse pridobljene podatke potrdim.

Teritorialna identiteta se med večino kočevskih Nemcev ohranja le še na simbolni ravni, skozi spomine na bivšo domovino. Njihova etnična in narodna identiteta se sicer še vedno ohranjata, vendar je opazna asimilacija mlajših generacij, pri katerih se bo sčasoma najbrž ohranila le še zavest o njihovih kočevarskih prednikih. To se kaže tudi v počasnem umiranju kočevskega narečja, ki je pomemben dejavnik tako etnične oz. narodne, kot tudi kulturne identitete. Vendar pa se kljub temu v veliki meri ohranja kočevarska kulturna identiteta. To se kaže predvsem skozi aktivnosti društev, ki kot kažejo rezultati analize, zelo pomembno vplivajo na poznavanje in ohranjanje kočevarskih šeg, navad in kulturne dediščine. Kočevskim Nemcem pomenijo nekakšno nadomestilo izgubljene domovine, jim nudijo priložnost za srečanja z rojaki in tudi za prenos kočevarske (kulturne) identitete na njihove mlajše rodove.

8. LITERATURA IN VIRI

8.1 SEKUNDARNI VIRI

Biber, Dušan (1966): *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Cvirn, Janez (2002): Nemci na slovenskem (1848–1941). V Dušan Nećak (ur.): *Zbornik: »Nemci« na Slovenskem 1941–1955*, 99–144. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Esman, Milton J. (1996): Diasporas and International Relations. V John Hutchinson, Anthony D. Smith (ur.): *Ethnicity*, 316–320. Oxford, New York: Oxford university press.

Ferenc, Mitja (1993): *Kočevska: izgubljeni kulturna dediščina kočevskih Nemcev*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, Zavod Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine.

Finžgar, Franc S. (1957): *Leta mojega popotovanja*. Celje: Mohorjeva družba.

Ferenc, Mitja (2005): *Kočevska – pusta in prazna: nemško jezikovno območje na Kočevskem po odselitvi Nemcev*. Ljubljana: Modrijan.

Ferenc, Tone (2002): Nemci na Slovenskem med drugo svetovno vojno. V Dušan Nećak (ur.): *Zbornik: »Nemci« na Slovenskem 1941–1955*, 145–190. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Ferenc, Tone in Bojan Godeša (2004): Slovenci pod nacističnim gospostvom 1941–1945. V Dušan Nećak in drugi: *Slovensko–avstrijski odnosi v 20. stoletju*, 177–219. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete.

Glazer, Nathan in Daniel P. Moynihan (1996): Beyond the Melting Pot. V John Hutchinson, Anthony D. Smith (ur.): *Ethnicity*, 135–138. Oxford, New York: Oxford university press.

Göncz, László (2000): Položaj prekmurskih Madžarov po spremembi sistema (Stanje narodne zavesti Madžarov). V Vera Klopčič (ur.): *Narodne manjšine 4. Živeti z mejo. Materinščina, dejavnik osebne in skupnostne narodnostne identitete. Zbornik referatov na znanstveno kulturnem srečanju v Murski Soboti 5. – 6. junija 1998*, 84–97. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Gril, August (2005): August Gril. V Marija Makarovič: *Črmošnjiško-poljanska dolina in njeni ljudje. Kočevarji staroselci in Slovenci iz preteklosti v sedanost*, 403-464. Ljubljana: Založba ZRC.

Hutchinson, John in Anthony D. Smith (1996): *Ethnicity*. Oxford, New York: Oxford university press.

Jaklitsch, Katarina (1994): *Začetek in konec obstoja kočevske narodne manjšine in njene kulturne dediščine na Slovenskem*. Raziskovalna naloga v okviru Gibanja Znanost mladini, področje zgodovine. Novo mesto: Gimnazija Novo mesto.

Južnič, Stane (1987): *Antropologija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Južnič, Stane (1993): *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Klopčič, Vera (2000): Novejši mednarodnopravni dokumenti in pravica do uporabe maternega jezika (narodnih) manjšin. V Vera Klopčič (ur.): *Narodne manjšine 4. Živeti z mejo. Materinščina, dejavnik osebne in skupnostne narodnostne identitete. Zbornik referatov na znanstveno kulturnem srečanju v Murski Soboti 5. – 6. junija 1998*, 321–343. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Kordiš, Peter (2003): *Kulturna dediščina kočevskih Nemcev*. Raziskovalna naloga. Kočevje: Zavod svetega Frančiška Saleškega Gimnazija Želimplje.

Kren, Ludwig (1995): Kočevska 600 let nemški jezikovni otok. *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, prispevki za zgodovino Kočevske* (43), 1–6.

Križman, Mirko (2000): Razlike med generacijami v rabi slovenščine pri manjšini v Radgonskem Kotu. V Vera Klopčič (ur.): *Narodne manjšine 4. Živeti z mejo. Materinščina, dejavnik osebne in skupnostne narodnostne identitete. Zbornik referatov na znanstveno kulturnem srečanju v Murski Soboti 5. – 6. junija 1998*, 194–221. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Kundegraber Lackner, Marija (1995): Etnografske posebnosti v nekdanjem Kočevskem nemškem jezikovnem otoku. *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, prispevki za zgodovino Kočevske* (43), 76–84.

Nastran Ule, Mirjana (2000): *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Nećak, Dušan (2002a): »Nemci« na Slovenskem 1945–1955 v luči nemških in avstrijskih dokumentov. V Dušan Nećak (ur.): *Zbornik: »Nemci« na Slovenskem 1941–1955*, 219–290. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Nećak, Dušan (2002b): Usoda »Nemcev« v Sloveniji. V Ferdinand Mayrhofer-Grünbühel, Miroslav Polzer (ur.): *Avstrija-Slovenija: preteklost in sedanjost*, 109–118. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Nećak, Dušan (2004): »Nemci« v Sloveniji 1938–1948. V Dušan Nećak in drugi: *Slovensko–avstrijski odnosi v 20. stoletju*, 349–373. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete.

Nećak Lük, Albina (2000): Sporočila izza okrogle mize »ali je opuščanje maternega jezika manjšin mogoče zaobrtni in kako?« Na znanstveno kulturnem srečanju »Živeti z mejo«. V Vera Klopčič (ur.): *Narodne manjšine 4. Živeti z mejo. Materinščina, dejavnik osebne in skupnostne narodnostne identitete. Zbornik referatov na znanstveno kulturnem srečanju v Murski Soboti 5. – 6. junija 1998*, 369–373. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Papić, Jasmina (2006): *Meje v glavah in državah – Vprašanja o porabskih Slovencih*. Diplomsko delo. Martjanci: Filozofska fakulteta.

Petschauer, Erich (1984): »Das Jahrhundertbuch«: *Gottschee and its People Through the Centuries*. New York: Gottscheer Relief Association.

Prinčič, Jože (2002): Podržavljenje nemške imovine na slovenskem ozemlju po drugi svetovni vojni. V Dušan Nečak (ur.): *Zbornik: »Nemci« na Slovenskem 1941–1955*, 291–316. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Repe, Božo (2002): »Nemci« na Slovenskem po drugi svetovni vojni. V Dušan Nečak (ur.): *Zbornik: »Nemci« na Slovenskem 1941 – 1955*, 191-218. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Rogan Jasna in Anja Moric (2001): *Vsaka ptica ljubi svoje gnezdo*. Raziskovalna naloga v okviru Gibanja Znanost mladini s področje zgodovine. Kočevje: Gimnazija Kočevje.

Röthel Retelj, Ida (2005): Ida Retelj Röthel. V Marija Makarovič: *Črmošnjiško-poljanska dolina in njeni ljudje. Kočevjarji staroselci in Slovenci iz preteklosti v sedanost*, 498–502. Ljubljana: Založba ZRC.

Simonič, Ivan (1939): Zgodovina kočevskega ozemlja. V Ivan Simonič (ur.): *Kočevski zbornik: razprave o Kočevski in njenih ljudeh*, 45–130. Ljubljana: Družba sv. Cirila in Metoda.

Simonič, Ivan (1971): Zgodovina mesta Kočevja in Kočevske. V Herman Kotar in drugi (ur.): *500 let mesta Kočevje*, 5–51. Kočevje: skupščina občine Kočevje.

Slovar slovenskega knjižnjega jezika 1994. Ljubljana: DZS.

Smith, Anthony D. (1991): *National identity*. Nevada: University of Nevada Press, Reno.

Svoljšak, Petra (1995): Neodvisna kočevska republika. *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, prispevki za zgodovino Kočevske* (43), 103–107.

Trdan, Vanda (1996): *Zabrisane sledi (zgodovina Kočevjarjev od 1900 do 1918)*. Diplomatska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Troha, Zdravko (2004): *Kočevski Nemci – partizani*. Ljubljana: Slovensko kočevarsko društvo Peter Kosler.

Tschinkel, Wilhelm (2004): *Kočevarska folklor v šegah, navadah, pravljicah, povedkah, legendah in drugih folklornih izročilih*. Ljubljana: Založba ZRC.

8.2 PRIMARNI VIRI

8.2.1 INTERNETNI VIRI

Internet 1: Gottscheer Club of Cleveland (2003): *E.O.U.V Is Born*. Dostopno na <http://www.eouv.com/History.htm> (25. avgust 2007).

Internet 2: Gottscheer Relief Association, New York (2007): *History of the Gottscheer Relief Association*. Dostopno na http://www.gottscheenewyork.org/relief_history.html (25. avgust 2007).

Internet 3: Alpine Club of Kitchener – Waterloo (2007): *Club history*. Dostopno na <http://www.alpineclub.ca/history.html> (25. avgust 2007).

Internet 4: Gottscheer Heritage and Genealogy Association (2007): *About GHGA*. Dostopno na <http://www.gottschee.org/about.html> (25. avgust 2007).

Internet 5: Gottscheer Heritage and Genealogy Association (2007): *Membership*. Dostopno na <http://www.gottschee.org/member.html> (25. avgust 2007).

Internet 6: Arbeitsgemeinschaft der Gottscheer Landsmannschaften (2007): Die Entwicklung der Arbeitsgemeinschaft, Entnommen: *650 Jahre Gottschee Festbuch 1980*, Seite 201 – 206, Dostopno na <http://wwwu.uni-klu.ac.at/hleustik/gottschee/> (25. avgust 2007).

Internet 7: Društvo Kočevarjev staroselcev (2007): Dostopno na <http://www.gottscheer.net/prva.htm> (25. avgust 2007).

Internet 8: Gottscheer Relief Association, New York (2007): *Language*. Dostopno na <http://www.gottscheenewyork.org/language.html> (25. avgust 2007).

Internet 9: Martha Hutter (2003): *What To Do About Our Old Language*. Gottscheer Relief Association Winter Jahresbrief/Newsletter 2003. Dostopno na <http://www.gottscheenewyork.org/oldlanguage.html> (25. avgust 2007).

Internet 10: Gottscheer Relief Association, New York (2007): *Language Lessons Introduction*. Dostopno na <http://www.gottscheenewyork.org/lessonsintro.html> (25. avgust 2007).

Internet 11: Council of Europe (2007): *Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih*. Strasbourg, 20. junij 2007. Dostopno na http://mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/Oddelek_za_cl._pravice/2._PORO_CILO_ELRMJ.doc (9. september 2007).

8.2.2 OSTALI VIRI

Debenjak, Doris (2007): Elektronski odgovori na vprašanja. Hrani avtorica diplomskega dela.

Intervju z Ludwigom Krenom, predstavnik kočevskih Nemcev. Stara Cerkev, 16. 08. 2007.

Kren, Ludwig (1998): Tipkopis v nemškem jeziku. Hrani avtorica diplomskega dela.

Krisch, Erik (2007): Telefonski pogovor.

Župnijski urad Stara Cerkev (1998): *Prepisi in fotokopije iz Nadškofijskega arhiva Ljubljana*. Hrani avtorica diplomskega dela.

Zack, Eleanor (2007): Elektronski odgovori na vprašanja. Hrani avtorica diplomskega dela.

9. PRILOGE

A. Anketni vprašalnik

Spoštovani!

Sem študentka politologije na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Pripravljam diplomsko delo, v katerem želim prikazati stanje kulturne dediščine kočevskih Nemcev v današnjem času. Pri tem si bom pomagala z rezultati ankete, ki je pred vami. Anketa bo uporabljena izključno pri pripravi diplomskega dela. Zagotavljam vam tajnost vseh podatkov iz ankete. Za sodelovanje se vam iskreno zahvaljujem.

Anja Moric

1. **Spol:**
  - a.) moški
  - b.) ženski
2. **Starost:** _____
3. **Državljanstvo:** _____
4. **Narodnost:** _____
5. **V kateri državi ste se rodili? (Možen je samo en odgovor.)**
  - a.) Slovenija
  - b.) Avstrija
  - c.) Nemčija
  - d.) ZDA
  - e.) Drugo (navedite): _____
6. **V kateri državi sedaj živite? (Možen je samo en odgovor.)**
  - a.) Slovenija
  - b.) Avstrija
  - c.) Nemčija
  - d.) ZDA
  - e.) Drugo (navedite): _____
7. **Stopnja izobrazbe (dokončana šola):**
  - a.) osnovna šola
  - b.) srednja šola
  - c.) višja/visoka šola
  - d.) univerzitetni diplomant
  - e.) magisterij
  - f.) doktorat

8. **Katere jezike govorite? (Možnih je več odgovorov.):**
 a.) Angleški jezik
 b.) Nemški jezik
 c.) Slovenski jezik
 d.) Kočevarščina
 e.) drugo: _____
9. **Kateri je vaš materni jezik? (Možen je samo en odgovor.)**
 a.) Angleški jezik
 b.) Nemški jezik
 c.) Slovenski jezik
 d.) Kočevarščina
 e.) drugo: _____
10. **Kateri jezik najpogosteje uporabljate? (Možen je samo en odgovor.)**
 a.) Angleški jezik
 b.) Nemški jezik
 c.) Slovenski jezik
 d.) Kočevarščina
 e.) drugo: _____
11. **Kako dobro poznate kočevarščino? Pri vsaki točki obkrožite odgovor DA ali odgovor NE.**
a.) zmožen sem opisati sebe in svoj življenjski krog	DA	NE
b.) zmožen sem pojasniti svoje stališče	DA	NE
c.) zmorem razlagati dejstva in pomembne zadeve	DA	NE
12. **Kako dobro pišete v kočevarščini? Pri vsaki točki obkrožite odgovor DA ali odgovor NE.**
a.) Zmorem napisati kartico/enostavno pismo	DA	NE
b.) Zmorem sestaviti enostavno besedilo o temi, ki me zanima	DA	NE
c.) Zmorem pisati zahtevnejša pisma/besedila	DA	NE
13. **Ob katerih priložnostih uporabljate kočevarščino? (Možnih je več odgovorov.)**
 a.) v družini
 b.) pri srečanjih s prijatelji Kočevarji
 c.) pri vseh srečanjih Kočevarjev
 d.) ne uporabljam kočevarščine
 e.) druge priložnosti (navedite):
 _____
 _____
14. **Na kakšen način/kje komunicirate z drugimi kočevskimi Nemci? (Možnih je več odgovorov.)**
 a.) pismeno oz. po telefonu
 b.) se obiskujemo
 c.) pri prireditvah kočevarskih društev
 d.) ne komuniciram z drugimi kočevskimi Nemci
 e.) drugo (navedite):
 _____
 _____

15. **Kako pogosto se srečujete z drugimi kočevskimi Nemci? (Možen je samo en odgovor.)**

- a.) tedensko
- b.) mesečno
- c.) letno
- d.) nikdar

16. **Navedite tri društva Kočevarjev.**

---

17. **Ste član katerega izmed društev Kočevarjev? Katerega?**

---

18. **Kako pogosto se udeležujete srečanj kočevskih Nemcev oziroma drugih aktivnosti v okviru društev kočevskih Nemcev? (Možen je samo en odgovor.)**

- a.) nikoli
- b.) včasih
- c.) pogosto

19. **Ali v vaši družini ohranjate spodaj navedene navade? Pri vsaki točki obkrožite odgovor DA ali odgovor NE.**

- a.) Pečenje kočevskega kruha »pobolice«   DA   NE
- b.) Peka božičnega kruha namiznjaka »Žiplink«   DA   NE
- c.) Petje kočevarskih pesmi   DA   NE
- d.) Izvedba različnih (npr. božičnih) šeg   DA   NE
- e.) Branje kočevarskih časopisov oz. literature   DA   NE

20. **Ali se držite drugih kočevarskih šeg ali navad? Katerih?**
